D04 0547

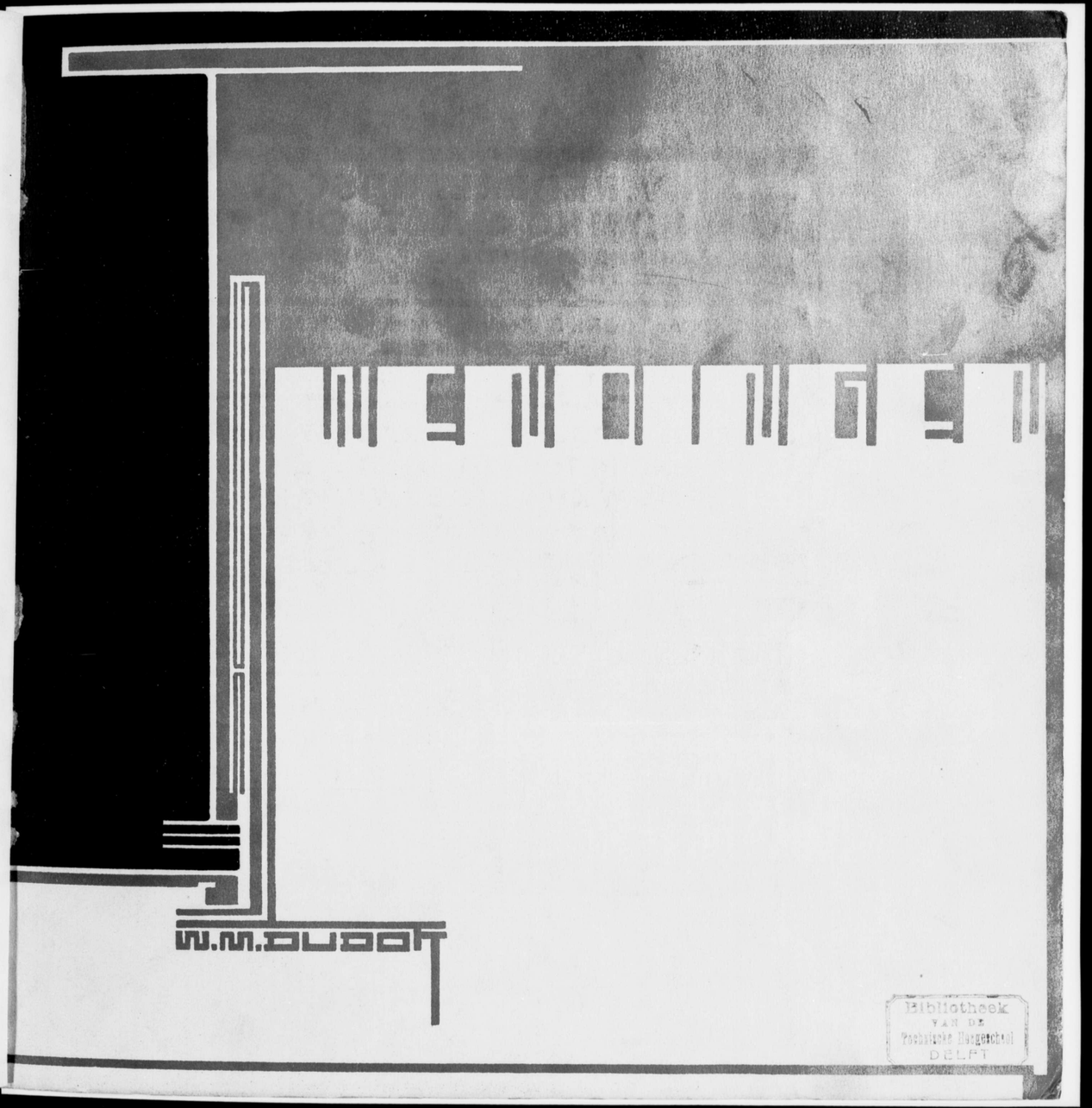

Bibliotheek
VAN DE
Technische Hogeschool
DELFT

N. V. NEDERLANDSCHE AANNEMING MAATSCHAPPIJ
VOORHEEN FIRMA H. F. BOERSMA
DIRECTEUREN: J. HORNSTRA EN IR. H. G. A. TREEP C. I.

HOOFDKANTOOR: 'S-GRAVENHAGE, MUZENSTRAAT 33
TELEGR.-ADR. „NEDAM" [redacted] TELEFOON 12153
BIJKANTOREN TE SOERABAYA EN WELTEVREDEN

KANTOORGEBOUWEN, VILLA'S, WONINGEN,
GEWAPEND BETON-, UTILITEITS- EN WATER-
BOUWKUNDIGE WERKEN

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34891

GLAS IN LOOD
A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 49
||| ROTTERDAM |||

WENDINGEN
MAANDBLAD · DOOR · BOUWEN · EN · SIEREN · VAN · ARCHITECTUUR · ET · AMICITIA
REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

DIT IS NUMMER 1 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN EEN ONTWERP EN UITGEVOERDE PROJECTEN VAN ARCHITECT W. M. DUDOK TE HILVERSUM. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE BEGELEIDENDE TEKST IS VAN ARCH. J. BOTERENBROOD. HET OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EEN TEEKENING VAN W. WOUDA

298 B
165E
T. H. S. BIBLIOTHEEK DELFT.

N. V. NEDERLANDSCHE AANNEMING MAATSCHAPPIJ
VOORHEEN FIRMA H. F. BOERSMA
DIRECTEUREN: J. HORNSTRA EN IR. H. G. A. TREEP C. I.

HOOFDKANTOOR: 'S-GRAVENHAGE, MUZENSTRAAT 33
TELEGR.-ADR. „NEDAM" TELEFOON 12153
BIJKANTOREN TE SOERABAYA EN WELTEVREDEN

KANTOORGEBOUWEN, VILLA'S, WONINGEN,
GEWAPEND BETON-, UTILITEITS- EN WATER-
BOUWKUNDIGE WERKEN

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34871

GLAS IN LOOD
A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 49
ROTTERDAM

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 1

DIT IS NUMMER 1 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN EEN ONTWERP EN UITGEVOERDE PROJECTEN VAN ARCHITECT W. M. DUDOK TE HILVERSUM. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE BEGELEIDENDE TEKST IS VAN ARCH. J. BOTEREN-BROOD. HET OMSLAG IS UITGEVOERD NAAR EEN TEEKENING VAN W. WOUDA

298 B

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

165E

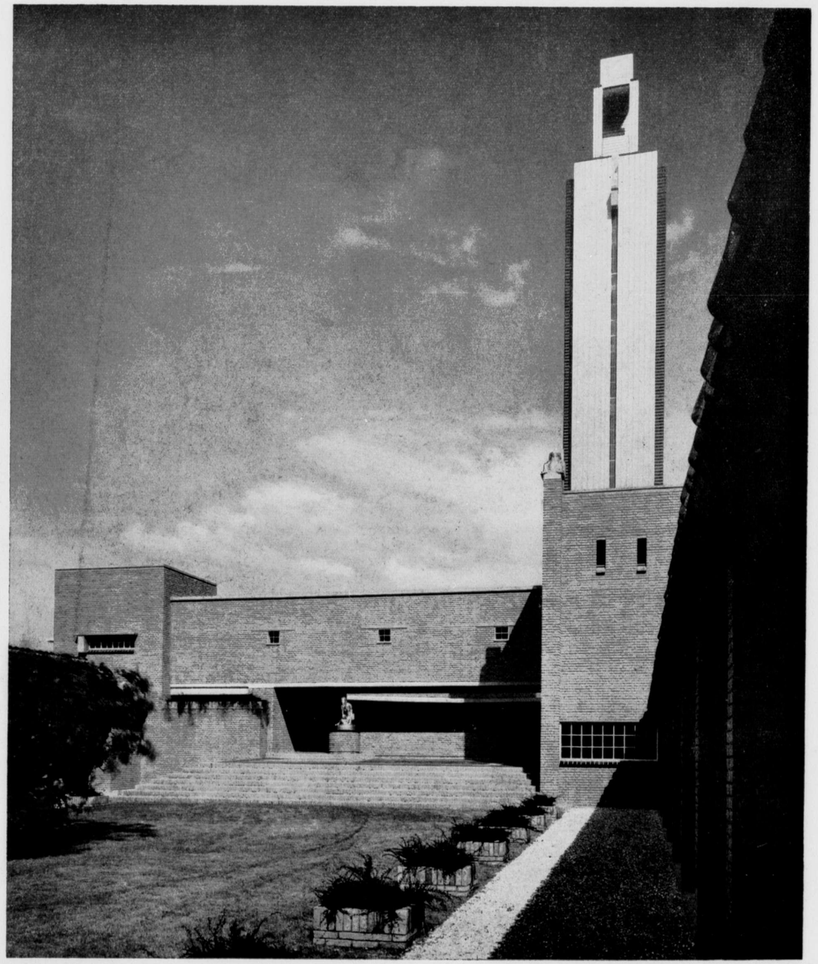

W. M. DUDOK

COLUMBARIUM, OPEN HOF. STANDPUNT II, PLATTEGROND, PAG. 10 1925/26

GEWEEKTINGEN

INLEIDING DOOR ARCH. J. BOTERENBROOD

Een enkel woord ter inleiding bij dit werk van Dudok. Wanneer men zich daartoe zet, is de eerste vraag, die zich opdringt: Heeft het wel zin hier in te leiden?
Het valt toch niet te ontkennen, dat de algemeene waardeering voor bouwkunst een heel eind verder is dan „zegge" een tiental jaren geleden. En dan, is architectuur, zooals Dudok die geeft, niet iets, dat wel zeer zuiver en direct spreekt van kunst tot ieder, die, ook maar eenigszins, geneigd is te luisteren? Wordt niet iedereen tegenover dit werk gemaakt tot een onbevangen luisteraar, die zich geheel geeft aan wat er te hooren is, en verder in vertrouwen en overgave afwacht, wat er precies te beluisteren valt? Wordt niet ieder tot onbevangen, onbevooroordeelde aandacht gebracht, tot een aandacht, die van het geheel op het detail overgaat, zonder ergens teleurgesteld te worden? Zie, ik meen, dat dit kunst is. Dit werk wordt immers begrepen en gevoeld; iets, dat zelf een zoo duidelijke en nadrukkelijke taal spreekt, heeft geen behoefte aan het vlakke woord.
Dat, wat er eens omging in den kunstenaar, dat, wat eens tot hem kwam in oogenblikken van gespannenheid, wekt, verstild in steen, een zelfde zuivere ontroering in het hart van den onbevangen toeschouwer. Wat zou kunst meer vermogen te geven? Het is erg simpel voorgesteld, maar het is van een ethische waarde, zóó groot, als nauwelijks met de gedachte te vatten is.
Er is al heel veel gepraat, om hoogere geestelijke uitingen meer algemeen toegankelijk en begrijpelijk te maken, en met wat voor succes eigenlijk? Hier, in hoofdzaak in Hilversum, wordt dit met de daad bedreven, door kunst, die in het volle leven staat. Dat de ontroeringen, zooals ze hier gekristalliseerd staan, voor zoo velen, gevarieerd naar het individu als het ware telkens een andere taal spreken, dat daar zelfs idiomen bij zullen zijn, waar de kunstenaar zelf ernstig bezwaar tegen kan hebben, doet aan de waarde daarvan niet af. De steen is hier het middel, om ontroeringen van een hoog gehalte over te dragen op anderen. Het is niet meer de stof, die, door en voor zich zelf, van waarde is, maar de ontroering, die ze vermag vast te houden en over te dragen op anderen, en hun, zij het dan mogelijk nòg zoo vaag, iets te doen voelen van de hooge waarde van het bezielende idee.
Ik meen, dat dit kunst is, kunst, die er niet om zich zelf is, maar een, die in haar nederig dienen van het beste in den mensch, zeer hoog staat.
De onbevangenheid tegenover de grootere en kleinere problemen, het worstelen met de stof, de tegenstand misschien, de nervositeit, de nood, de wanhoop misschien zelfs, dat alles samengetrokken in het eene kristal-heldere oogenblik van scheppingsdrang, getuigt, in steen neergeslagen, van al die zaken, eerlijk en open, en, is het niet te meer menschelijk daarom?
Slechts zelden ziet men in het voltooide werk virtuositeit dit gebeuren overschaduwen; slechts zelden wil een vorm hier meer uitdrukken, dan ze vermag. Het opmerkelijke in het werk van Dudok is het meer en meer losraken van die virtuositeit, het langzaam daaraan ontgroeien. Het merkwaardige vermogen, alles in den geest te doen voorbijgaan, en te weten, hoe alleen het zeer hooge en zeer schoone vast te houden. Het, als het ware, in een bouwwerk zichtbaar weten te maken, wat, elk hooger gericht doel, in het leven zelf, moet omspannen; het alles bindende idee, dat, met erkenning van alle nevenfactoren, tóch weet te heerschen.
Zulke kunst heeft universeele kanten; ze dient meer dan het zakelijke alleen. Ik meen hierin te meer de groote zedelijke kracht te mogen zien, die van den vorm uit kan gaan.
De onbekommerde vreugde van het, scheppend, een eigen weg gevonden te hebben, geeft den moed op dien weg voort te gaan en daarvoor de verantwoordelijkheid te dragen. De kleinere probleempjes, die er op ontmoet worden, doen zich hier, als even zooveel bekoorlijke oplossingen, in de architectuur gelden, zooals ze in het volle leven dit zijn frischheid en bewogenheid geven.
Tenslotte komt het mij als een gelukkig verschijnsel voor dat men in ons land het werk van Dudok waardeert. Het is geen volk met een onontwikkeld innerlijk, dat waardeering voelt voor een hooge kunst.

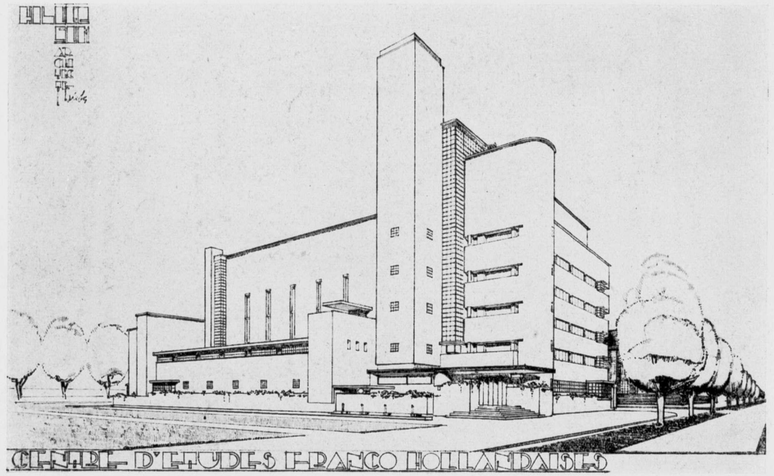

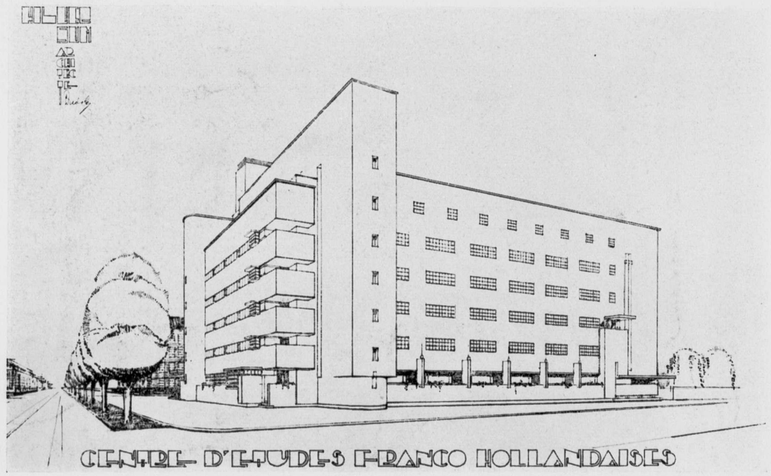

W. M. DUDOK
BOVEN: NOORD- EN OOSTGEVEL

VOORONTWERP NEDERLANDSCH STUDENTENHUIS TE PARIJS 1927
ONDER: NOORD- EN WESTGEVEL

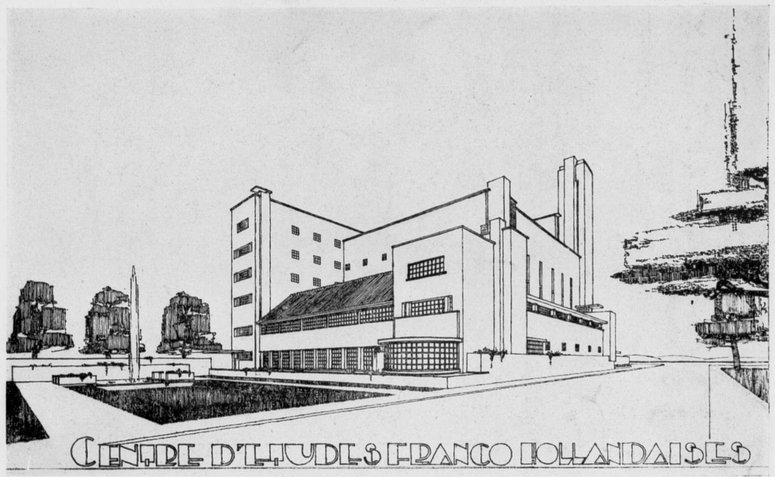

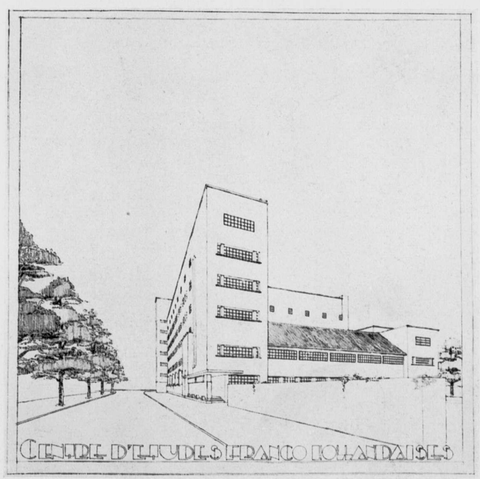

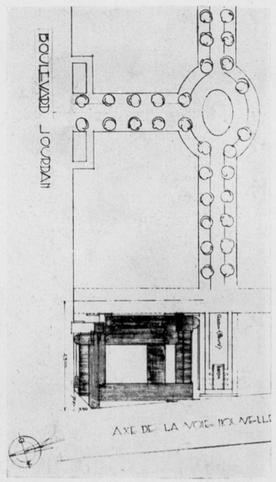

W. M. DUDOK
BOVEN: ZUID- EN OOSTGEVEL

VOORONTWERP NEDERLANDSCH STUDENTENHUIS TE PARIJS
ONDER, LINKS: ZUID- EN WESTGEVEL; RECHTS: SITUATIE

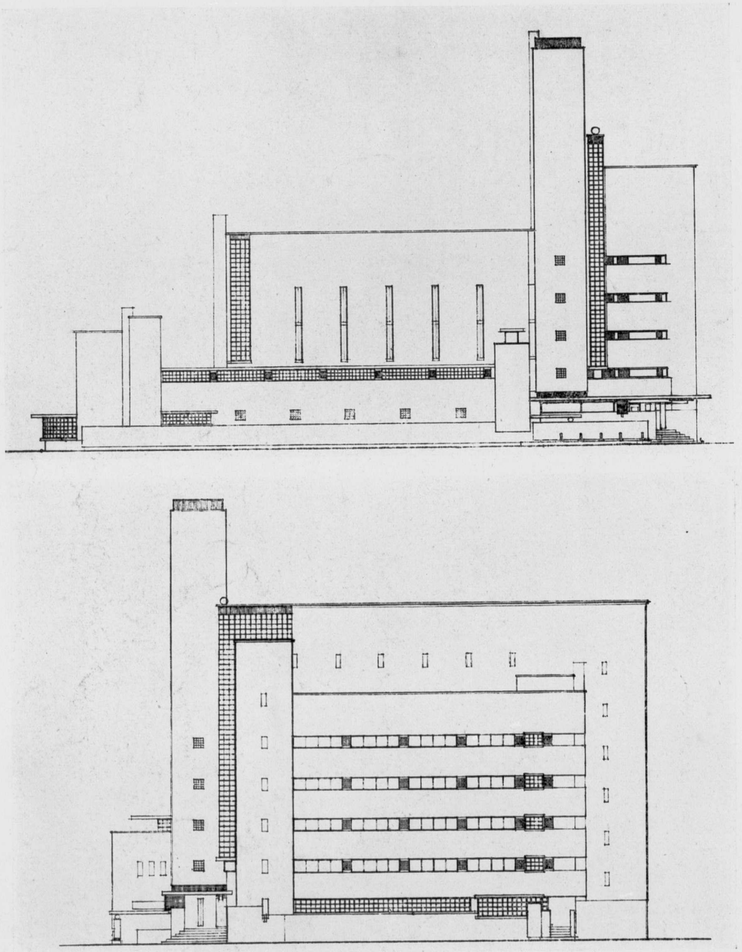

W. M. DUDOK. VOORONTWERP NED. STUDENTENHUIS TE PARIJS. BOVEN: OOSTGEVEL; ONDER: NOORDGEVEL

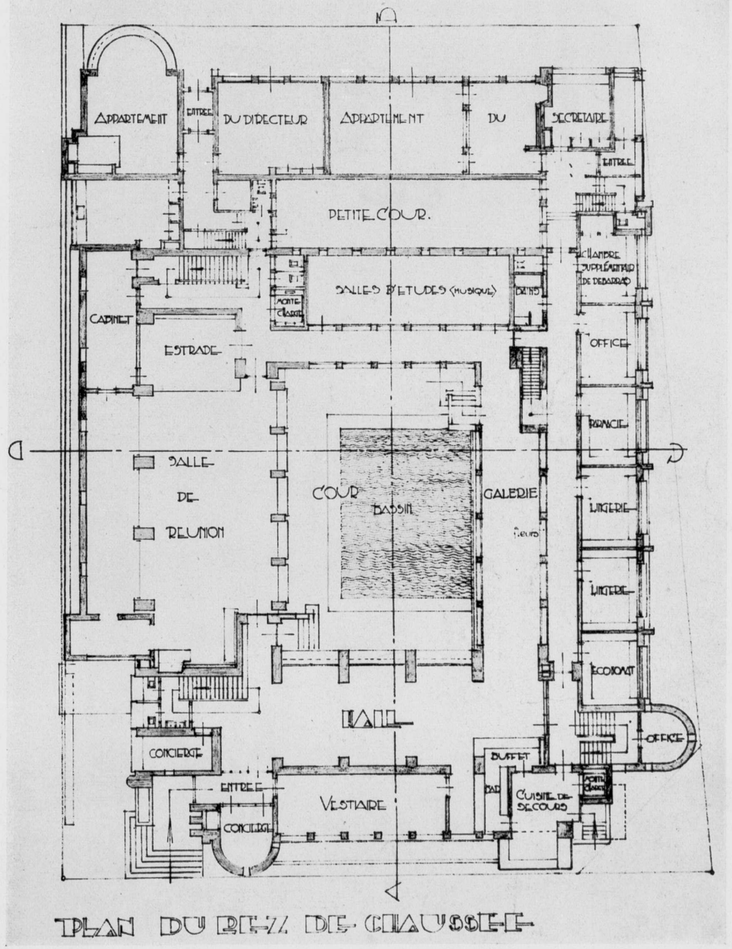

PLAN DU REZ DE CHAUSSEE

W. M. DUDOK VOORONTWERP NEDERLANDSCH STUDENTENHUIS TE PARIJS. PLAN BEGANE GROND

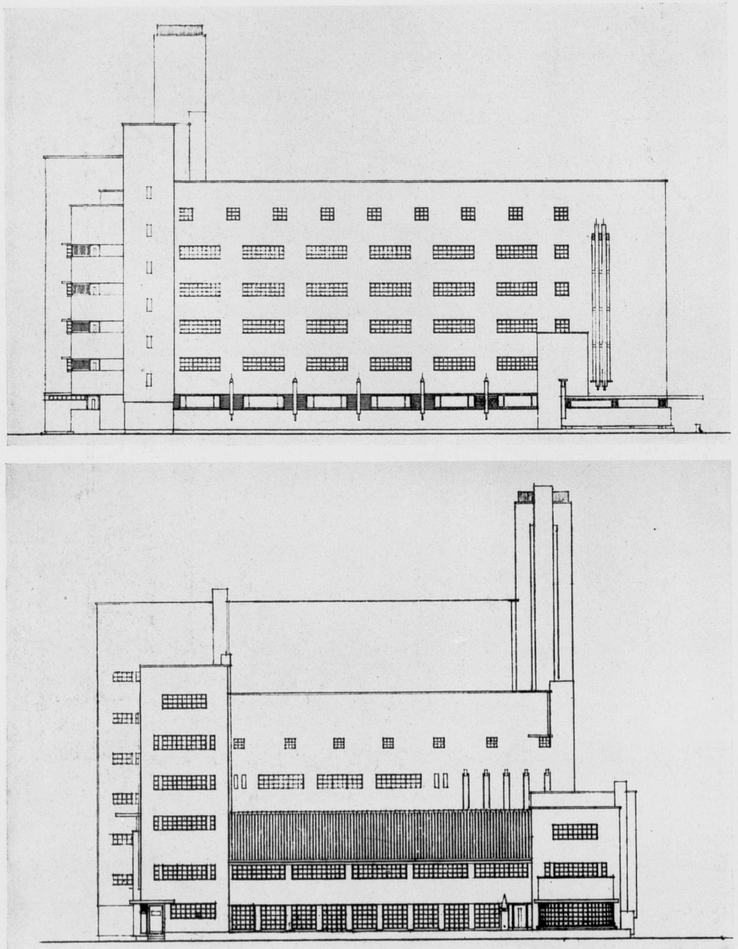

W. M. DUDOK. VOORONTWERP NED. STUDENTENHUIS TE PARIJS. BOVEN: WESTGEVEL; ONDER: ZUIDGEVEL

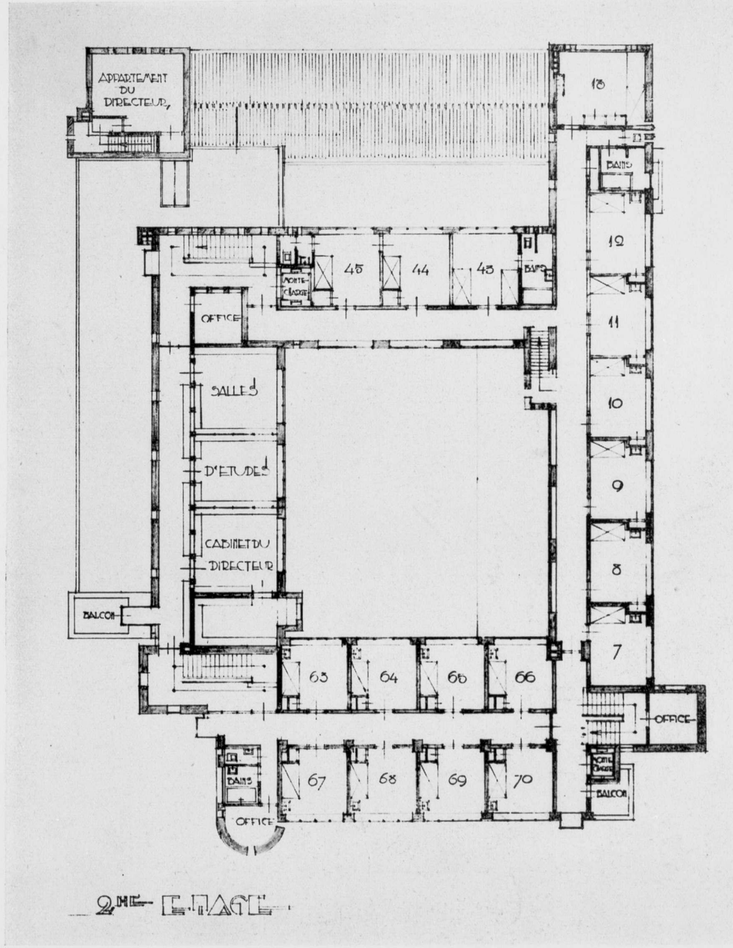

W. M. DUDOK VOORONTWERP NEDERLANDSCH STUDENTENHUIS TE PARIJS, PLAN 2DE VERDIEPING

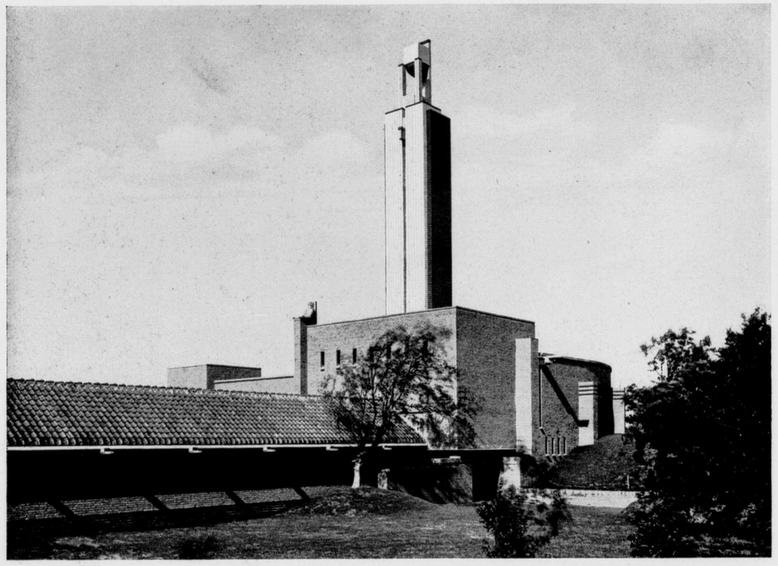

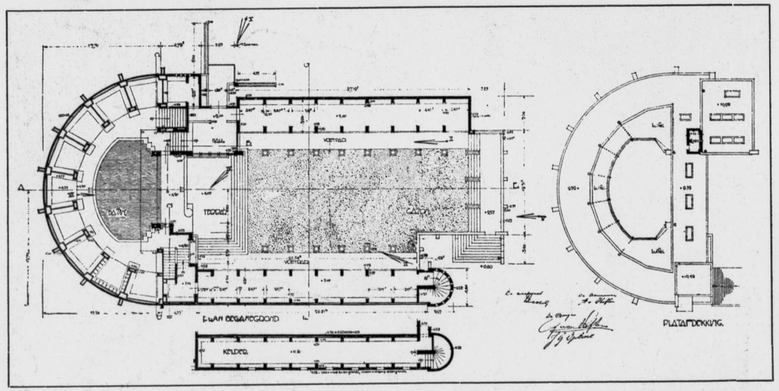

W. M. DUDOK COLUMBARIUM TE WESTERVELD. BOVEN: INGANG (STANDPUNT I); ONDER: PLATTEGRONDEN 1925/26

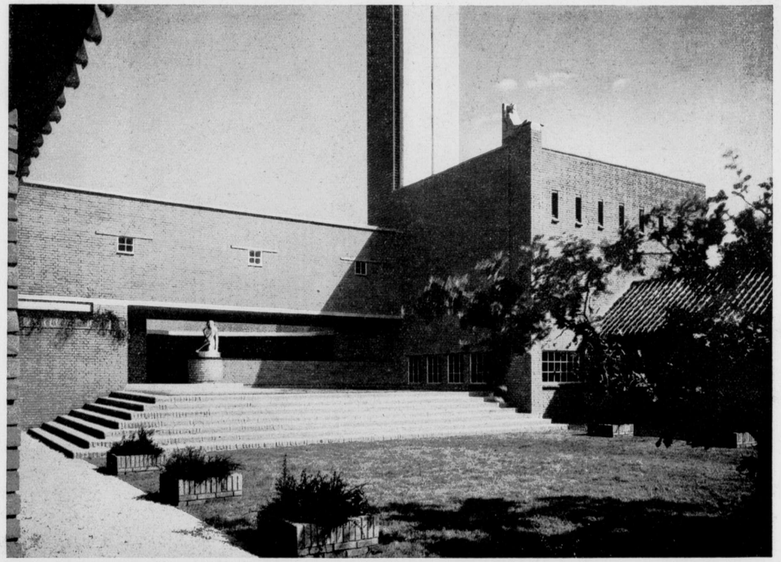

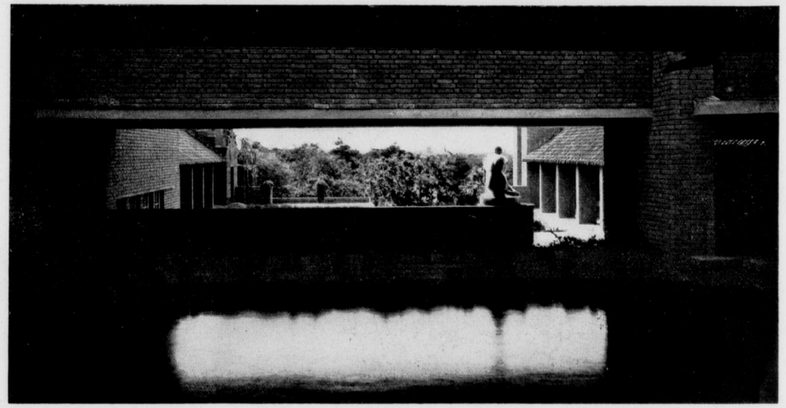

W. M. DUDOK. COLUMBARIUM TE WESTERVELD. BOVEN: OPEN HOF (STANDPUNT III); ONDER: BASSIN (STANDPUNT IV)

W. M. DUDOK
BOVEN: AANZICHT EGELANTIERSTRAAT

SCHOOLCOMPLEX EGELANTIERSTRAAT TE HILVERSUM 1926/27
ONDER: INGANG SCHOOL VOOR OPENBAAR VOORBEREIDEND ONDERWIJS

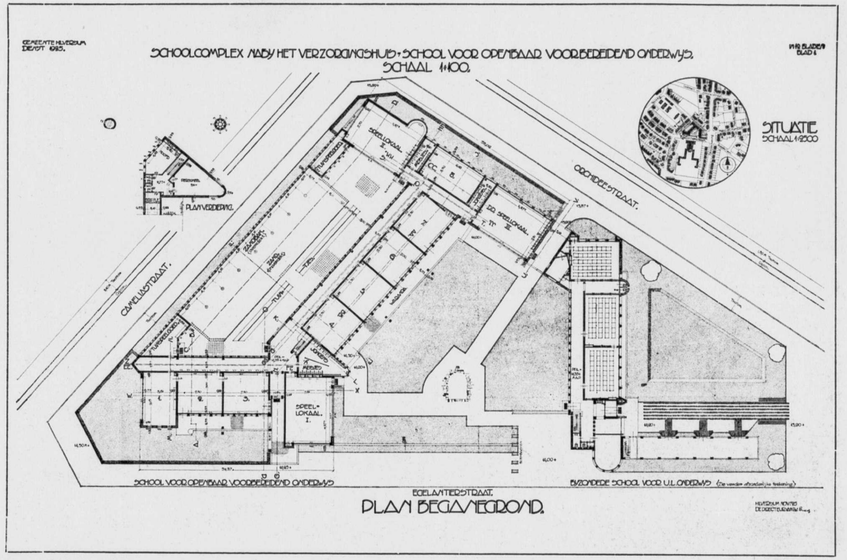

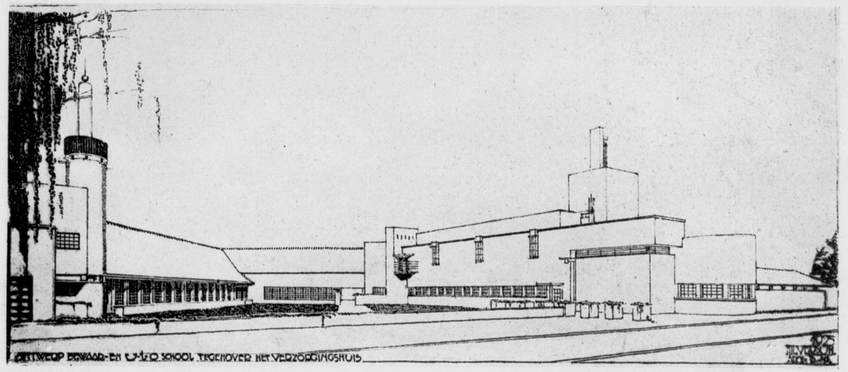

W. M. DUDOK
BOVEN: PLAN BEGANE GROND

SCHOOLCOMPLEX EGELANTIERSTRAAT TE HILVERSUM
ONDER: PERSPECTIEF TEEKENING, BINNENPLAATS

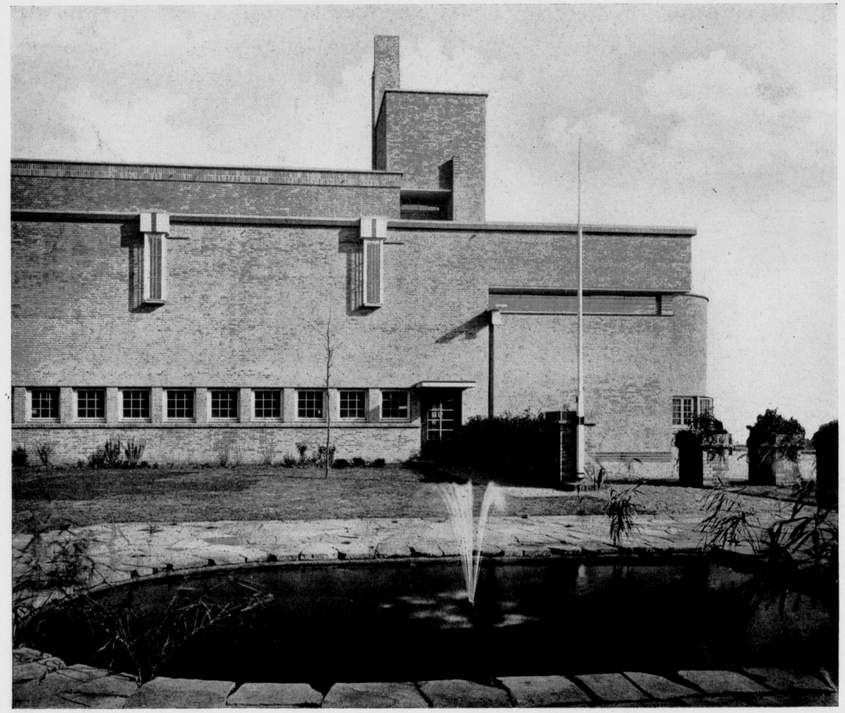

W. M. DUDOK, SCHOOLCOMPLEX EGELANTIERSTRAAT TE HILVERSUM. GEVEL AAN DE BINNENPLAATS
BIJZONDERE SCHOOL VOOR U. L. ONDERWIJS

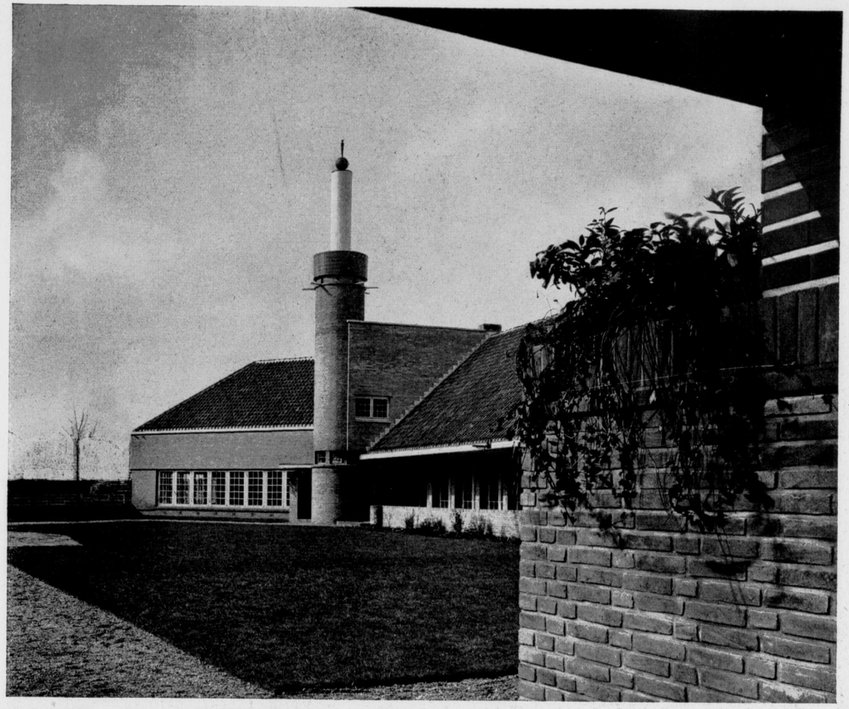

W. M. DUDOK SCHOOLCOMPLEX EGELANTIERSTRAAT TE HILVERSUM. DOORZICHT POORT IN DE ORCHIDEESTRAAT
DUIVENTORENTJE VAN DE SCHOOL VOOR VOORBEREIDEND ONDERWIJS

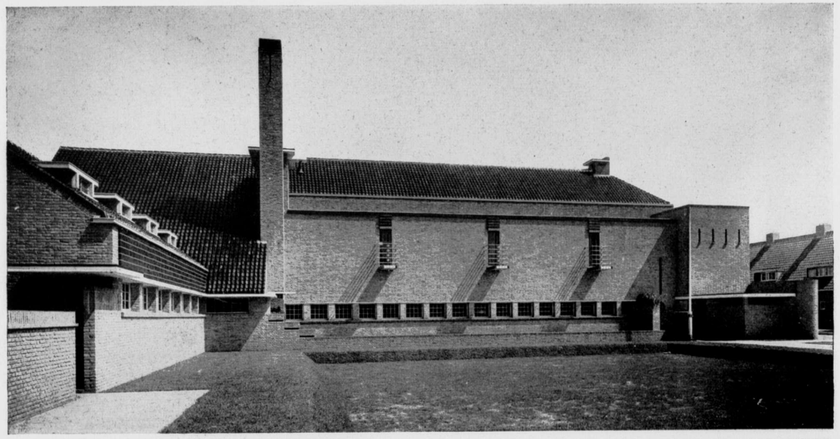

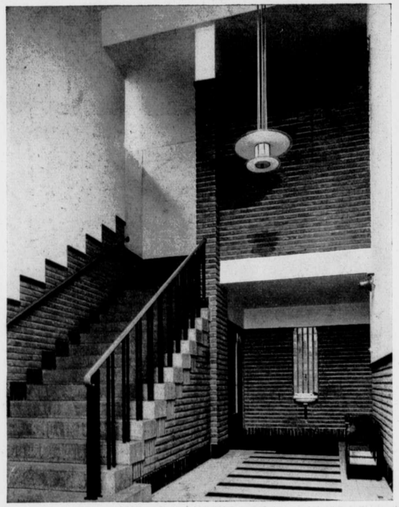

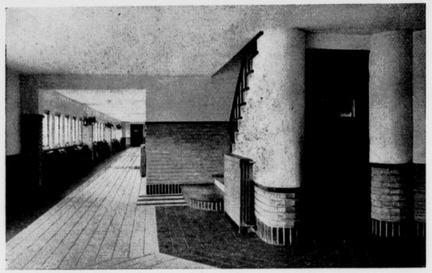

W. M. DUDOK. SCHOOLCOMPLEX AAN HET ZWALUW- EN MEEZENPLEIN, 1925-27
BOVEN PAG. 16: SCHOOL AAN HET ZWALUWPLEIN
ONDER PAG. 16: TRAPPENHUIS SCHOOL MEEZENPLEIN EN GANG, SCHOOL VOOR VOORBEREIDEND ONDERWIJS (PAG. 12, 13 EN 15)

BOVEN PAG. 17: SCHOOL AAN HET MEEZENPLEIN
ONDER PAG. 17: PLAN BEGANE GROND EN SITUATIE

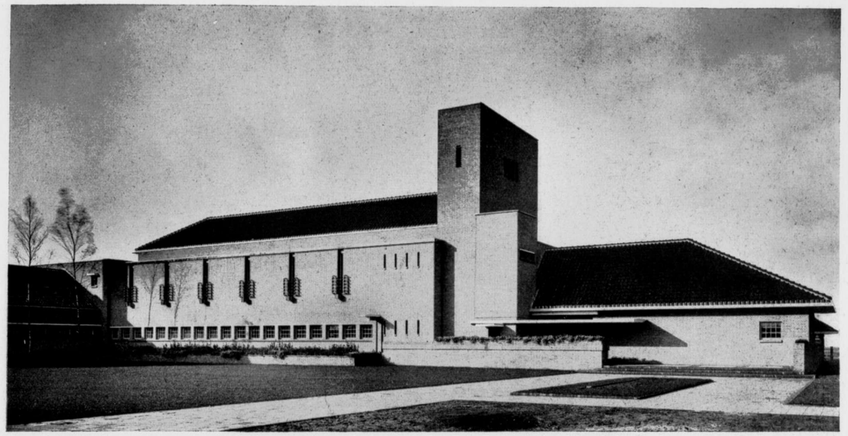

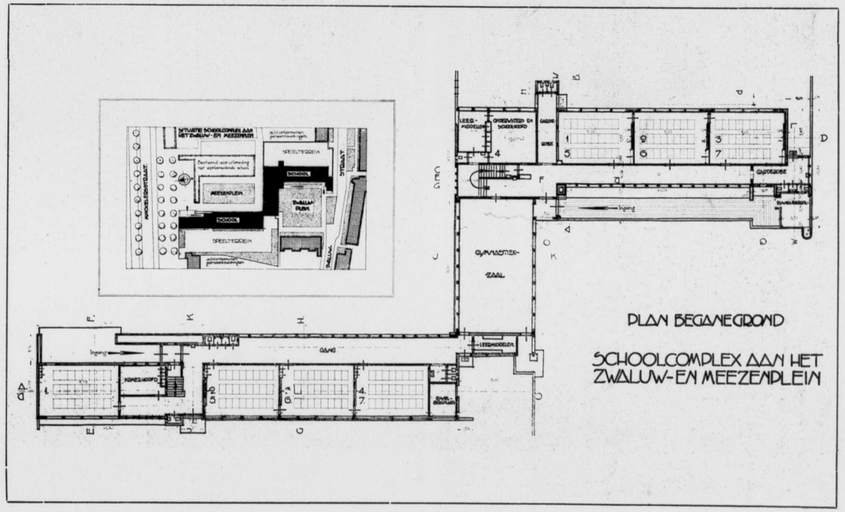

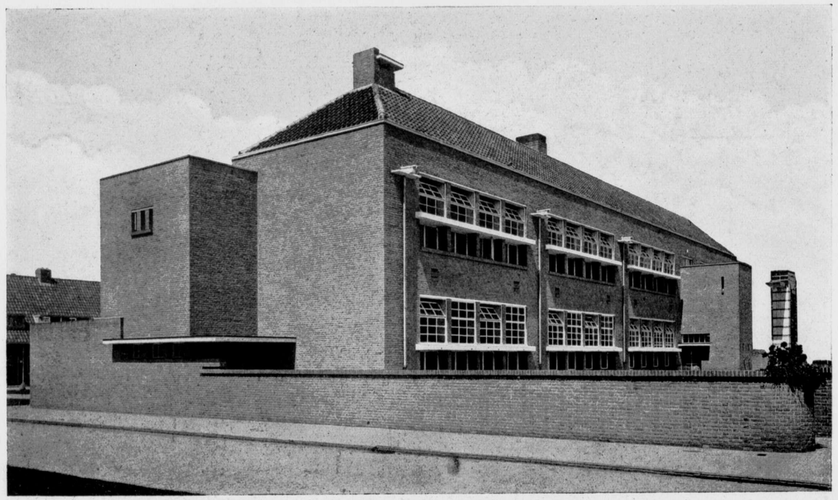

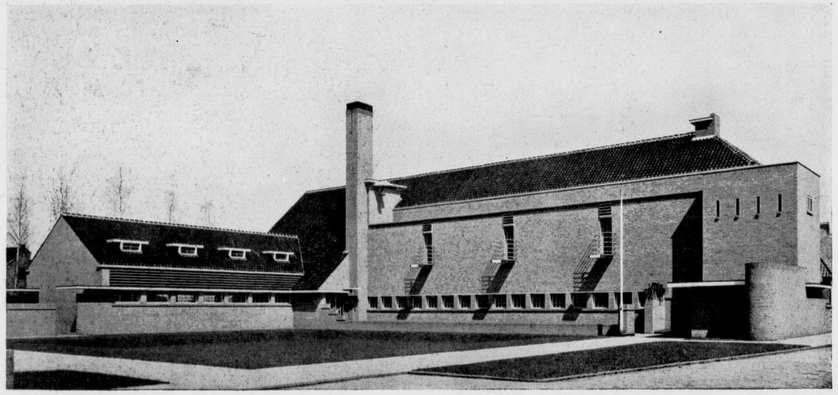

W. M. DUDOK
BOVEN: SCHOOL AAN HET ZWALUWPLEIN, LOKAALZIJDE

SCHOOLCOMPLEX AAN HET ZWALUW- EN MEEZENPLEIN
ONDER: DEZELFDE SCHOOL, GANGZIJDE

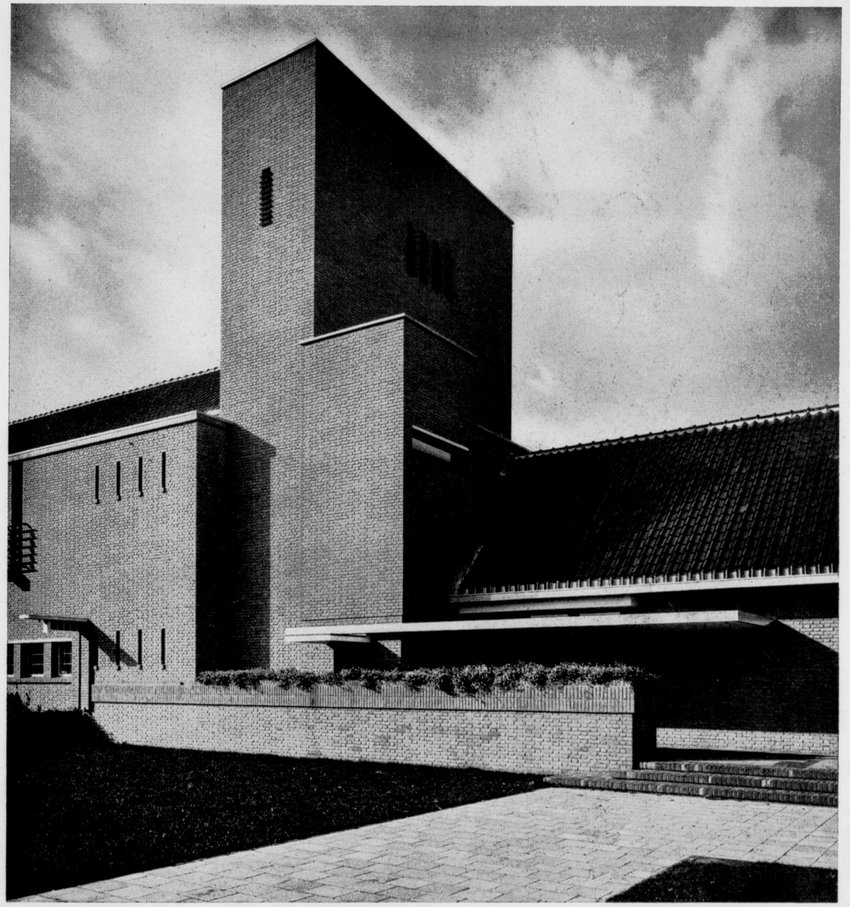

W. M. DUDOK

SCHOOLCOMPLEX AAN HET ZWALUW- EN MEEZENPLEIN
DETAIL HOOFDINGANG VAN DE OPENBARE LAGERE SCHOOL AAN HET MEEZENPLEIN

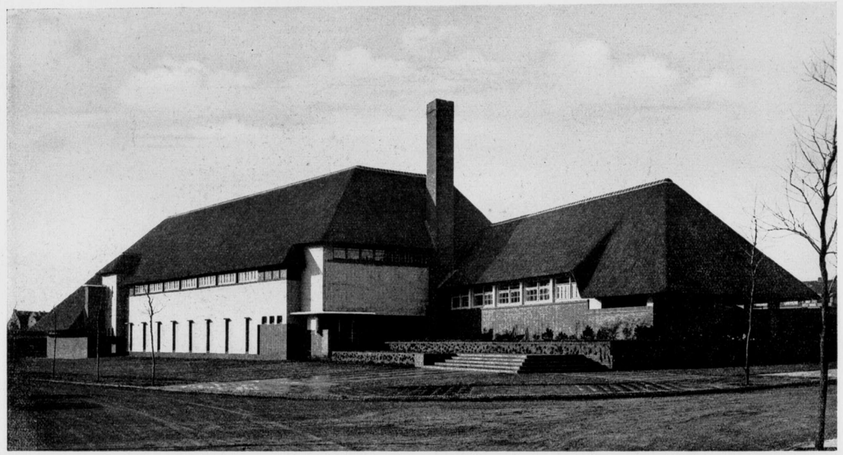

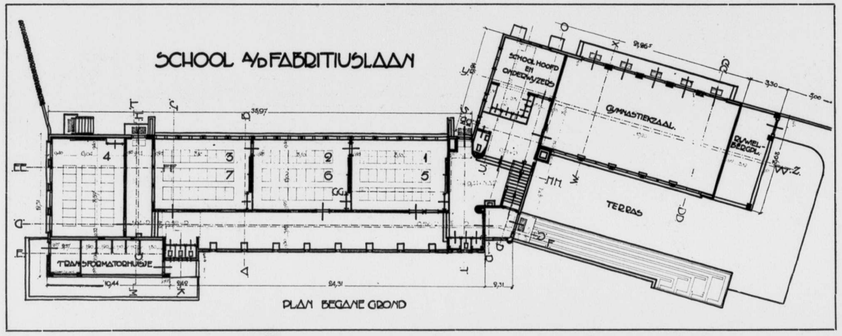

W. M. DUDOK
BOVEN: OOSTGEVEL MET HOOFDINGANG

SCHOOL VOOR OPENBAAR LAGER ONDERWIJS AAN DE FABRITIUSLAAN TE HILVERSUM, 1926
ONDER: PLAN BEGANE GROND

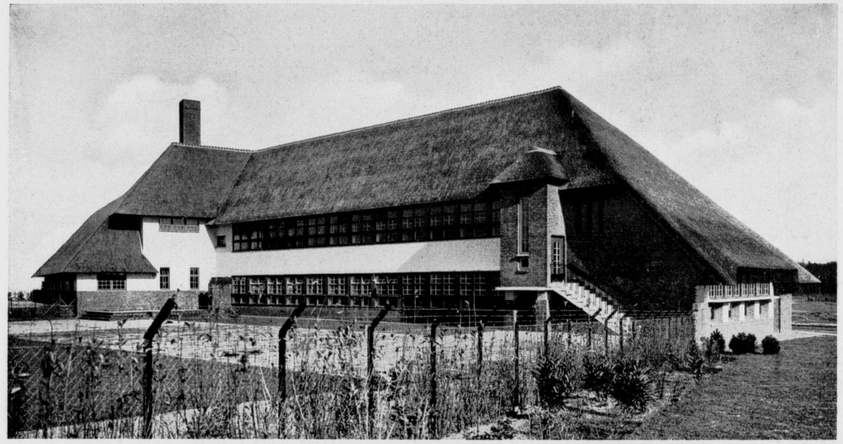

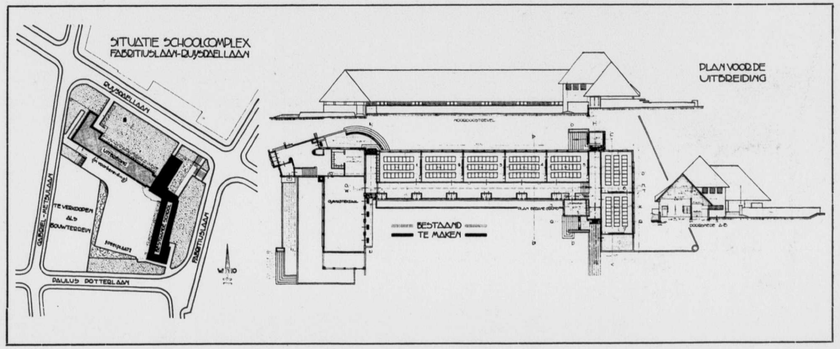

W. M. DUDOK
BOVEN: WESTGEVEL

SCHOOL VOOR OPENBAAR LAGER ONDERWIJS AAN DE FABRITIUSLAAN TE HILVERSUM
ONDER: SITUATIE EN PLAN VOOR UITBREIDING

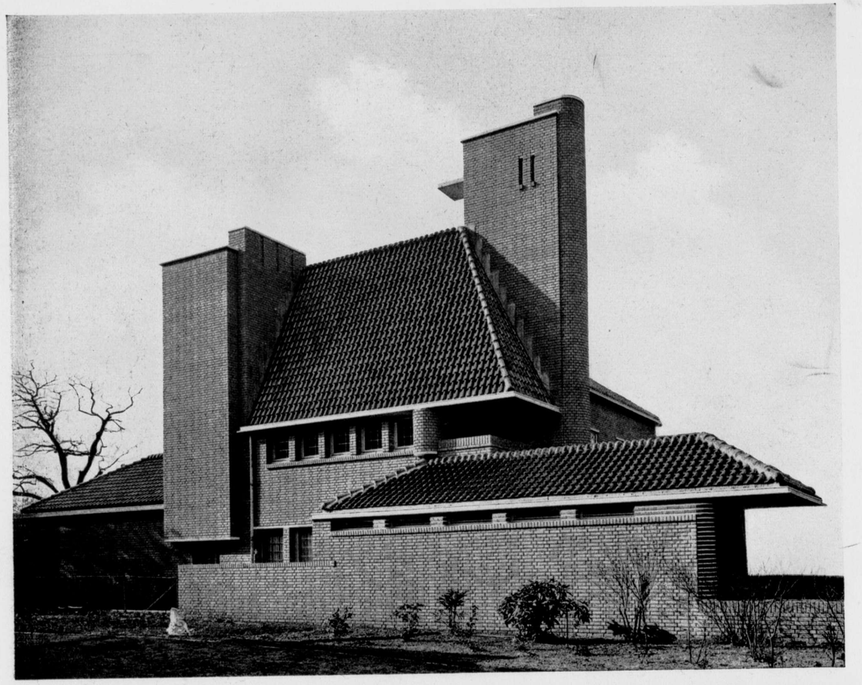

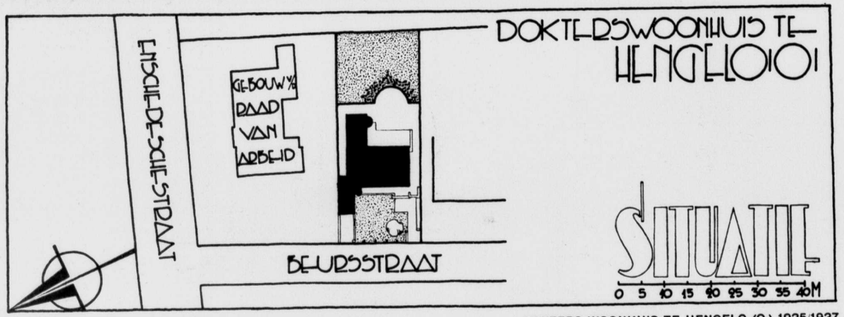

W. M. DUDOK

DOKTERS WOONHUIS TE HENGELO (O.) 1925/1927

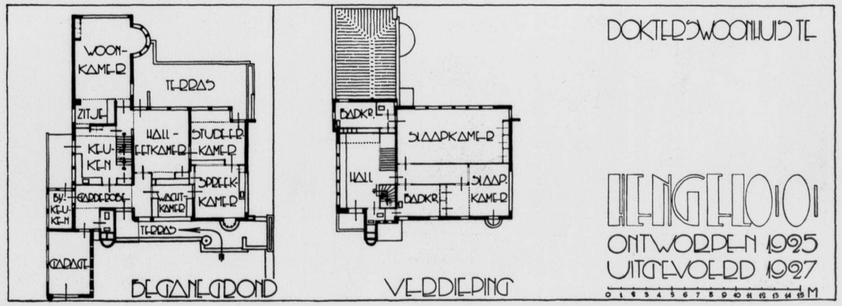

W. M. DUDOK

DOKTERS WOONHUIS TE HENGELO (O.) 1925/27

W. M. DUDOK

EIGEN WOONHUIS TE HILVERSUM, 1926

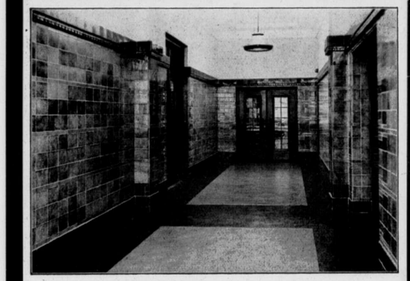

KANTOORGEBOUW TE BREDA ARCH. P. BILSEN Fz.

EFFEN LINOLEUM 6 mM., GRIJS EN ZWART

ARCHITECTONISCHE
LINOLEUMVLOEREN
LINOLEUM KROMMENIE

OTIS
LIFTEN

ZEKERSTE IN BEDRIJF
AANGENAAMSTE IN WERKING
ZUINIGSTE IN STROOM-
VERBRUIK EN ONDERHOUD.

IN EUROPA MEER DAN
50000
ELECTRISCH GEDREVEN
LIFTEN IN WERKING

N.V. INGENIEURSBUREAU EN
CONSTRUCTIEWERKPLAATS
„STIELTJES"
AMSTERDAM TEL: 37237-37179

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM
TELEFOON 46163 · GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN
VLOEREN

ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

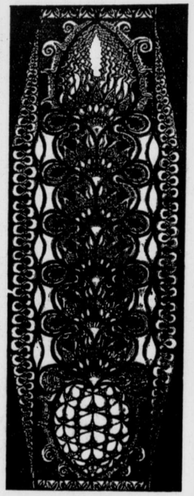

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

N.V.
DIJST
MEUBELFABRIEK
BLOEMGRACHT
N°129-141 H
MODELKAMERS
LEIDSCHESTRAAT
A'DAM

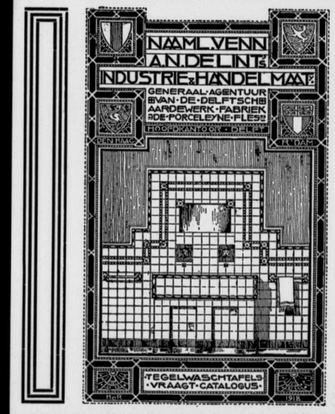

DE DRUKKERIJ DER NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP

IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK AL UW BENOODIGDE

DRUKWERKEN

DESGEWENSCHT MET BIJLEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOYERSSTRAAT 47, AMSTERDAM, TELEFOON 42897

VENDINGEN

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

N.V.
DIJST
MEUBELFABRIEK
BLOEMGRACHT
N° 129-141 H
MODELKAMERS
LEIDSCHESTRAAT
A'DAM

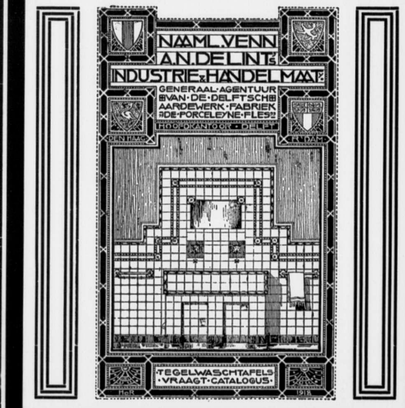

DE DRUKKERIJ DER NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP

IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK AL UW BENOODIGDE

DRUKWERKEN

DESGEWENSCHT MET BIJLEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOYERSSTRAAT 47, AMSTERDAM, TELEFOON 42897

VENDINGEN

TECHNIEK EN KUNST WENDINGEN

1928

HOLLANDSCHE
BETONMAATSCHAPPIJ

's-GRAVENHAGE
GROOT HERTOGINNELAAN 258
--- TELEFOON 33830 ---
TELEGR. ADRES: BETONIJZER

AFDEELING WEGEN

BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN
OP FUNDEERING
VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

LINOLEUM
KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34891

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM
TELEFOON 46163 · GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIË „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 2

DIT IS NUMMER 2 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN TECHNIEK EN KUNST. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE STOF IS BIJEENGEBRACHT, DE INLEIDING GESCHREVEN EN HET OMSLAG ONTWORPEN
□ DOOR W. H. GISPEN □

HOLLANDSCHE
BETONMAATSCHAPPIJ

's-GRAVENHAGE
GROOT HERTOGINNELAAN 258
--- TELEFOON 33830 ---
TELEGR. ADRES: BETONIJZER

AFDEELING WEGEN

BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN
OP FUNDEERING
VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

LINOLEUM
KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 107 TELEF. 34871

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM
TELEFOON 46163 - GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIË „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 2

DIT IS NUMMER 2 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN TECHNIEK EN KUNST. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE STOF IS BIJEENGEBRACHT, DE INLEIDING GESCHREVEN EN HET OMSLAG ONTWORPEN
□ DOOR W. H. GISPEN □

WENDINGEN

GROEP LENZEN

FOTO J. KAMMAN

WENDINGEN

TECHNIEK EN KUNST, DOOR W. H. GISPEN

Dit nummer van Wendingen geeft afbeeldingen van producten der moderne industrie; louter technische en technische met een bewust esthetisch accent. De laatste harmonieeren met de eerste, doordat de kunstvorm zich slechts weinig van den functioneelen vorm verwijdert; soms er mee samenvalt.

Schopenhauer noemt ieder ding schoon voor zoover het de uitdrukking is van een idee. Hierin ligt de verklaring van het feit dat wij zoowel vormen der natuur als voortbrengselen der techniek schoon vinden. Want in beide is in sterke mate tot uitdrukking gebracht: de idee der functionaliteit.

De natuur vertolkt haar tot in het oneindige. Het boek Genesis vertelt dat God schiep de dieren „naar hunnen aard. En Hij zag dat het goed was". In de ver ontwikkelde functioneele vorm wordt de idee zichtbaar, prikkelt ons schoonheidsgevoel en wordt dus tot esthetischen vorm. Het verband is associatief.

De kunstvorm echter, is de bewust esthetische vorm. Hij ontstaat door de scheppende daad van den kunstenaar, met de vooropgezette bedoeling ons te ontroeren. Want de kunstenaar is de man die, sterker dan de meeste menschen, de gave bezit zijn ontroeringen in een voor anderen waarneembaren vorm vast te leggen. De kunst vindt haar doel in zich zelf. Zij is puur geestelijk en maakt slechts gebruik van de stof, om zich daarin als geestelijkheid uit te drukken.

Dit onderwerp leidt spoedig tot lange en diepzinnige beschouwingen. En wanneer de dierenbescherming vermaant: „Bescherm de dieren, spaar de vogels", dan ook den mensch eenig mededoogen.

Terwijl Arthur Schnitzler waarschuwt: „Tiefsinn hat nie ein Ding erhellt: Klarsinn schaut tiefer in die Welt".

De vraag die ons interesseert luidt: Is in onzen tijd, in de bouwkunde en in de nijverheid plaats voor den kunstvorm? Deze vraag is in zijn algemeenheid noch met ja, noch met neen te beantwoorden.

De aard van het bouwwerk of van het industrieproduct is de alles bepalende factor. En waar het op aan komt is de kwestie van de verhouding tusschen realiteit en bewust esthetische idee.

De ijzeren kraan en de vliegmachine zijn geen kunstuitingen en zullen het nooit worden. Hun schoonheid, — onmiskenbaar — is gevolg van de voor ons zichtbaar geworden idee der functionaliteit. Maar de kraan is gemaakt om goederen te verplaatsen en het vliegtuig om te vliegen. Hun stoffelijkheid is geen middel om een esthetische idee tot uitdrukking te brengen; maar een technische. Het percentage bewuste esthetische idee is hier 0 maar het is misschien 90 in den Griekschen tempel. Voor alles wat tusschen deze twee uitersten ligt mogen de architecten — in den geest van de honorariumtabel — een staat van juiste doseering der elementen werkelijkheid en idee opmaken. Ik kan het niet. Ik weet wel, dat wanneer een voorwerp krachtens zijn aard er zich toe leent uitdrukking te geven aan de esthetische idee, de mensch die verzuimt ze erin te leggen de gist uit het brood weg laat.

* * *

In de kunstnijverheid tracht men brood van gist te bakken, want men vergeet het meel.

* * *

De moderne industrie brengt ons schoone doelmatigheid. De kunstnijverheid moest geven, doelmatige schoonheid. Zij geeft slechts ondoelmatige mooiigheid.

* * *

De kunstnijverheid heeft den band met de realiteit verbroken. Zij is losbandig.

* * *

Zij wil zich verheffen tot vrije kunst en spat uiteen als de diepzee-visch die in te hooge water-lagen komt.

* * *

De kunst: spiegel van het leven; deze kunstnijverheid: lachspiegel.

* * *

De kunst is lang, onze kunstnijverheid langdradig.

* * *

In onze kunstnijverheid is het gevoel kinderachtig, het verstand kindsch.

* * *

Onze huidige kunstnijverheid is een besmettelijke ziekte. Zoo iets als griep, maar erger.

* * *

De moderne industrie schept nieuwe dingen. De kunstnijverheid verwringt slechts den vorm der oude; en zij batikt op celluloïd.

* * *

Het volk vraagt brood en spelen; de kunstnijverheid geeft peerdrups en abstracte films.

* * *

Inplaats van zin voor werkelijkheid, gestuwd door idealisme, vertoont onze kunstnijverheid ziekelijke „fantasie", geboren uit romantiek.

* * *

Een romanticus is een verkeerde idealist, met het hoofd achterwaarts op den romp.

* * *

De motor is nauwer verwant aan de roos, dan het moderne behangselpapiertje.

* * *

In de wetenschap en in de industrie bouwt men steeds hooger boven het reeds bereikte niveau. In de kunstnijverheid streeft men vóór alles naar originaliteit, met het gevolg dat men niet verder is dan 25 jaar geleden.

* * *

Menschen, die het „niet eens zijn" met hun tijd, doen als kleine kinderen die zeggen: „stoute zee" als de vloed hun zandkasteeltje wegspoelt.

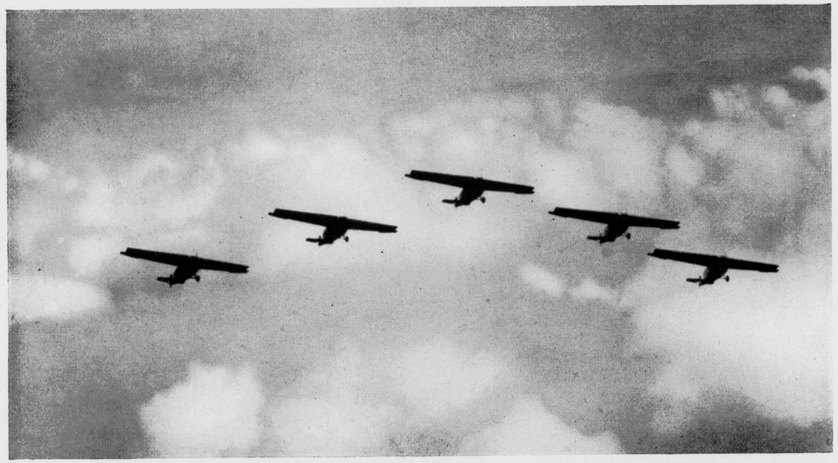

ESCADRILLE VLIEGTUIGEN

LUCHTFOTO K.L.M. COPYRIGHT

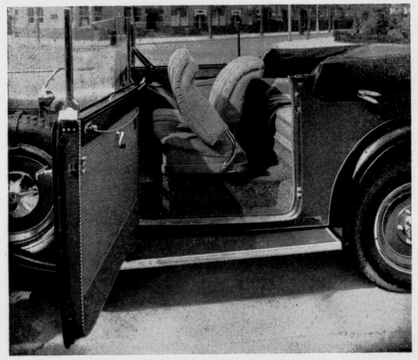

J. VAN BAKEL

ONTWERP CAROSSERIE

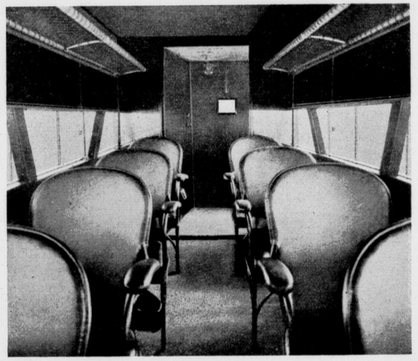

INTERIEUR FOKKERS VERKEERSVLIEGTUIG. K.L.M. COPYRIGHT

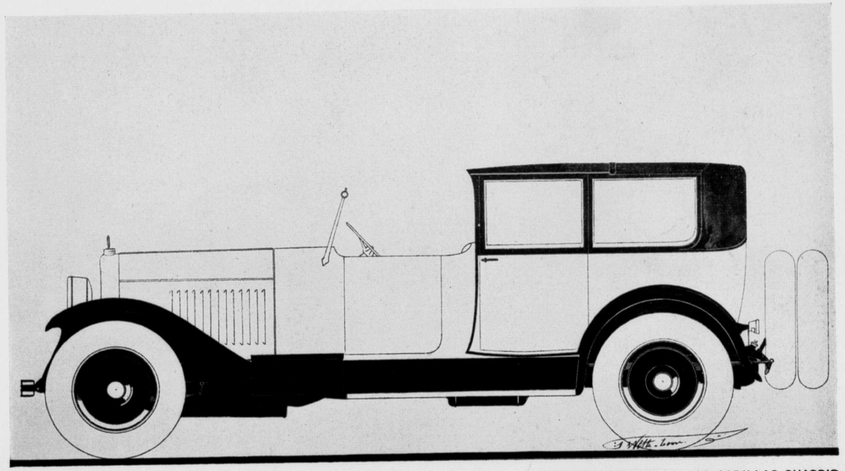

B. VETH

ONTWERP CAROSSERIE OP CADILLAC CHASSIS

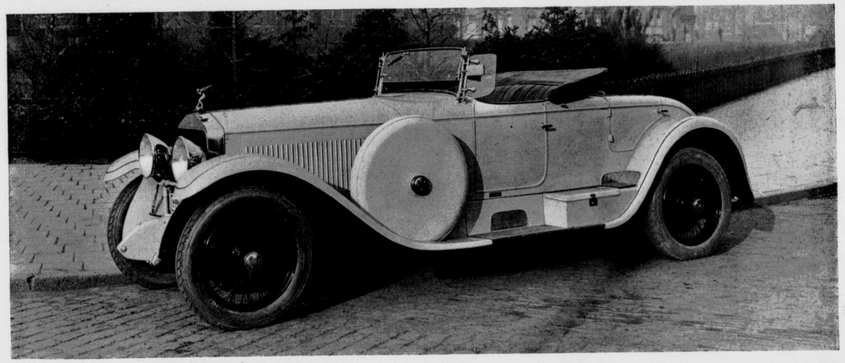

J. VAN BAKEL

CAROSSERIE OP ISOTTA FRASCHINI CHASSIS

KRAAN EN STORTINRICHTING

HAVEN ROTTERDAM

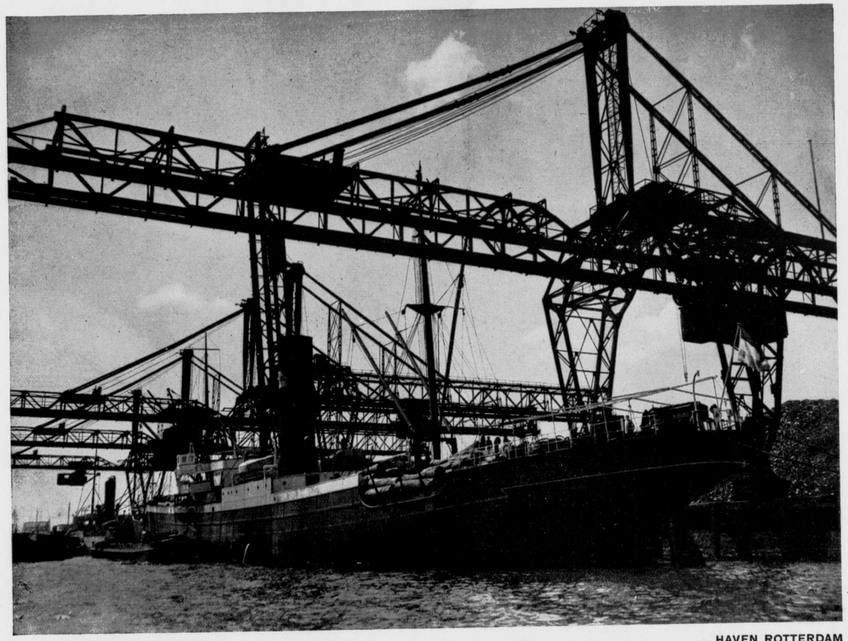

KRAAN EN STORTINRICHTING

HAVEN ROTTERDAM

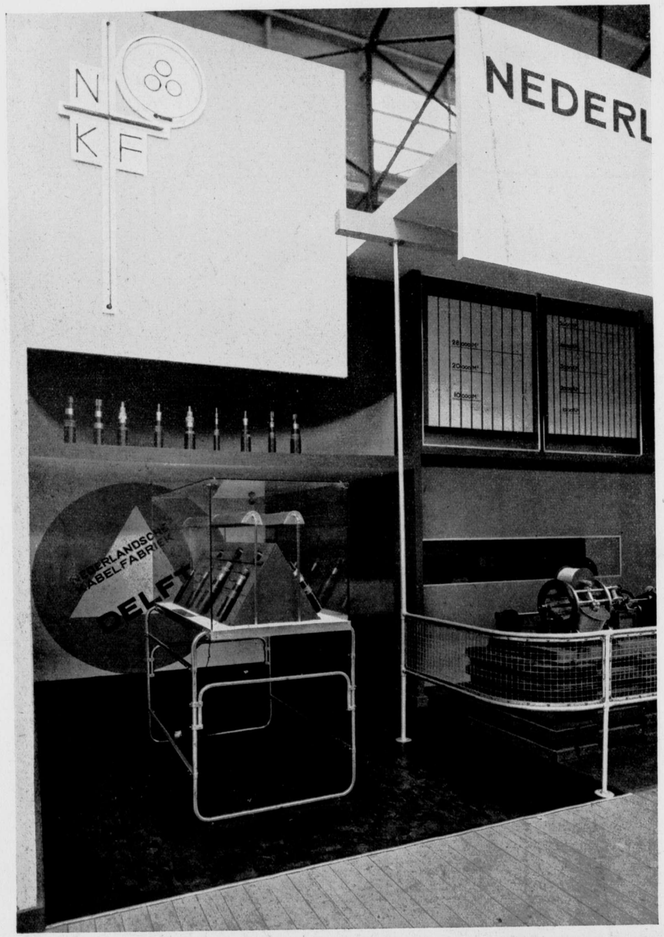

P. ZWART STAND VAN DE NED. KABELFABRIEK, TENTOONSTELLING N.E.N.Y.T.O. ROTTERDAM 1928

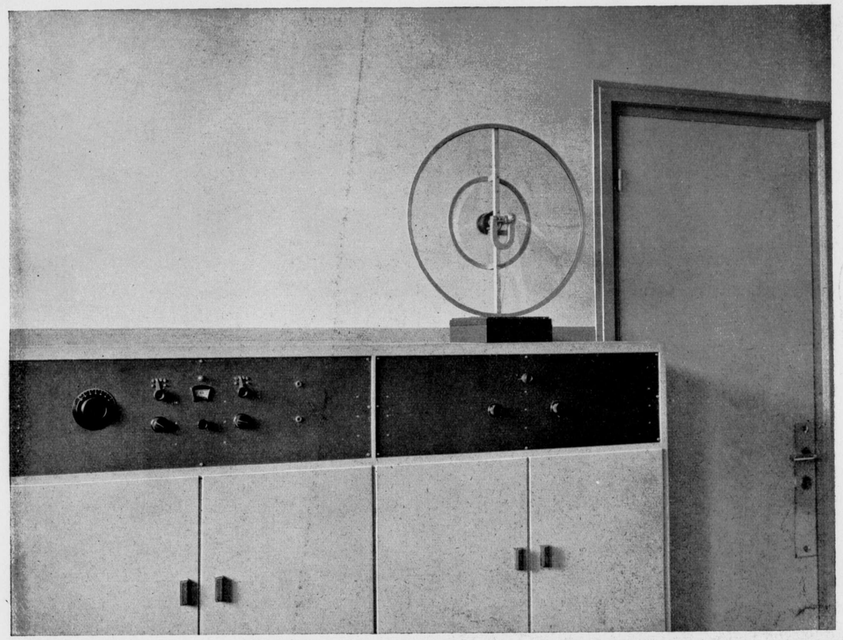

J. KUNST RADIO-INSTALLATIE IN INTERIEUR ONTWERP IR. J. W. E. BUIJS

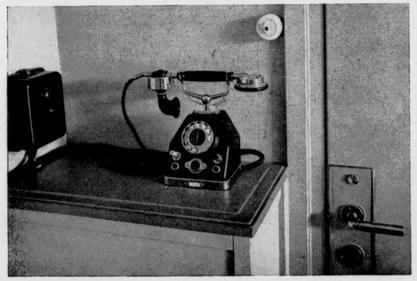

TELEFOONTOESTEL HAAGSCH TELEFOONBEDRIJF

REMMINGTON DRAAGBARE SCHRIJFMACHINE

THEEPOTTEN

AARDEWERK

FLUITKETELS

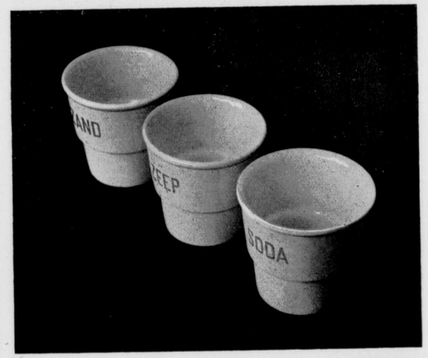

BAKJES

AARDEWERK

MANSFELT

GEDEELTE VAN AARDEWERK SERVIES

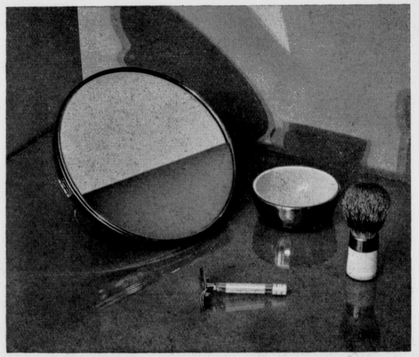

SCHEERGEREI

COPIER, BLOEMVAAS; MÜLLER, CHAMP.GLAZEN; HANDELSGLAS

FORNUIS MET ALUMINIUMPANNEN

THERMOSFLESSCHEN EN WARMWATERKRUIKEN

THEEBUSJE EN BOTERVLOOTJE

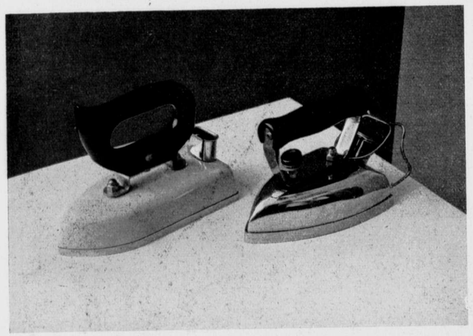

ELECTRISCHE STRIJKIJZERS

BROODROOSTER, ROOMKLOPPER EN MELKPAN

LEERWERK

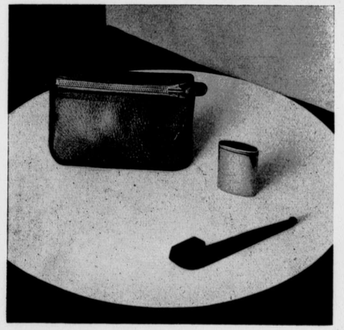

ROOKGEREI

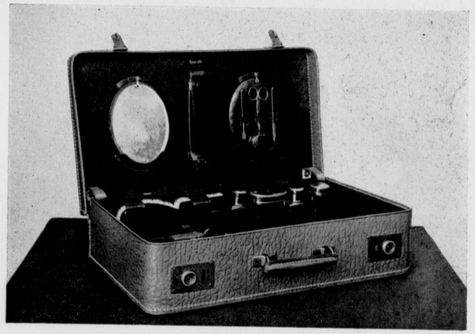

REIS NÉCESSAIRE

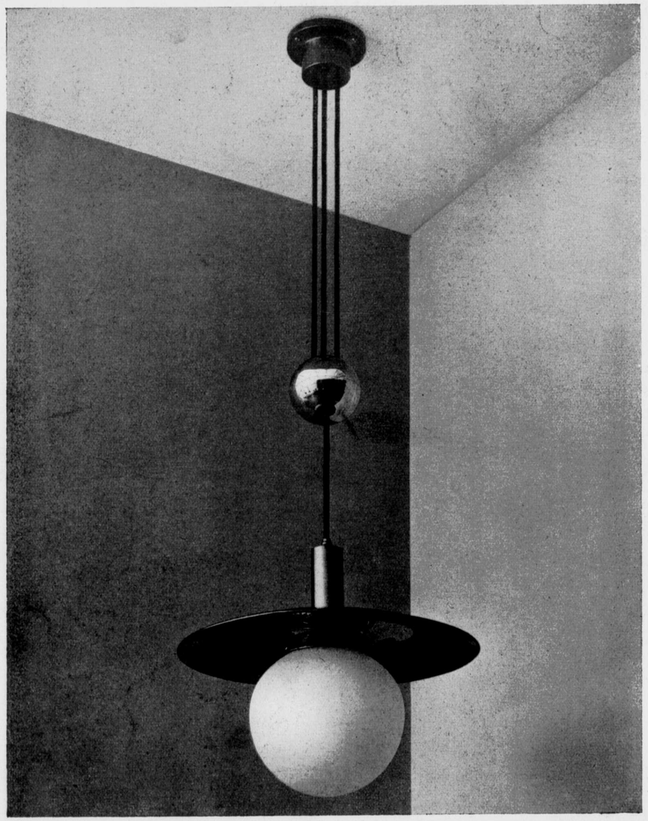

W. H. GISPEN SCHUIFLAMP

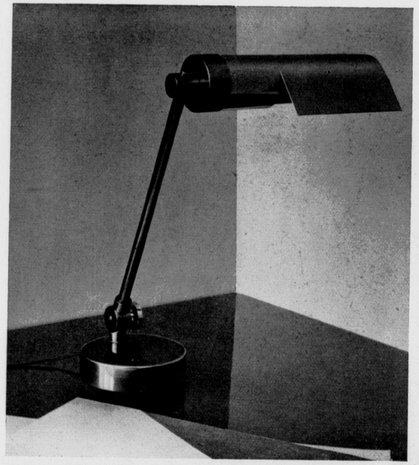

W. H. GISPEN BUREAULAMP

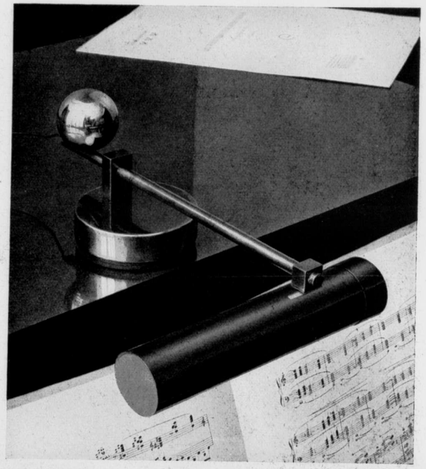

W. H. GISPEN PIANOLAMP

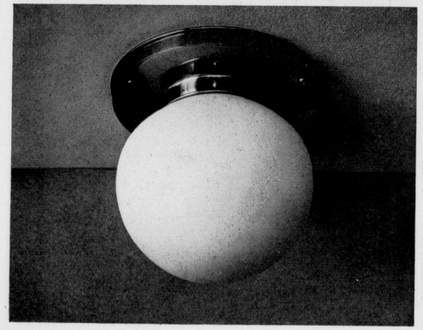

W. H. GISPEN PLAFONDLAMP

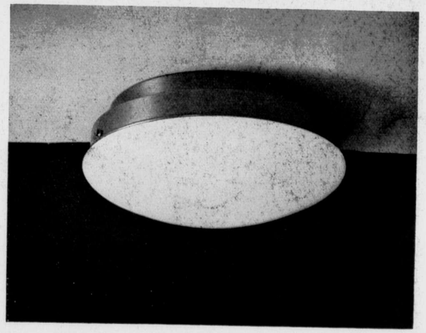

W. H. GISPEN PLAFONDLAMP

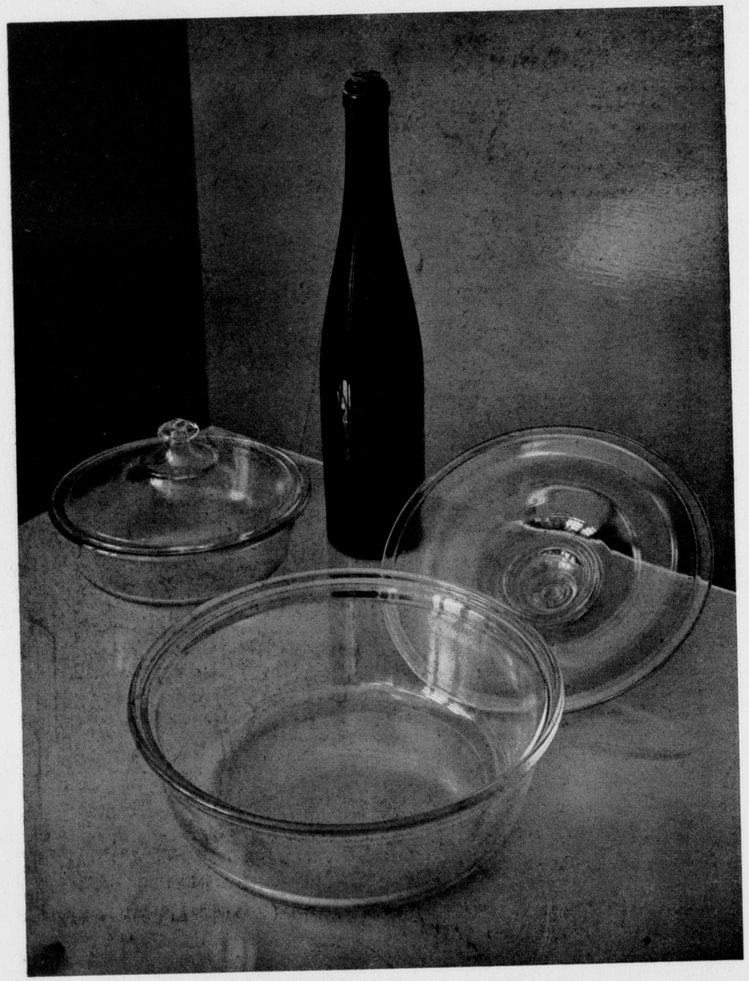

VUURVASTE GLAZEN SCHALEN EN WIJNFLESCH

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

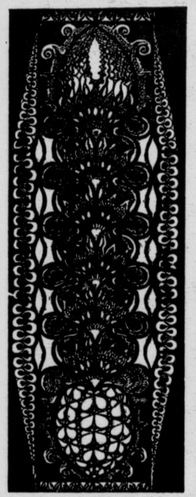

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

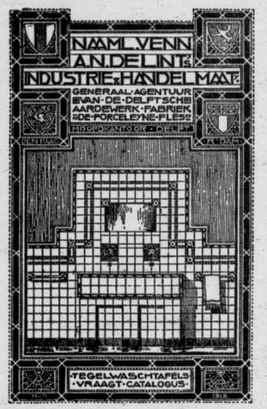

DE DRUKKERIJ DER N.V.
IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT
WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK
AL UW BENOODIGDE
DRUKWERKEN
DESGEWENSCHT MET BIJ-
LEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET
DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOIERSSTRAAT 47, AMSTERDAM
TELEFOON 42897

WENDINGEN

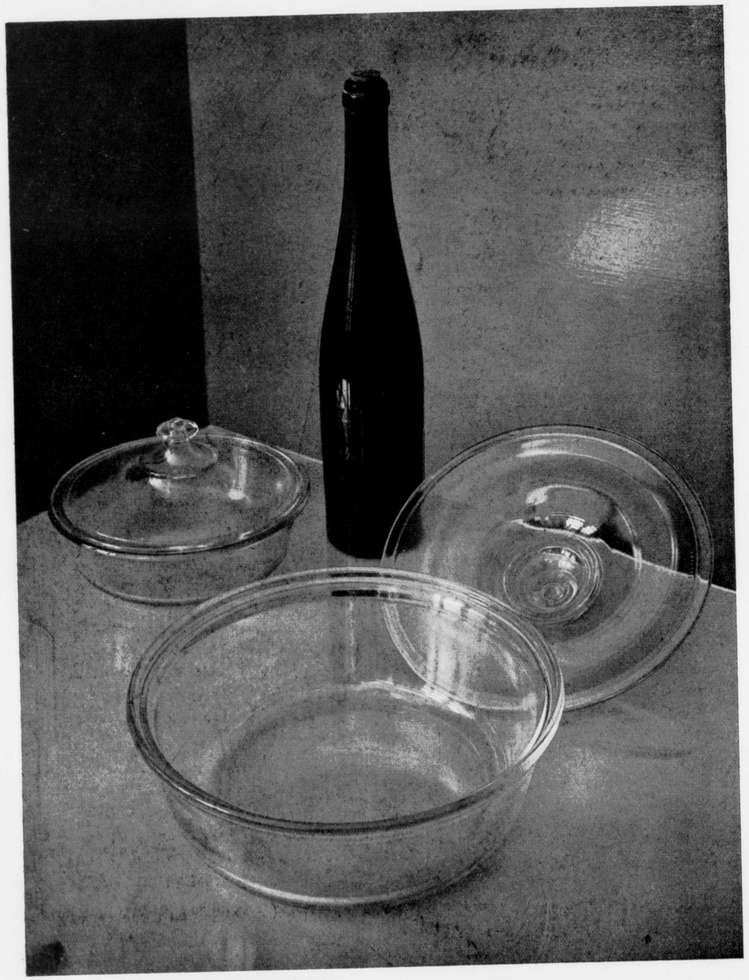

VUURVASTE GLAZEN SCHALEN EN WIJNFLESCH

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

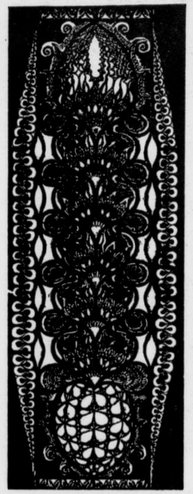

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

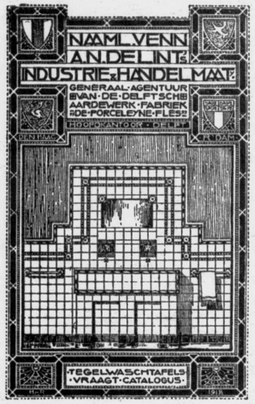

DE DRUKKERIJ DER N.V.
IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT
WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK
AL UW BENOODIGDE
DRUKWERKEN
DESGEWENSCHT MET BIJ-
LEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET
DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOIERSSTRAAT 47, AMSTERDAM
TELEFOON 42897

WENDINGEN

TOOROP

WENDINGEN

GLAS IN LOOD

A. J. A. HEETMAN

PIETER DE RAADTSTRAAT 49

||| **ROTTERDAM** |||

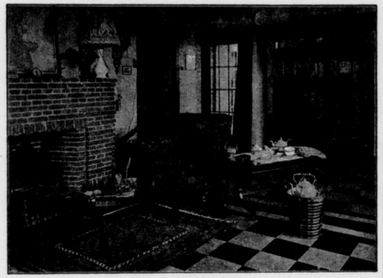

ZITKAMER WOONH. VAN DEN HEER S. TE K. ARCH. K. JONKHEID

EFFEN LINOLEUM 6 mM., GRIJS EN ZWART

ARCHITECTONISCHE LINOLEUMVLOEREN

LINOLEUM KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S

FABRIEK BIJ ST. LAURENS

BETIMMERINGEN

VITRINES

ROTTERDAM

ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34891

N.V. FABRIEK VAN SANITAIRE VLOEREN

V/H VOLKING & Co.

KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER

LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM

TELEFOON 46163 - GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN

VLOEREN

ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD

SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM

BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN

WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH

WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220

WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM

ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 3 EN 4

DIT IS NUMMER 3 EN 4 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN WERKEN IN PARTICULIER BEZIT DOOR JAN TOOROP. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD EN DE INLEIDING GESCHREVEN DOOR H. C. VERKRUYSEN. HET OMSLAG IS ONTWORPEN EN OP STEEN GETEEKEND DOOR PROF. R. N. ROLAND HOLST

GLAS IN LOOD

A. J. A. HEETMAN

PIETER DE RAADTSTRAAT 49

||| **ROTTERDAM** |||

ZITKAMER WOONH. VAN DEN HEER S. TE K. ARCH. K. JONKHEID

EFFEN LINOLEUM 6 mM., GRIJS EN ZWART

ARCHITECTONISCHE LINOLEUMVLOEREN

LINOLEUM KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S

FABRIEK BIJ ST. LAURENS

BETIMMERINGEN

VITRINES

ROTTERDAM

ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34891

N.V. FABRIEK VAN SANITAIRE VLOEREN

V/H **VOLKING & Co.**

KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER

LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM

TELEFOON 46163 - GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN

VLOEREN

ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD

SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM

BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

WENDINGEN

MAANDBLAD · DOOR · BOUWEN · EN · SIEREN = VAN · ARCHITECTURA · ET · AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN

WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH

WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220

WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM

ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 3 EN 4

DIT IS NUMMER 3 EN 4 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN WERKEN IN PARTICULIER BEZIT DOOR JAN TOOROP. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD EN DE INLEIDING GESCHREVEN DOOR H. C. VERKRUYSEN. HET OMSLAG IS ONTWORPEN EN OP STEEN GETEEKEND DOOR PROF. R. N. ROLAND HOLST

WENDINGEN

HET GEBED

HOUTSKOOL, ZWART KRIJT, POTLOOD EN WATERVERF. 1927. PART. BEZIT DEN HAAG

TOOROP DOOR H. C. VERKRUYSEN.

De beeldende kunstenaar heeft, uiteraard zijn bijzonder gerichten aanleg, het voorrecht geroepen te zijn om in zijn scheppingen den „mensch" te verbeelden, waardoor hij een algemeen, aan allen bekend en voor allen verstaanbaar symbool kan stellen van het leven in zijn geheelen omvang. Het leven ziet de kunstenaar als een gevoelvolle wijze. De volheid van het leven: de duistere beroeringen der gewaarwording, de weelde der zinnelijke waarneming en de lichte vreugde van het vernemen van geluiden en klanken doorschouwt hij als een slechts vergankelijk aanzijn van een onvergankelijken, eeuwigen achtergrond en zin. Die diepere beteekenis der werkelijkheid verneemt hij als met een innerlijke stem; in een woordenloos lied, dat in hem zingt. Maar het is zijn kunstenaarsschap, het gevoel in zijn wijsheid, dat hem noopt den schijn niet prijs te geven, maar dezen in bewondering als schoonen vorm tot zijn uitdrukkingsmiddel te maken. De kern van zijn wezen is zijn scheppingskracht, de wondere gave om door middel van het voorhandene een nieuwe en betere werkelijkheid uit zichzelf te kunnen voortbrengen; nieuwe ontroeringen, nieuwe bezieling en nieuwe verheffing uit te storten in de levens, die rijp zijn om dat te aanvaarden.

Voor den in het gebied der vergankelijke dingenwereld objectief rondzienden en zakelijk denkenden mensch moet de kunstenaar een raadsel zijn en zijn arbeid een gesloten wereld blijven, wanneer het om de diepere bedoelingen daarvan gaat; en bij het overzien van het levenswerk van een zoo rijken en diepen geest als Toorop rijst de vraag, wat is er van dit werk verstaan door de duizenden, die het aanschouwden? Overtuigend dringt zich het besef op van de machteloosheid om zelfs in deze algemeenmenschelijke sfeer, ook maar eenigszins een norm voor zuivere waardeering te benaderen, die door ieder zou kunnen worden aanvaard. In hoeverre vermogen wij in het algemeen door te dringen in den gecompliceerden geest van een medemensch, terwijl wij er toch wel zeker van zijn, dat wij het mysterie van ons eigen persoonlijk wezen niet volledig vermogen te doorgronden? De kunstenaar, de mensch die over uitdrukkingsmacht beschikt, kent de worsteling om het wezen der ontroeringen vorm te geven; die strijd met geest en stof is het middelpunt van het bewogen kunstenaarsleven. Wat moeten wij, bewonderaars, maar toch buitenstaanden, zeggen over de mystieke roerselen der ziel, over de diepe afgronden des geestes, over de innerlijke krachten, die de hand bewogen hebben bij het scheppingswerk als wij niet vervallen willen in zakelijke opmerkingen over dit of dat werkstuk?

Door de buitengewone zekerheid en gaafheid van teekening, de harmonische decoratieve compositie en de stoere maar toch weer uiterst gevoelig beheerschte kracht, waarmede alles bij Toorop is gegeven, neigt men er licht toe, zich door die prachtige beeldende kwaliteiten zóó te laten meevoeren, dat men zou meenen hiermede alles in het werk beleefd te hebben. Om echter het werk van Toorop in zijn volle waarde op te nemen, moet de hoogere stem erin beluisterd worden, moet de schoone vorm worden gezien als realisatie eener ideeënwereld, zoowel van veelzijdig-persoonlijk karakter als van algemeenmenschelijken aard. Het is een inhoud van onvergankelijke waarde, die door het medium van den schoonen vorm tot ons spreekt.

De beeldende vorm, de wijze dus waarop Toorop zijn ideeën gaf, vraagt echter ook door zijne bijzondere decoratieve kwaliteiten volle aandacht en waardeering. Vanaf den tijd, waarin de meester zijn meer picturale opvatting prijs geeft en op overwegender decoratieve wijze gaat werken, tot in zijn laatsten arbeid toe, blijft zijn kunst, ook in de abstractste stukken, vervuld van de volle weelde van het leven. In zijn groei wordt de vorm monumentaler, en wordt bevrijd uit een bepaalde symbolische verbeeldingssfeer, maar nooit gaat eenig werkstuk onder in een vormsysteem of lijnenspel; nooit is de decoratieve deeling van het vlak de hoofdzaak, altijd blijft de inhoud meester van den vorm. Dit dient te worden gezien als een der groote kwaliteiten van den kunstenaar, die altijd de warm-menschelijke ontroering en den diepen inhoud der verhevenheid heeft gesteld boven overwegingen van het berekenende verstand. De schoone vorm is het fijn gestemde instrument, waarop het lied van leven, dood en eeuwigheid gespeeld wordt. Vooral de zang der eeuwigheid is het, die reeds vroeg in hem moet geklonken hebben, zij het misschien soms schuchter en in verscheiden vormen, maar met het voortschrijden van de levensjaren steeds duidelijker en overtuigender zich doet hooren. Zijn ideeënwereld, religieus doorleefd met zijn vurig temperament en door zijn fijn besnaarde visie heeft tot in zijn laatste werken als een vast geloof in den zin en de schoonheid van het leven doorgeklonken. Tot het einde gaan diepe ernst en kinderlijke blijheid samen. Zie in „het offer" het zelfportret; geen woorden kunnen uitdrukking geven aan wat er leeft en lijdt en sterft in deze zelfverbeelding van den kunstenaar. En zie dan in hetzelfde werk de blijmoedige, in mystieke spanning zingende kinderkopjes. Met Toorop is een groot mensch van ons heengegaan, een veelzijdig kunstenaar, een der krachtigste figuren in het Nederlandsche kunstleven. Moge zijn arbeid in onzen geest blijven leven en naar waarde geschat worden.

Het auteursrecht der in dit nummer opgenomen foto's berust bij de firma Vorst en Tas te Amsterdam. Een deel der foto's is afgestaan door de lichtbeelden vereeniging te Amsterdam.

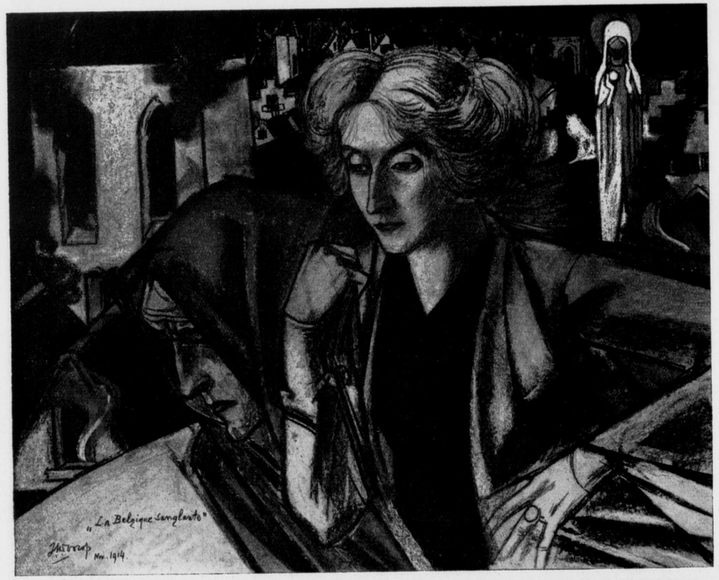

LA BELGIQUE SANGLANTE ZWART KRIJT EN PASTEL OP BRUIN PAPIER. 1914. PART. BEZIT ROTTERDAM

INSPIRATIE ZWART KRIJT EN PASTEL. 1920. PART. BEZIT ROTTERDAM

GEWIJDE EN PROFANE MUZIEK

POTLOOD EN WASKRIJT. 1921. PART. BEZIT DOMBURG

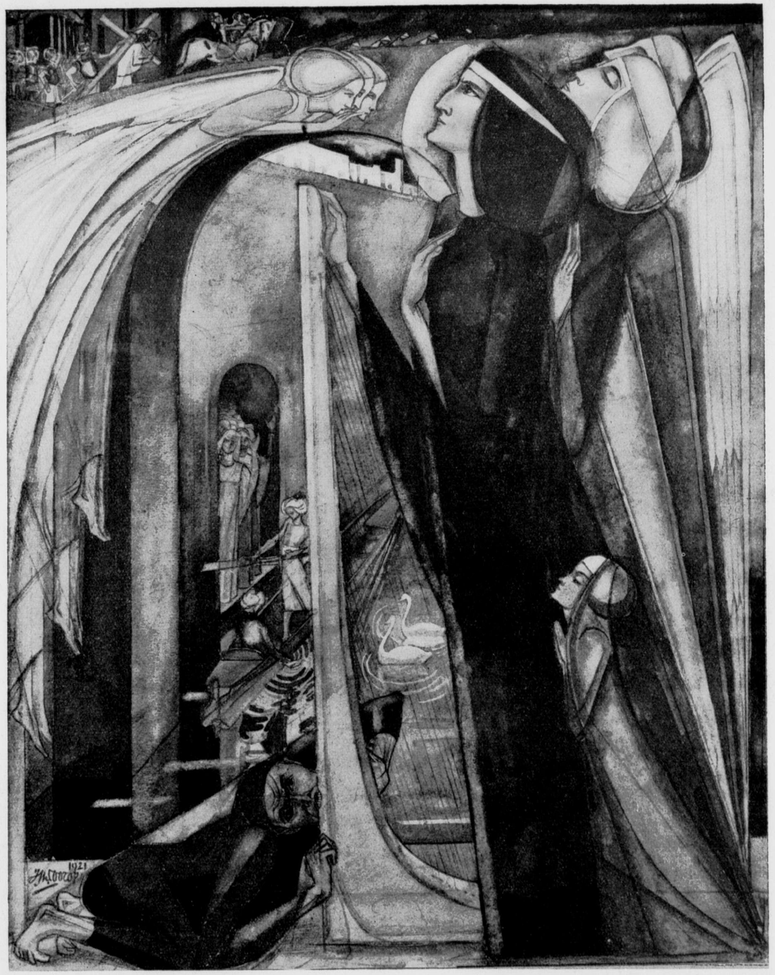

INSPIRATIE DER KUNST

WATERVERF. 1921. PART. BEZIT DEN HAAG

INSPIRATIE

HOUTSKOOL MET PASTEL. 1920. PART. BEZIT DEN HAAG

DE HARPSPELER. JEUGD EN OUDERDOM

GEKLEURD KRIJT. 1924. PART. BEZIT AMSTERDAM

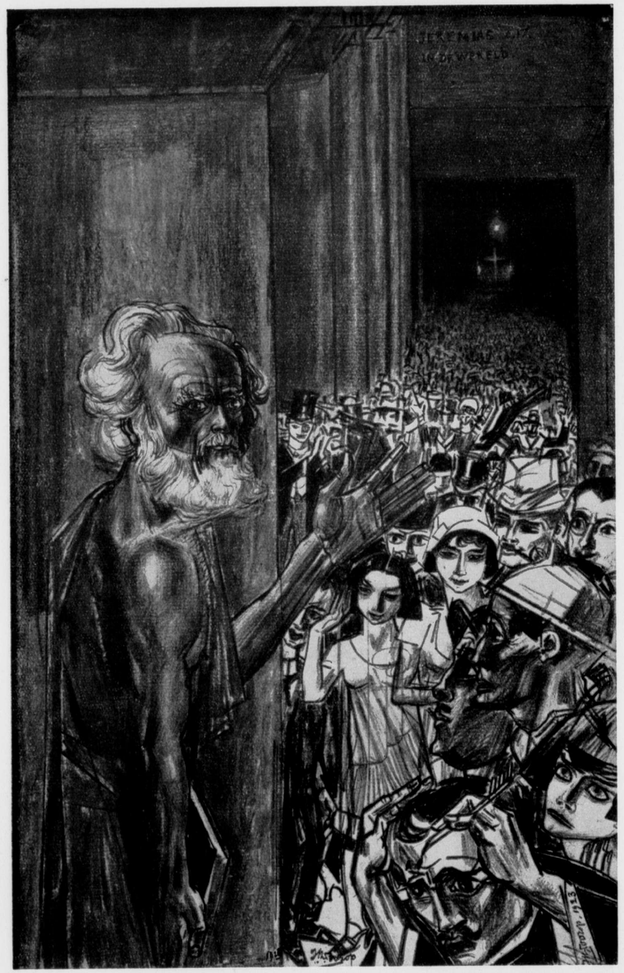

JEREMIAS

GEKLEURD KRIJT. 1923. PART. BEZIT DEN HAAG

MADONNA MET KIND

GEKLEURD KRIJT. 1923. PART. BEZIT AMSTERDAM

MADONNA

GEKLEURD KRIJT. 1925. PART. BEZIT AMSTERDAM

MADONNA MET DE KATHEDRALEN

GEKLEURD KRIJT. 1925. PART. BEZIT EINDHOVEN

MADONNA POTLOOD EN KRIJT. 1927. PART. BEZIT AMSTERDAM

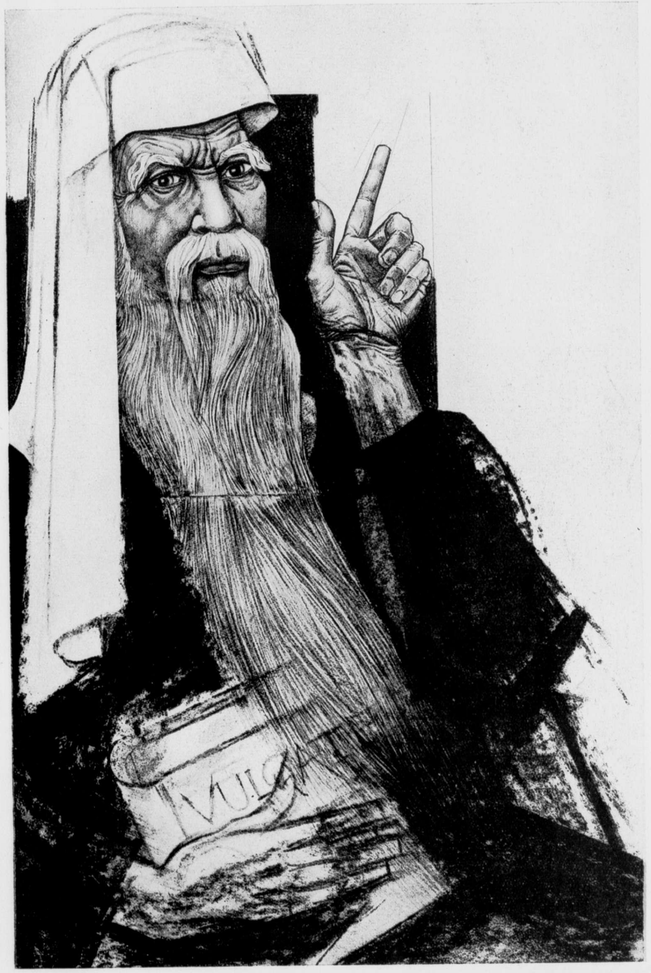

ST. JÉRÔME GEKLEURD POTLOOD

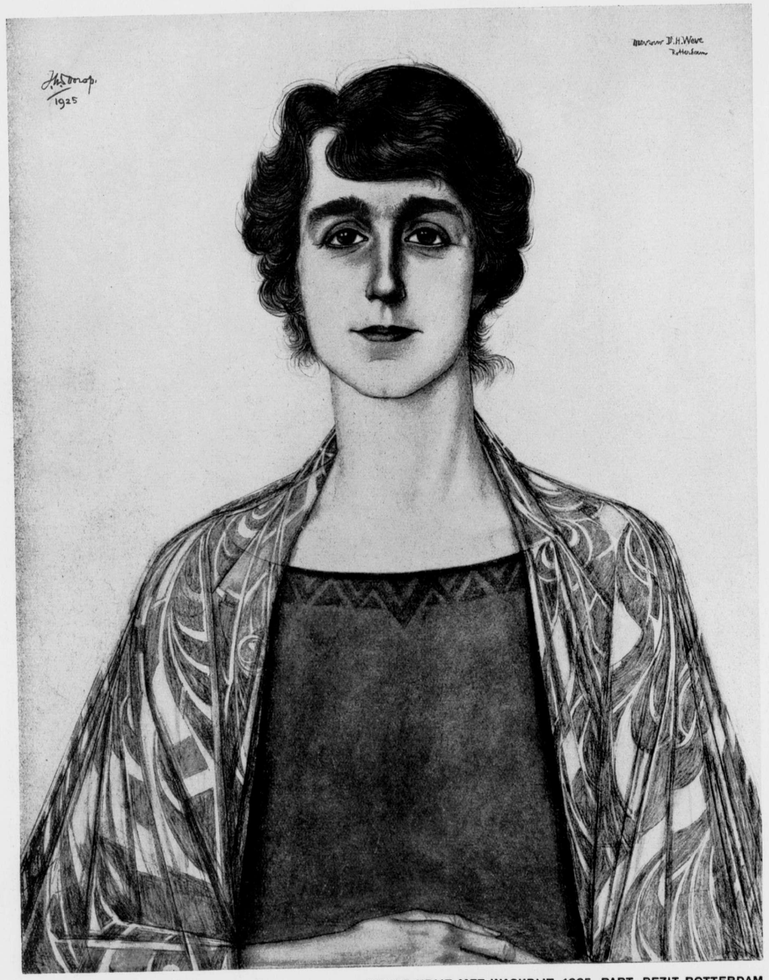

PORTRET

ZWART KRIJT MET WASKRIJT. 1925. PART. BEZIT ROTTERDAM

PORTRET. 1926.

PART. BEZIT DEN HAAG

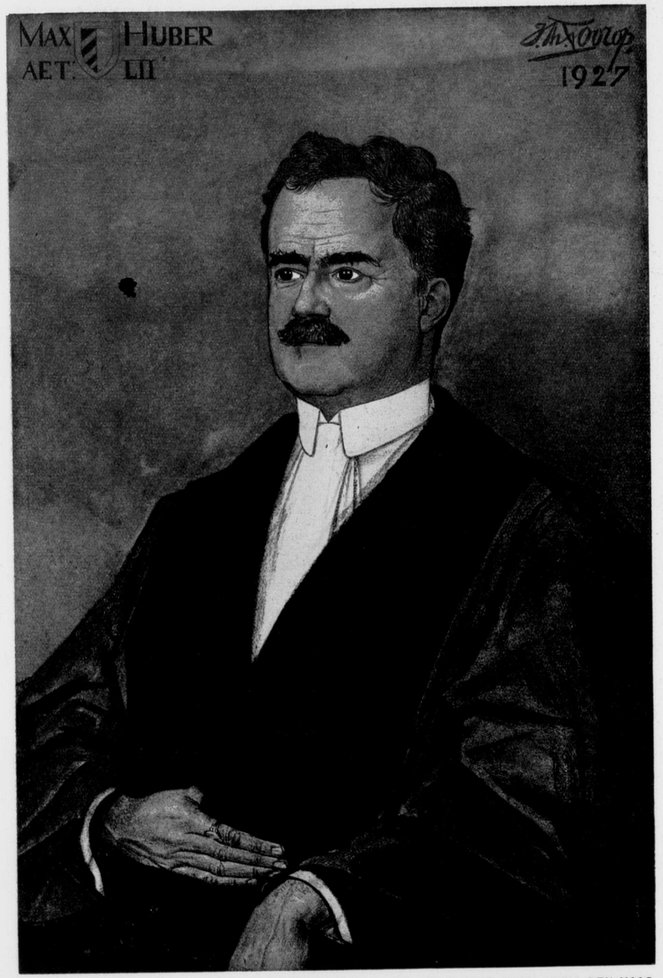

PORTRET ZWART EN GEKLEURD KRIJT. 1927. PART. BEZIT DEN HAAG

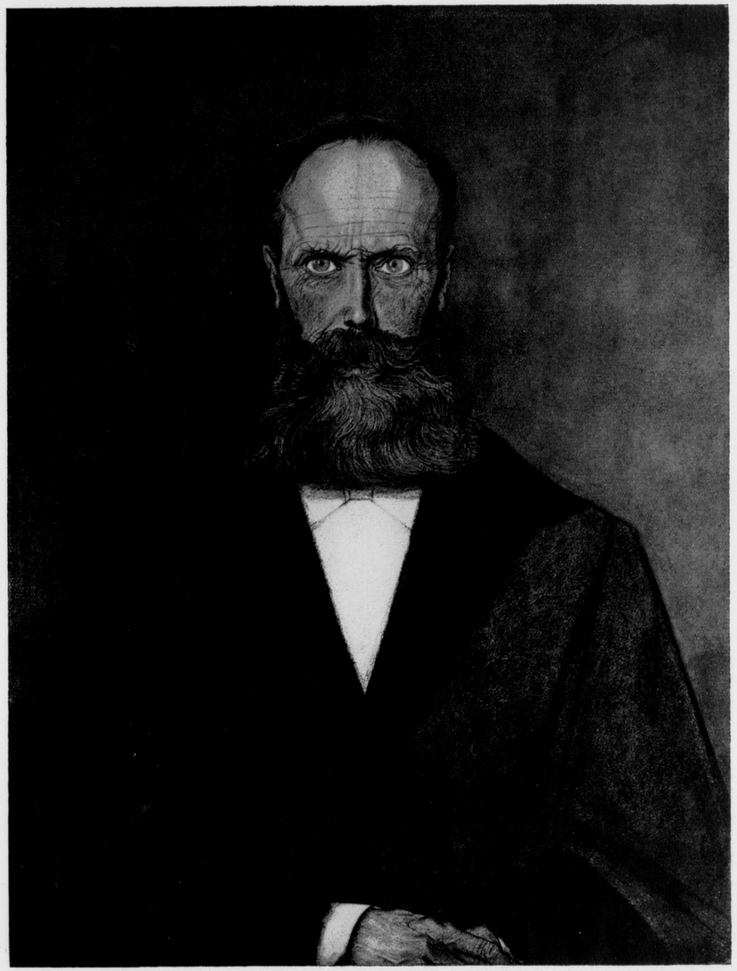

PORTRET GEKLEURD KRIJT. 1927. PART. BEZIT AMSTERDAM

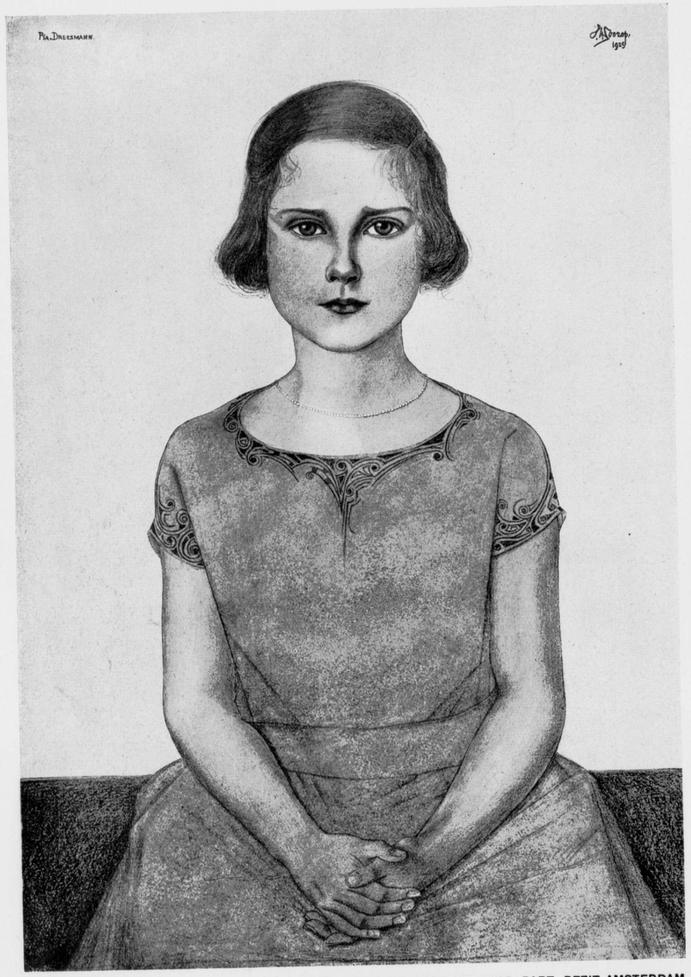

PORTRET ZWART KRIJT EN WASKRIJT. 1925. PART. BEZIT AMSTERDAM

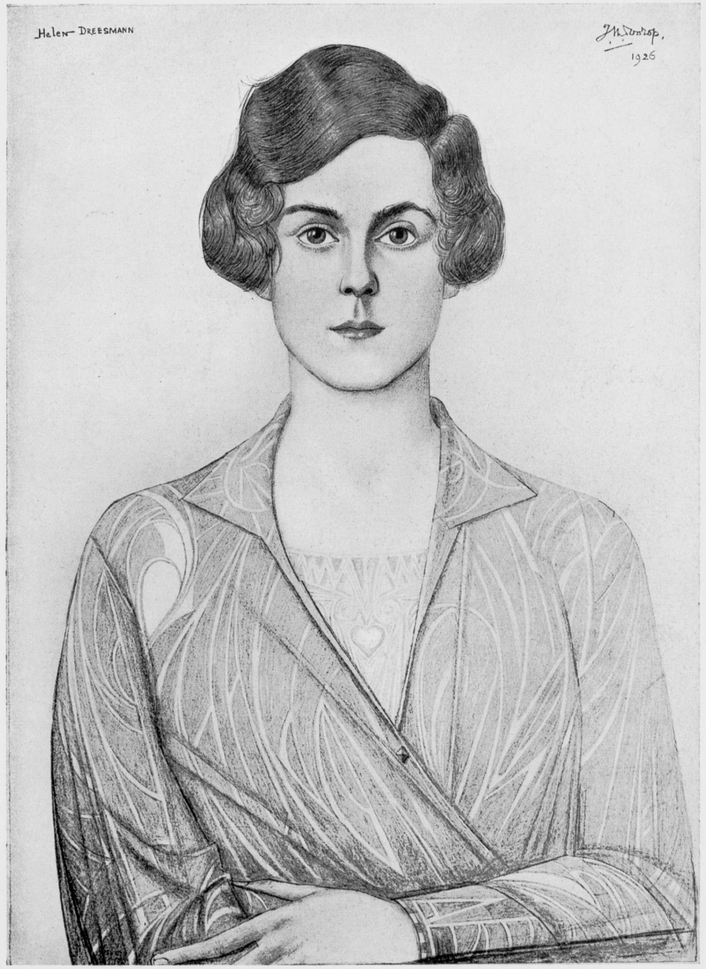

PORTRET ZWART KRIJT EN WASKRIJT. 1926. PART. BEZIT AMSTERDAM

PORTRET. 1927.

WATERVERF

BENITO MUSSOLINI

ZWART KRIJT OP HOUT. 1927

FRAGMENT UIT „HET OFFER": MUSSOLINI

POTLOOD EN WASKRIJT. 1927. PART. BEZIT AMSTERDAM

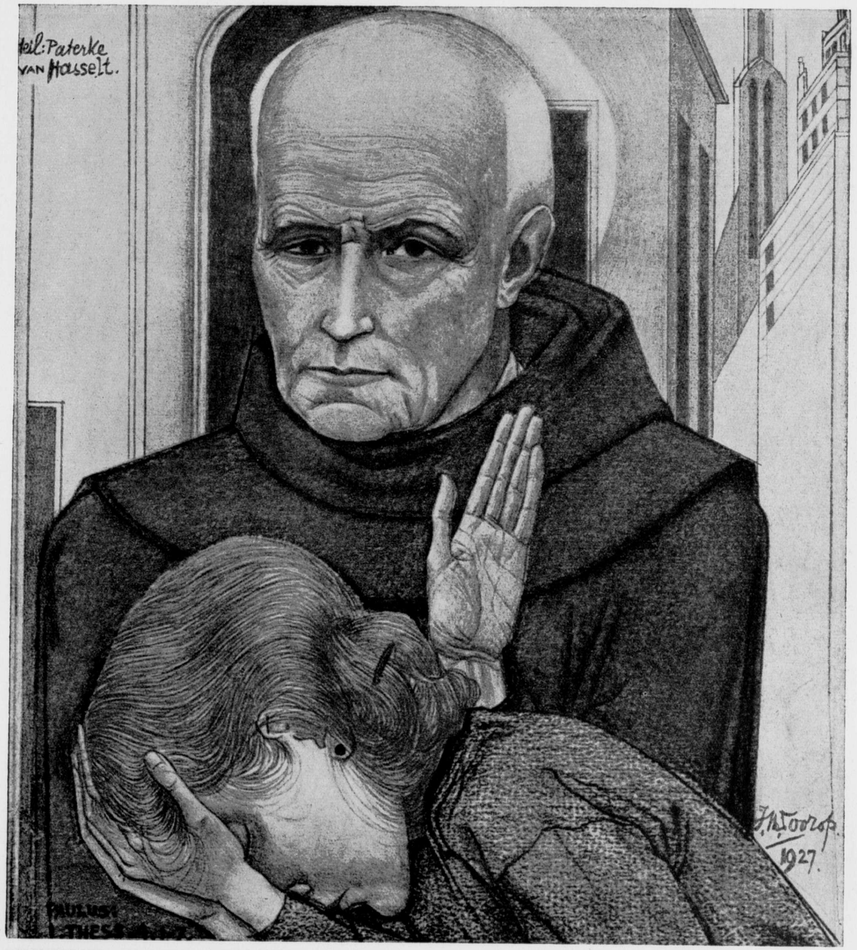

FRAGMENT UIT „HET OFFER": PATERKE VAN HASSELT

POTLOOD EN WASKRIJT. 1927. PART. BEZIT AMSTERDAM

FRAGMENT UIT „HET OFFER": TOOROP EN MOEDER AGNES WESTERMANN. POTLOOD EN WASKRIJT. 1927. PART. BEZIT AMSTERDAM

FRAGMENT UIT „HET OFFER": ZUSTER AN HUF

POTLOOD EN WASKRIJT. 1927. PART. BEZIT AMSTERDAM

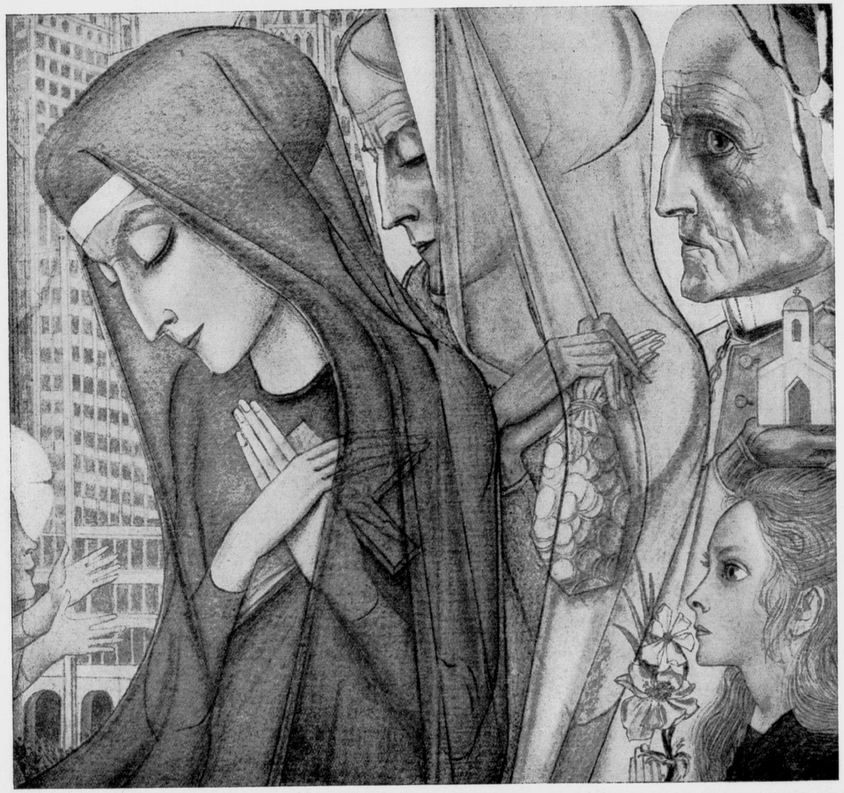

FRAGMENT UIT „HET OFFER".

POTLOOD EN WASKRIJT. 1927. PART. BEZIT AMSTERDAM

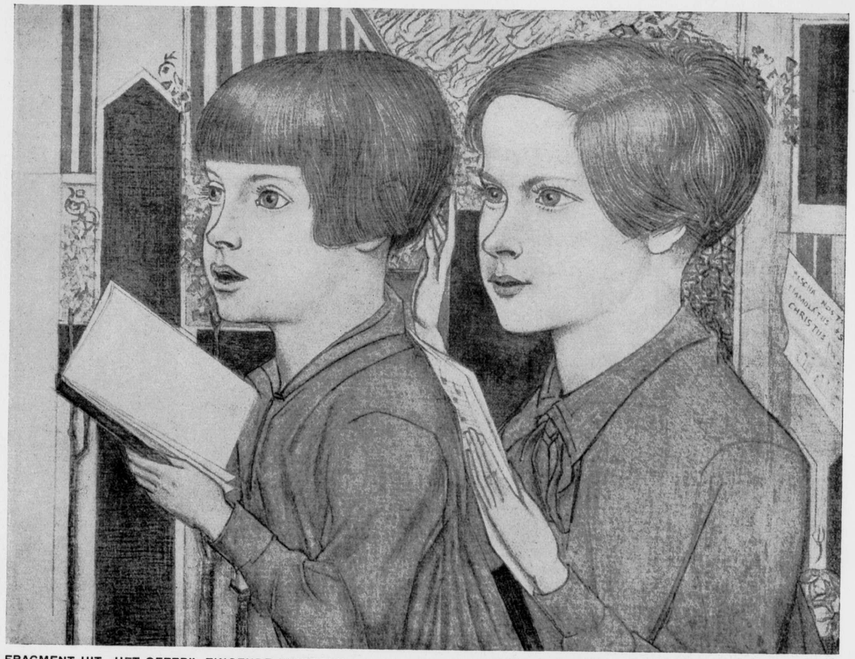

FRAGMENT UIT „HET OFFER": ZINGENDE KINDEREN

POTLOOD EN WASKRIJT. 1927. PART. BEZIT AMSTERDAM

HET OFFER

POTLOOD EN WASKRIJT. 1927. PART. BEZIT AMSTERDAM

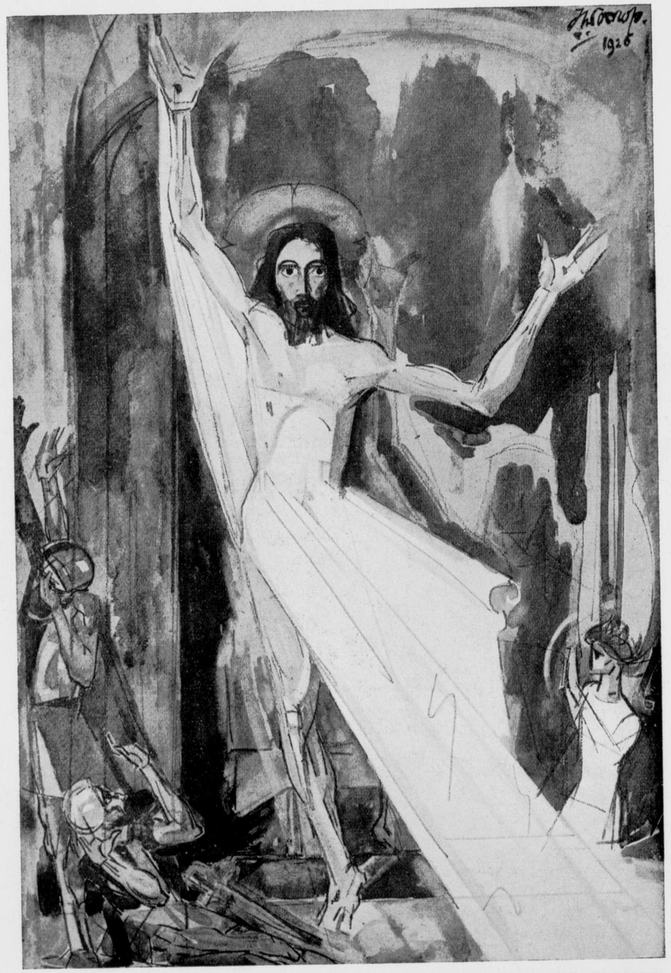

DE OPSTANDING

AQUAREL. 1926. PART. BEZIT AMSTERDAM

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

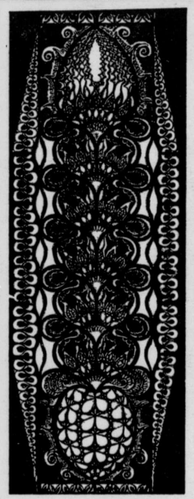

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

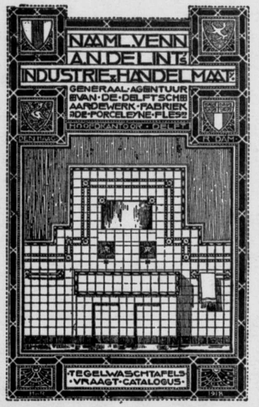

WENDINGEN

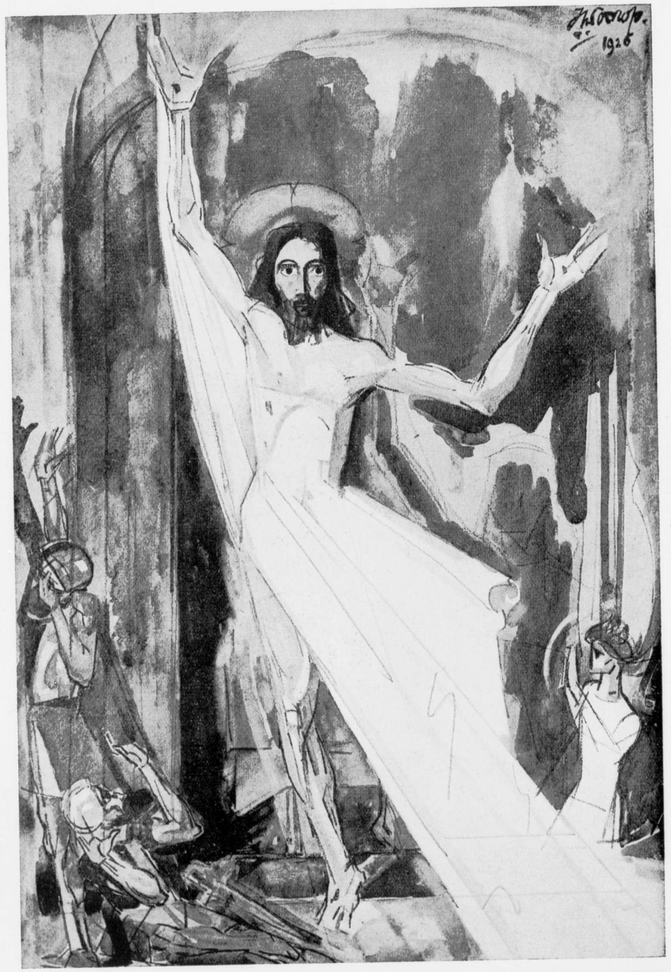

DE OPSTANDING

AQUAREL. 1926. PART. BEZIT AMSTERDAM

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

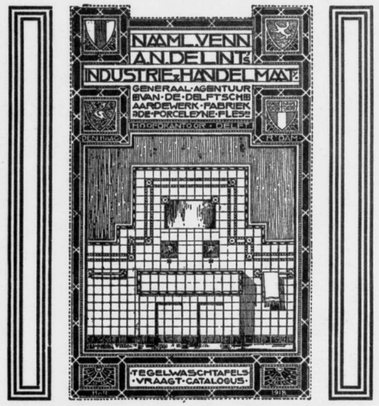

WENDINGEN

HERHALING VAN BEELD
DUPLICATE IMAGE

HOLLANDSCHE
BETONMAATSCHAPPIJ

's-GRAVENHAGE
GROOT HERTOGINNELAAN 258
--- TELEFOON 33830 ---
TELEGR. ADRES: BETONIJZER

AFDEELING WEGEN
BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN
OP FUNDEERING
VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

ZITKAMER WOONH. VAN DEN HEER S. TE K. ARCH. K. JONKHEID
EFFEN LINOLEUM 6 mM., GRIJS EN ZWART

ARCHITECTONISCHE
LINOLEUMVLOEREN
LINOLEUM KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34871

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM
TELEFOON 46163 · GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

WENDINGEN

MAANDBLAD · DOOR · BOUWEN · EN · SIEREN = VAN · ARCHITECTURA · ET · AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 5

DIT IS NUMMER 5 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN HINDOE-JAVAANSCHE BEELDHOUWKUNST. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE INLEIDING IS GESCHREVEN DOOR T. B. ROORDA. HET OMSLAG IS GEMAAKT NAAR EEN TEEKENING VAN □ J. TEN KLOOSTER □

WENDINGEN

HOLLANDSCHE
BETONMAATSCHAPPIJ

's-GRAVENHAGE
GROOT HERTOGINNELAAN 258
--- TELEFOON 33830 ---
TELEGR. ADRES: BETONIJZER

AFDEELING WEGEN
BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN
OP FUNDEERING
VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

ZITKAMER WOONH. VAN DEN HEER S. TE K. ARCH. K. JONKHEID
EFFEN LINOLEUM 6 mM., GRIJS EN ZWART

ARCHITECTONISCHE
LINOLEUMVLOEREN
LINOLEUM KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34891

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM
TELEFOON 46163 - GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 5

DIT IS NUMMER 5 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN HINDOE-JAVAANSCHE BEELDHOUWKUNST. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE INLEIDING IS GESCHREVEN DOOR T. B. ROORDA. HET OMSLAG IS GEMAAKT NAAR EEN TEEKENING VAN
□ J. TEN KLOOSTER □

HERHALING BEELD
DUPLICATE

TJANDI KIDAL, GRAFMONUMENT VAN KONING ANOESJANÄTHA. OOST-JAVAANSCH, GEWIJD OMSTREEKS 1248

HINDOE-JAVAANSCHE BEELDHOUWKUNST DOOR T. B. ROORDA.

Een der vele, tot heden nog onoplosbare en daarom wellicht boeiendste vraagstukken der Kunstgeschiedenis van Azië is dat van den oorsprong en het verloop van de Hindoe-Javaansche beeldhouwkunst.

Zeker, uit verscheidene authentieke bronnen hebben wij de wetenschap geput dat Hindoes op hunne zwerftochten ter zee, de eilanden van onzen Indischen Archipel reeds vrij vroeg en zeker reeds omstreeks het begin van onze jaartelling hebben bereikt.

Bovendien hebben wij alle aanleiding te vermoeden dat de, op de eilanden achterblijvende en zich aldaar gevestigd hebbende kolonisten van het vasteland, voor de overgroote meerderheid bewoners van de Zuid-Oostkust van Voor-Indië zijn geweest.

Uit allerlei gegevens — veelal van taalkundigen aard — kunnen wij afleiden dat de Javaansche bevolking zelve reeds eene zekere mate van cultuur, zich vooral uitend op economisch gebied en eene ver doorgevoerde differentiatie van het bestuurs-organisme, bezat, op het oogenblik dat de Hindoekolonisten zich vestigden.

Dat de sculptuur, welke ten tijde van de economisch-politieke supremacie der Hindoes op Java ontstond, het karakter van eene, uit de kunsttradities dezer beide ras-elementen samengestelde, kunst draagt is dus niet verwonderlijk.

Wanneer wij nu, het bovengenoemde in gedachte houdende, de beeldhouwwerken der eerste, van ± 700— ± 919 n. Chr. zich uitstrekkende, zoogenoemde Midden-Javaansche periode, die haar naam ontleent aan de ligging der residentie van de toen heerschende vorstengeslachten, beschouwen, dan zien wij reeds bij de oudste bewaardgebleven reliëf figuren aan kleine doch harmonisch gecomponeerde tempels, op de eenzame barre hoogvlakte van den Diëng gelegen, dat wij te doen hebben met eene wel is waar nog een weinig starre en gebonden, doch tevens voldragen kunst (zie fig. pag. 6), welke bovendien zich voortreffelijk aanpast aan de architectuur waarvoor zij is bedoeld. Op de reliëfs van het grandioze monument voor de Boeddhistische Heilsleer, dat prachtige altaar: de Baraboedoer, zien wij dan deze gebondenheid reeds losser geworden en bovendien eene volledige beheersching van het naakt, die zich in de compositie door allerlei vrije, natuurlijke wendingen van het lichaam manifesteert (zie vooral pag. 12 de zittende dessa bewoners en het groepje der zittende en staande figuren, links van de danseres op het Baraboedoer paneel pag. 13). De op deze reliefs, hoewel meestal nog in een gesloten compositie schema zich uitvierende, vrijheid van bewegingsrhythme, slaat dan in sommige gevallen, zooals bij het Prambanan reliëf op pag. 13. bijna over in losbandigheid en verbrokkeling der compositioneele gebondenheid, welke bij de analoge voorstelling op het Baraboedoer reliëf met de danseres, nog zoo voortreffelijk is gehandhaafd. De scherpe blik waarmede de kunstenaars de natuur hebben geobserveert, blijkt bovendien uit vele figuren die, hoewel vaak deel uitmakend van eene decoratief bedoelde versiering, een uitgesproken portretkarakter dragen, zooals de beide tezamen zittende meisjes van pag. 11, de statige, aan een Merovingischen Koning herinnerende kop van den Tjandi Bima op den Diëng (pag. 6) en vooral de, reeds tijdens de Oost-Javaansche suprematie vervaardigde, Wisjnoe op Garoeda-troon van Belahan, in wien men, vermoedelijk terecht, een portret van Koning Airlangga (eerste helft van de 11e eeuw) meent te herkennen (pag. 10) en de vorstelijke Lokapalas aan de buitenzijde van de borstwering van den Tjandi Sjiwa te Prambanan (pag. 10 en 11).

Uit deze voorbeelden, welke nog met tallooze te vermeerderen zouden zijn, blijkt dat, omstreeks 915, wanneer — door ons onbekende oorzaken — de specifiek Midden Javaansche cultuur als in een doodslaap schijnt te verzinken, waaruit zij niet meer ontwaakt, de Midden-Javaansche sculptuur haar hoogsten bloei had bereikt. Het merkwaardige, waarop wij in den aanvang doelden, is echter hierin gelegen dat in de Oost-Javaansche

INGANGSPOORT VAN TJANDI DJAGO (OOK TJANDI TOEMPANG GENOEMD), GRAFMONUMENT VAN KONING WISJNOEWARDDHANA. OOST-JAVAANSCH, GEWIJD OMSTREEKS 1280.

INGANGSPOORT VAN TJANDI KIDAL, GRAFMONUMENT VAN KONING ANOESJANĀTHA, OOST-JAVAANSCH, 1248. MET GROOTEN, DEMONAFWERENDEN KALA-KOP

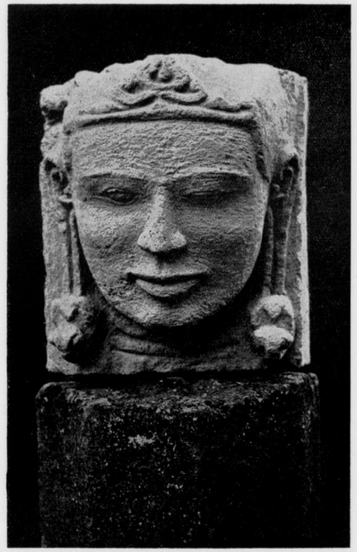

KOP IN EEN DAKNIS VAN TJANDI BIMA DIËNGPLATEAU. MIDDEN-JAVA, VERMOEDELIJK BEGIN 8E EEUW

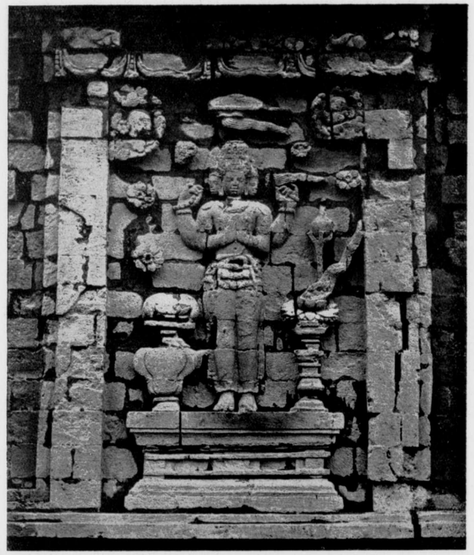

RELIEF AAN EEN DER TEMPELS O. H. DIËNGPLATEAU. MIDDEN-JAVAANSCH, VERMOEDELIJK BEGIN 8E EEUW

periode, het omstreeks 1029 aanvangende tijdvak der in Oost-Javaansche residenties verblijvende dynastieën de reliëfkunst op eenmaal een gansch ander, primitiever karakter vertoont. Terwijl wij nl. bij de Midden-Javaansche paneelen waarnemen de manifestaties van een beeldend vermogen dat in zijn analytische kracht en in zijne — slechts door nauwkeurige observatie mogelijk gemaakte — naturalistische wedergave een zeer hoogen graad van volkomenheid had bereikt, treffen wij bij de meest karakteristieke paneelen der Oost-Javaansche periode aan een streng schematische, in compositie vaak bijna wild overdadige, doch tevens decoratief uiterst zuivere en zeer vlak gehouden reliëfkunst, waarin zeer weinig te bespeuren is van eenigen drang naar individualiseerende, natuur benaderende uitbeelding van de menschfiguur, eene reliëfkunst die — en dit is het verwonderlijke — in stede van te zijn de voorloopster der Midden-Javaansche, zooals de stijl zou doen vermoeden, integendeel eenige eeuwen later is ontstaan.

De vergelijking van een Baraboedoerreliëf (op pag. 14) — waarop de staande Bodhisattwa is afgebeeld, een bad nemend tusschen knielende en zwevende adoranten, te midden van een weelderig landschap — met een ongeveer analoog gecomponeerd paneel van het basement van den Oost-Javaanschen Tjandi Soerawana, demonstreert reeds bij den eersten oogopslag het ontzaggelijk stijlverschil. Bij laatstgenoemd paneel, dat wij als type kunnen beschouwen van Oost-Javaansche reliëfs, welke in zoogenoemden Wayang stijl zijn uitgevoerd (een term ontleend aan de poppen van het, in vormgeving zuiver Indonesische schimmenspel: de Wayang koelit) zien wij geen spoor van de zooeven aangetoonde naturalistisch juiste en zelfs vaak zeer gedetailleerde natuurafbeelding, terwijl de ruimte niet wordt gesuggereerd — zooals op het Baraboedoerpaneel — doch, door opsomming van de vele haar vervullende gestalten en voorwerpen, als het ware wordt medegedeeld. In tegenstelling met wat wij in Midden-Java zagen, bemerken wij hier eene zichzelf vrijwel gelijkblijvende, schematische uitbeeldingswijze, waarbij de menschfiguur, zoover maar eenigszins mo-

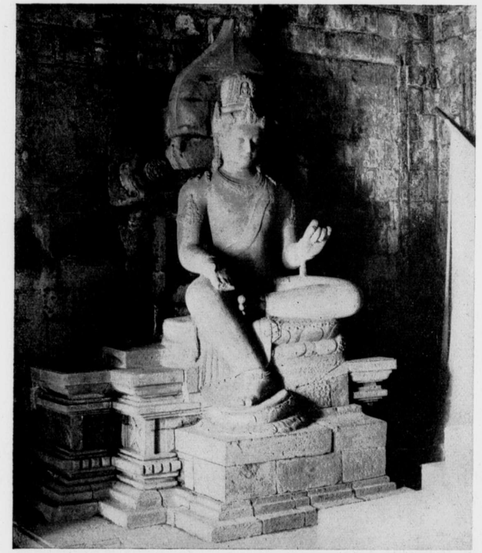

AWALOKITESJWARA IN DEN TJANDI MENDOET. MIDDEN-JAVAANSCH, TUSSCHEN ± 750 EN ± 850

WISJNOE VAN TJANDI BANON, MET VLEUGELS VAN ZIJN RIJDIER, GAROEDA; MIDDEN-JAVA, ± 750—± 850

gelijk, in het platte vlak is opgelost. De op pag. 12 uitgebeelde strijd van Hanoeman, den apenkoning, met een aanvoerder der demonen, op een reliëf aan den grooten Oost-Javaanschen tempel te Panataran geeft, bij vergelijking met het Midden-Javaansche fragment van de balustrade van den Sjiwa tempel te Prambanan, aanleiding tot analoge beschouwingen.

Het raadselachtige feit dat, na eene periode van bijna modern-rationalistische natuurbeschouwing, waarin eene, niet slechts het materiaal, maar ook den geest der steenplastiek volkomen beheerschende sculptuur was ontplooid, deze wordt afgelost door eene primitieve, natuurnabootsing slechts zeer weinig nastrevende en het karakter van het steenmateriaal nauwelijks aanvoelende beeldhouwkunst — de Oost-Javaansche Wayang reliëfs zijn klaarblijkelijk in steen getransponeerde houtsnijkunst — verliest dit karakter van raadselachtigheid als wij het axioma van eene geleidelijk doorloopende ontwikkelingslijn laten vallen.

In korte bewoordingen is de gang van zaken integendeel vermoedelijk deze geweest, dat de koloniseerende Hindoes zich wel is waar door huwelijken met de inheemsche bevolking min of meer hebben vermengd, dat echter het daaruit voortspruitende ras — met onze tegenwoordige Indo's vergelijkbaar — zich van de groote menigte der inheemsche bevolking afzijdig heeft gehouden, en sterk zijn Hindoeverwantschap accentueerend, een eigen cultureele groep heeft gevormd en gehandhaafd, waaraan wij dan de prachtige Midden-Javaansche steensculptuur, te danken hebben (zie ook pag. 7, 8 en 18).

Naast deze, min of meer aristocratische, van Hindoegeest doortrokken Hindoe-Javaansche cultuur, waarin de kunstenaar, bij de uitoefening zijner kunst, zich begenadigd gevoelde door den God — het hoogste door verstand niet te benaderen Geestelijk Wezen, welks verschijningsvormen in schoone gestalten uit te beelden een vroom offer was —, leefde de Indonesische massa, voor wier animistische overtuigingen de geheele zintuigelijk waarneembare wereld der, naar hare meening reële, verschijnselen uiteenviel in een conglomeraat van voorwerpen, alle bezield door

KOP VAN EEN DER DHYANI BOEDDHAS AAN DEN BARABOEDOER. MIDDEN-JAVAANSCH, TUSSCHEN ± 750 EN ± 850

KOP VAN EEN VORST, GEVONDEN TE SOEKOEH IN SOERAKARTA. OOST-JAVAANSCH, 15DE EEUW

WISJNOE OP LOTUSTROON, GEDRAGEN DOOR ZIJN RIJDIER, DEN GAROEDA, VERMOEDELIJK PORTRET VAN KONING AIRLANGGA. OOST-JAVAANSCH ± 1100

FIGUUR IN GODINNE-ORNAAT AAN BUITENZIJDE VAN DE BALUSTRADE OM DEN TJANDI SJIWA TE PRAMBANAN. MIDDEN-JAVAANSCH ± 850—± 915

„geesten", die wispelturig — zoo gedacht naar analogie van de eigen menschennatuur — nu eens door schrikaanjaging moesten worden afgewend, dan weer door geschenken moesten worden aangelokt of verzoend.
Voor het magisch ritueel waarmede de geesten, onder welke die der voorvaderen vaak de geduchtste waren, werden bezworen, waren geen grandioze tempels benoodigd en moeten wij ons voorstellen dat de eeredienst in hoofdzaak op geheiligde plaatsen geschiedde, waarop kleine houten gebouwen voor huisvesting der offers en wijgeschenken waren opgericht, gebouwen die door, in wayangstijl uitgevoerd snijwerk, tegen de magische invloeden van booswillende geesten zullen zijn beschermd.
Toen, door het, in den aanvang steeds toenemende uiterlijk prestige van de Hindoe-Javaansche groep, de uiterlijke verschijningsvormen van den Hindoeïstischen eeredienst ook door de overige bevolking werden overgenomen, werden de groote gestalten der Indische heldendichten, thans vervormd tot machtige „geesten", in den stoet der overige uitgebeelde geesten in het schimachtig snijwerk opgenomen. De diepere wijsgeerige zin van den vreemden eeredienst ging echter aan den Indonesischen geest voorbij.
Reeds ten tijde van de Midden-Javaansche periode zullen dus twee, in innerlijk wezen elkander bijna diametraal tegenoverstaande stijlen, naast elkander hebben bestaan, waarbij van de monumenten der zuivere Indonesiers, wegens de vergankelijkheid der gebezigde materialen, niets meer bewaard is gebleven. Als, na den ondergang van deze Midden-Javaansche vorstenhuizen, in Oost-Java dynastieën ontstaan welker vorsten reeds van zuiver Indonesischen oorsprong zijn, zoo handhaven deze aanvankelijk nog het overgeleverde Hindoe-Javaansche ceremonieel en ritueel en hebben zij bij de oprichting der door hen gestichte heiligdommen zich aanvankelijk nog van de Hindoe-Javaansche tradities bediend, een trouw aan den adat, die zich het langst nog bij de rondplastiek handhaaft.
Dit wordt nu echter anders als, na 1222, de stichter van de Singasari dynastie, Ken Anrok, een Indonesier van lagere

GROEPJE VAN TWEE DIENARESSEN VAN LĀKSJMANA. FRAGMENT VAN DE BALUSTRADE OM DEN TJANDI SJIWA TE PRAMBANAN. MIDDEN-JAVAANSCH, ± 850—± 915

ZITTENDE FIGUUR IN GODINNE-ORNAAT. FRAGMENT VAN EEN DER PRAMBANAN TEMPELS. MIDDEN-JAVAANSCH, TUSSCHEN ± 850 EN ± 915

kaste, het bewind usurpeert. Hij is de eerste Indonesische vorst die zijn rasafkomst met trots en op bijna aggressieve wijze naar voren schuift en lijkt het ons daarom niet onwaarschijnlijk, dat ten gevolge van het door hem versterkte zelfbewustzijn van de Indonesiers, hunne kunstenaars thans ook bij officieele opdrachten worden te werk gesteld en op deze wijze de in de houtsnijkunst ontwikkelde stijl thans in 't steenmateriaal der in rijksopdracht gestichte gebouwen en tempels steeds meer in toepassing wordt gebracht.
Ook in de rondplastiek begint deze stijl dan door te dringen zoodat wij bijv., naast de nog in — zij 't ook gewijzigde — Hindoe-Javaansche vormgeving uitgevoerde, voortreffelijke bekende beelden uit den Tjandi Singasari, in het Rijksethnographisch Museum te Leiden, den streng gestyleerden, voor een als achtergrond dienenden aureool van gestyleerde stralen staanden Oost-Javaanschen Mahâdeva aantreffen (pag. 17) die eene in rondplastischen vorm getransponeerde figuur van een der starre figuren van het Panataran relief, op pag. 15 afgebeeld, schijnt te zijn.
Deze, thans overheerschende Oost-Javaansche beeldhouwkunst vertoont dan verder de normale ontwikkelingstendenzen.
Een streven naar naturalistische wedergave breekt zich af en toe baan, zooals o.a. blijkt uit het merkwaardige vrouwtje met de twee kinderen, dat hoewel aan de werkelijkheid ontleend, zich in het ornaat van een Hindoegodin vertoont en uit een andere figuur op dezelfde pag. 16 afgebeeld.
Tot welk een monumentaliteit ook in portretkunst deze Wayangstijl in de rondplastiek kan stijgen, bewijst de felle koningskop van omstreeks 1445 uit Soekoeh van pagina 9.
Het wil ons dus tenslotte toeschijnen dat, wanneer wij boven geschetst standpunt innemen, de ontwikkeling van de Hindoe-Javaansche beeldhouwkunst die aanvankelijk, van psychologisch standpunt beschouwd, min of meer onverklaarbaar leek, blijkt volgens dezelfde wetmatigheid te hebben plaats gevonden die wij ook elders reeds zoo vaak konden waarnemen.

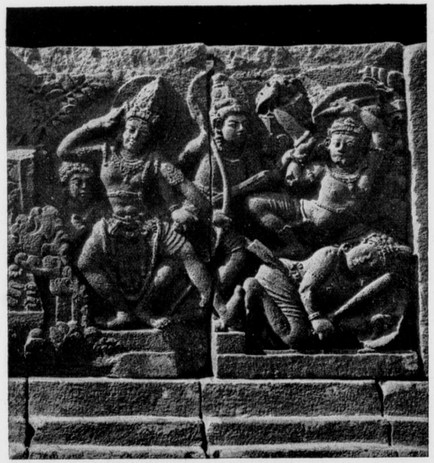

FRAGMENT BALUSTRADE TJANDI SJIWA, RĀMA EN ZIJN BROEDER LĀKSJMANA DEMONEN OVERWINNEND. MIDDEN-JAVA ± 850—915

PILASTERRELIEF TJANDI PANATARAN, HANOEMAN, APENKONING STRIJDT MET DEMONENVORST. OOST-JAVA, ± 14DE EEUW

PANEEL VAN DEN BARABOEDOER, DESSA-BEWONERS VOORSTELLENDE. MIDDEN-JAVAANSCH, ± 750—± 850

FRAGMENT VAN DE BALUSTRADE OM DEN TJANDI SJIWA TE PRAMBANAN, VOORSTELLENDE EENE WILD DANSENDE VROUWEFIGUUR BIJ HET KRONINGSFEEST VAN BHARATA. MIDDEN-JAVAANSCH, ± 850—915

PANEEL VAN DEN BARABOEDOER. MIDDEN-JAVAANSCH, ± 750—850

FRAGMENT VAN EEN PANEEL VAN DEN BARABOEDOER, VOORSTELLENDE DEN BODHISATTWA, DIE EEN BAD NEEMT TEMIDDEN VAN AANBIDDENDE GODEN EN ANDERE HEMELLINGEN. MIDDEN-JAVAANSCH, ± 750—±850

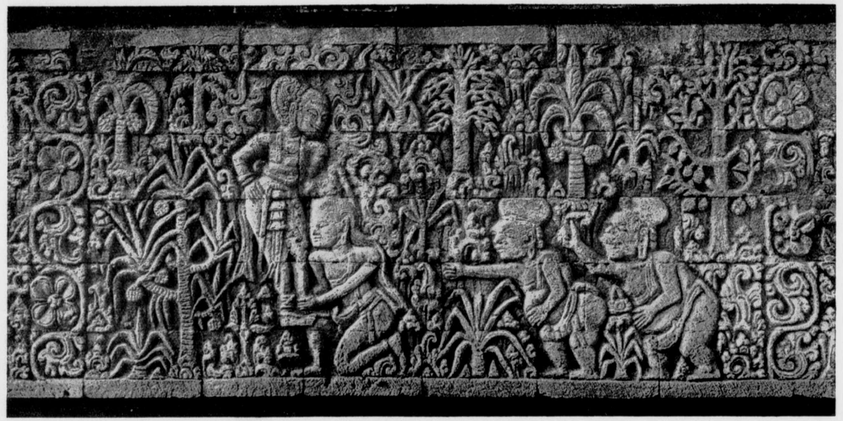

FRAGMENT VAN FRIES OM BASEMENT VAN DEN TJANDI SOERAWANA. ARDJOENA, GEVOLGD DOOR ZIJNE NARREN, DE BEIDE PANAKAWANS, BETUIGT KNIELEND ZIJN HULDE AAN GOD SJIWA. OOST-JAVAANSCH, ± 1365

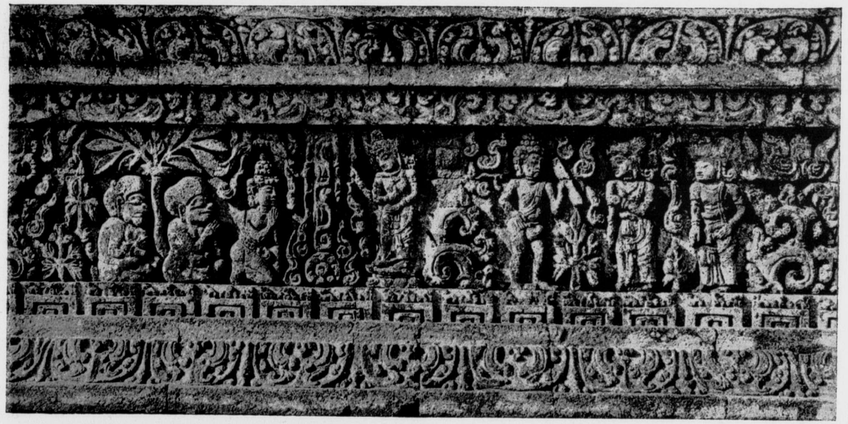

FRIES OM HET BASEMENT VAN DEN TJANDI DJAGO. MET STIJVE WAYANGACHTIGE FIGUREN. OOST-JAVAANSCHE STIJL, ± 1280

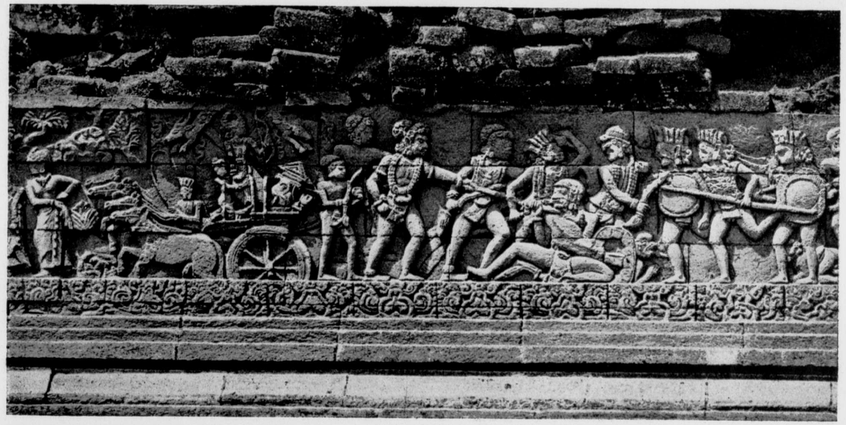

FRAGMENT VAN EEN FRIES VAN DEN HOOFDTEMPEL TE PANATARAN. DE OP ZIJN STRIJDWAGEN STAANDE HELD KRESHNA, WIENS KNIEËN DOOR ZIJNE BRUID ROEKMINI WORDEN OMVAT, VERWONDT HAAR VIJANDELIJKEN BROEDER ROEKMA. OOST-JAVA, ± 1400

BRONFIGUUR UIT MADJAKERTA, LAAT OOST-JAVAANSCHE STIJL

VROUW IN GODINNE-ORNAAT MET TWEE KINDEREN, LAAT OOST-JAVAANSCHE STIJL, UIT SIKOENING

PANEEL, BASEMENT VAN TJANDI SOERAWANA MET PRACHTIG IN HET ORNAMENT GECOMPONEERDE FIGUREN. OOST-JAVA, ± 1365

SJIWA MAHĀDEWA, MET STRALENKRANS AUREOOL, OOST-JAVAANSCH, MADJAPAHIT PERIODE, ± 1410, UIT MADJAKERTA

KALA KOP VAN DEN TJANDI DJAGO. OOST-JAVAANSCHE STIJL, ± 1280

MAKARA (ZEE OLIPHANT) BASIS VAN DOOR KALA KOP BEKROONDE POORT; TJANDI SEWOE. MIDDEN-JAVA, ± 750—± 850

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

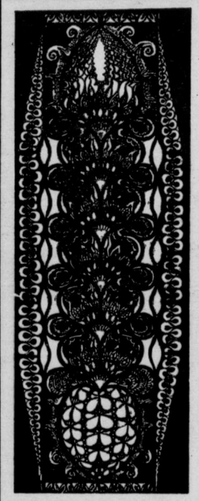

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

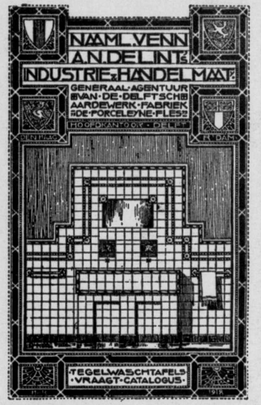

DE DRUKKERIJ DER N.V.
IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT
WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK
AL UW BENOODIGDE
DRUKWERKEN
DESGEWENSCHT MET BIJ-
LEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET
DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOIERSSTRAAT 47, AMSTERDAM
TELEFOON 42897

KALA KOP VAN DEN TJANDI DJAGO. OOST-JAVAANSCHE STIJL, ± 1280

MAKARA (ZEE OLIPHANT) BASIS VAN DOOR KALA KOP BEKROONDE POORT; TJANDI SEWOE. MIDDEN-JAVA, ± 750—± 850

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

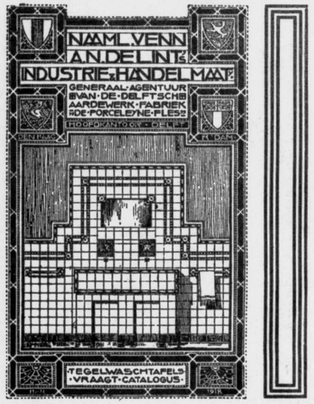

DE DRUKKERIJ DER N.V.
IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT
WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK
AL UW BENOODIGDE
DRUKWERKEN
DESGEWENSCHT MET BIJ-
LEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET
DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOIERSSTRAAT 47, AMSTERDAM
TELEFOON 42897

VERENIGINGEN

WEN-DIN-GEN

LINOLEUM
KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 107 TELEF. 34871

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM
TELEFOON 46163 - GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT, TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 6 EN 7

DIT IS NUMMER 6 EN 7 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN BEELDHOUWKUNST. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE INLEIDING IS GESCHREVEN DOOR L. BOLLE. HET OMSLAG IS ONTWORPEN DOOR N. J. VAN DE VECHT

LINOLEUM
KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 107 TELEF. 34891

N.V. FABRIEK VAN
SANITAIRE
VLOEREN
V/H VOLKING & Co.
KANTOOR, MAGAZIJN EN TOONKAMER
LELIEGRACHT 39 - AMSTERDAM
TELEFOON 46163 - GEVESTIGD SEDERT 1903

IMITATIE RUBBER
LINOLEUM
RUBBER
GRANITO
ESTRICH
LITOSILO
GARRELIN
VLOEREN
ALLES DOOR EIGEN VAKKUNDIGE WERKLIEDEN GELEGD
SUBERLINO ALS ONDERLAAG VAN LINOLEUM
BEZOEKT ONZE TOONKAMER EN VRAAGT PRIJZEN

BOUWKUNDIGE WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 6 EN 7

DIT IS NUMMER 6 EN 7 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN BEELDHOUWKUNST. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE INLEIDING IS GESCHREVEN DOOR L. BOLLE. HET OMSLAG IS ONTWORPEN DOOR N. J. VAN DE VECHT

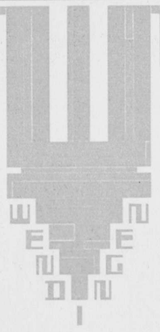

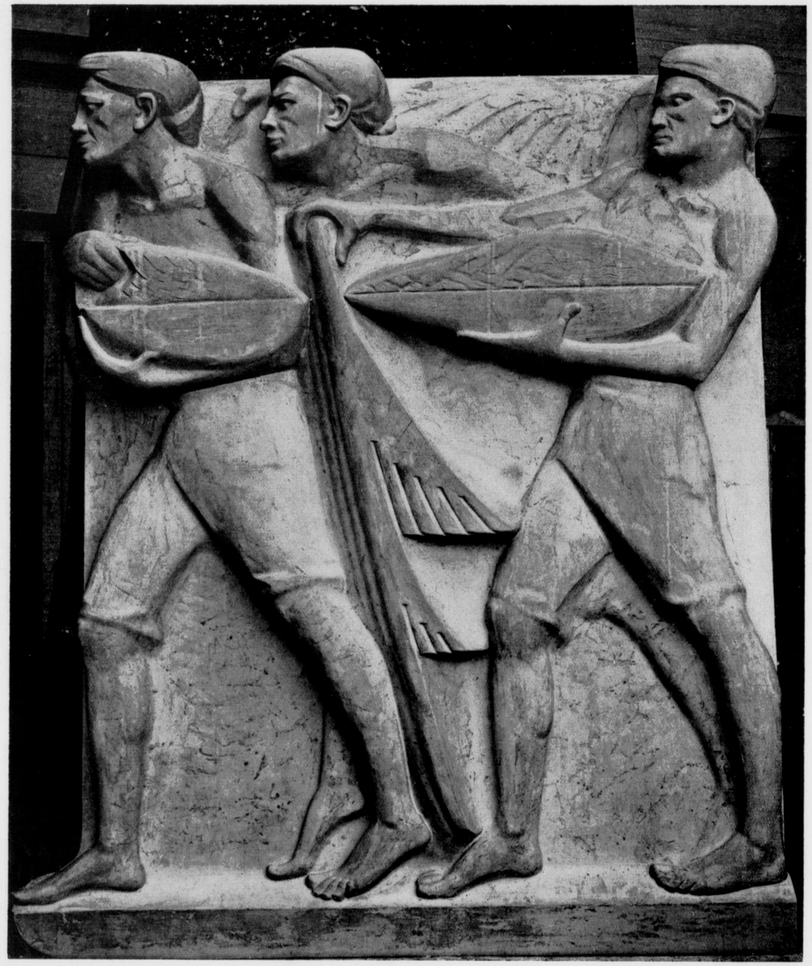

H. A. VAN DEN EIJNDE. FRAGMENT VAN EEN GIPSMODEL VOOR EEN GROEP (ZAAIERS); VOOR-ONTWERP VAN HEUTZ-MONUMENT

BEELDHOUWKUNST DOOR L. BOLLE.

Heeft de leek dan toch gelijk, wanneer hij zegt: „net echt"? De Hermes van Praxiteles, l'age d'airain van Rodin, dat meisjesfiguurtje van Krop, aan de lyceumbrug en dan toch ook zoo'n Egyptisch relief, als je daar maar even aan gewend bent, is het niet allemaal „net echt"?

Mijn vriend, de architect, zegt: net echt, dus: net niet echt, dus allemaal surrogaten. Als je nu toch een surrogaat voor een echt mensch noodig hebt, gebruikt dan een fotografietoestel. Dat gaat „veel vlugger en veel beter" zei de boer, die naar een hard ploeterenden schilder stond te kijken.

De fotografie is nog niet technisch volmaakt. Ze kijkt nog uit één oog. Ze mist nog te veel diepte. En de kleurenfotografie, het is nog niet dat. En men maakt wel tegenwoordig langs fotografische weg portretbustes in gips, maar dat is nog verschrikkelijk duur. Echter die technische volmaking, dat is nog slechts een kwestie van tijd. Zou het dan daarna afgeloopen zijn met de schilder- en beeldhouwkunst? Niet omdat men geen surrogaten meer vragen zal, maar omdat men die veel beter en veel goedkooper door de machinale productie kan krijgen. Dan zou een heeleboel zoogenaamd diepzinnigs overboord gaan, als onnoodige ballast, die wij meenemen, omdat de reclameafdeeling van de leveranciers van al dat moois, ons dat heeft aangepraat.

„'t Is anders", meen ik te weten.

Korte golf, lange golf, aetherstoringen, electronen-theorie. Gibson schrijft in zijn populaire uiteenzetting van de electronen-theorie (vertaling Dr. Snijders): „Kleur is niets an-„ders dan een hersengewaarwording. De electronen bren-„gen feitelijk niets anders dan aethergolven te weeg en „het zijn deze, die in de hersenen aanleiding geven tot de „gewaarwording der kleuren".

Lorentz, groot man, dus zal het wel zoo wezen. Raar geval anders. Maar in elk geval, zegt de beeldhouwer, een beeld komt uit je hoofd (en je handen). De natuur? Ja, die moet eerst door je hoofd, dan komen je handen er aan te pas, gereedschap en een stuk steen en dan eerst krijg je een beeld.

Het oog? Dat kunnen wij beeldhouwers niet missen. De musici wel het oor. Beethoven, 9de symphonie. Beethoven was toen doof. Al kon hij het oor missen, dat was toch voor hemzelf een geweldige tragiek. Maar evenals in de muziek, ontstaat in de beeldhouwkunst de schepping inwendig. Daarna heeft de beeldhouwer nog zijn oogen noodig, de musicus alleen het potlood.

Het beste beeld maakt niet die beeldhouwer die het beste uit zijn oogen kijkt, neen, hij die heelemaal niet kijkt, want het beeld ontstaat in zijn hoofd, terwijl zijn oogen tijdelijk niet werken.

Maar surrogaten? Een Egyptisch beeld is een surrogaat. Als het dat niet was, waren er nooit zooveel beelden door de Egyptenaren gemaakt. Het was een industrie. Ik geloof ook niet, dat ze het kunst genoemd hebben. Tegenwoordig spreken ze van de film als industrie. Haast zou ik zeggen, werd de Hollandsche beeldhouwkunst ook maar gerekend onder de Vaderlandsche industrie. Het Egyptische beeld een surrogaat? Ja, een steenen surrogaat voor de uiterlijke vorm van een gestorvene. Dat was een „vraag", een „behoefte", waarin de beeldhouwkunst „voorzag". Was het dan ook geen kunst? Stellig wel. Evengoed als de film nu soms is.

Ik meen eerst met de renaissance gaat men een bewuste scheiding maken, gaat men van kunst spreken. Ik vind dat

H. A. VAN DEN EIJNDE. BIJENKORF DEN HAAG. LEVENDE NATUUR

H. A. VAN DEN EIJNDE. BIJENKORF DEN HAAG. AUSTRALIË

een logische ontwikkeling van de gedachte, en een winst. Is er dan thans geen vraag meer naar surrogaten, waarbij de quaestie of deze kunst tevens zullen zijn, geen rol speelt? Stellig. Het fotografisch portret, dat is geen vraag naar kunst, maar naar een surrogaat, om bij dit woord te blijven, voor het echte gelaat. Is er dan geen kunst mogelijk door de fotografie? Antwoord? Het komende Wendingen nummer over fotografische kunst, als dit er tenminste komt.

Wat is kunst? Ik zal u mijn antwoord besparen. Ik weet toch geen ander, zeker geen beter, dan de vele antwoorden, die al gegeven zijn.

Maar wat anders.

Let eens op hoe anders ons gevoel reageert bij het zien, dan ons verstand of hoe wij anders zien, zoodra ons gevoel reageert, als wanneer ons verstand reageert. Dat anders zien is zoo verbonden met ons gevoel, dat het beeldhouwwerk, wat van dat geziene de copie is, dat gevoel, de speciale aandoening, door de een, de beeldhouwer, aan de ander, die het beeld ziet, kenbaar gemaakt kan worden. Het is een mededeeling. De beeldhouwer hoopt, dat ze u zal interesseeren, zoo niet, dan is hij toch nog blij de tijdelijke reactie van zijn gevoel in een stuk steen te hebben vastgelegd, zichtbaar gemaakt.

Bij het zien, hoe reageert dan ons verstand en hoe ons gevoel? Dat zou op deze plaats te uitvoerig worden.

Maar een duidelijk geval, zoo'n geval wanneer het gevoel en niet ons verstand reageert, zoo'n geval wat iedereen wel eens meegemaakt heeft? Dat is, wanneer „plots de dingen krijgen een ander gezicht". Aan zoo'n plotselinge

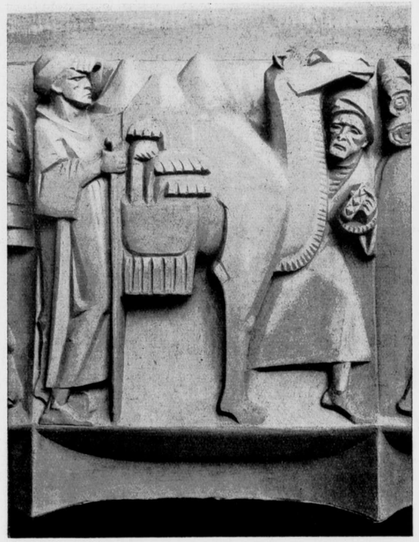

H. A. VAN DEN EIJNDE BIJENKORF DEN HAAG. AFRIKA

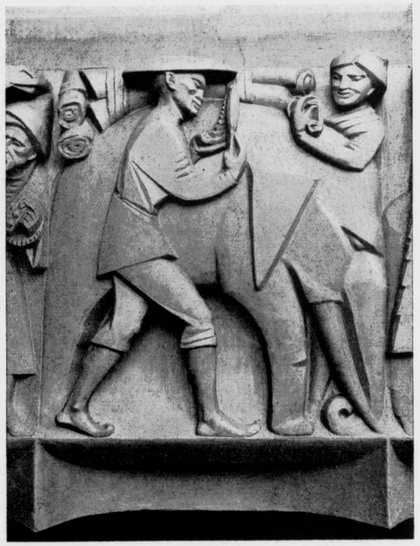

H. A. VAN DEN EIJNDE. BIJENKORF DEN HAAG. AZIË

sterke reactie bij het zien gaat dan vooraf een sterke gemoedsbeweging, die meestal een heel uiterlijke aanleiding heeft. In ons eigen leven komen die dingen voor. Een romanschrijver weet daar vooral van. De ontslagen kantoorbediende met een groot gezin of de man, die net een moord gepleegd heeft, die straat, waarin zij zich bevinden, geen enkele verandering zou zijn verstand hebben kunnen constateeren, als het ten minste dan tot constateeren in staat was, maar hoe anders ziet die straat er uit voor hem dan een dag geleden. Dat is een sterke gevoelsreactie en deze produceert werkelijk een ander gezichtsbeeld dan zijn verstand alleen verkrijgen kan.

En dat Egyptische beeld, dat Egyptische surrogaat, gevraagd door hun dooden cultus? Daar moest het gevoel bij het zien, voor den Egyptenaar, ook op reageeren. Een bepaald soort gevoel. Om dat gevoel te beschrijven, daar waag ik mij niet aan. Trouwens zij, die de beelden kennen zullen mij begrijpen. Ook wij zijn door dat gevoel op zijn minst nog geboeid, terwijl wij toch heusch geen behoefte aan Egyptische surrogaten hebben, omdat wij geen oude Egyptenaren zijn en dus ook hun dooden cultus niet hebben.

Als men naast elkaar eens vier torso's zou plaatsen, één Grieksche, één van Michel Angelo, één van Rodin, één van Rädeker. Wat een verschillen! Late men die verschillen, welke ons verstand vanzelf sprekend vindt buiten beschouwing, dan blijven er nog andere verschillen. Die verschillen zijn alleen logisch te noemen, wanneer men erkent dat het gevoel ons nu eens zus dan zoo werkelijk doet zien, terwijl ons verstand steeds hetzelfde ziet. Een

H. A. VAN DEN EIJNDE BIJENKORF DEN HAAG. AMERIKA

H. A. VAN DEN EIJNDE BIJENKORF DEN HAAG. EUROPA

aardige examenopgave (al gebeurd?) die verschillen te beschrijven en te verklaren voor verkrijging diploma „aestetica". Bestaat dat diploma gelukkig niet?

De beeldhouwers gebruiken zoo dikwijls het woord plastische vorm. Zij niet alleen trouwens. Ik ken een voorbeeld van cubisme. Wat latten en ijzerdraad. Dat is m. i. z. nu eens plastische vorm en niets anders dan plastische vorm. Mijn vriend, de architect, krijgt een oolijk oog. Ik heb ze in de gaten, die architecten, die met surrogaat gooien. Ze hebben niet voor niets naar het cubisme gekeken.

Maar dat speciale geval van cubisme? Plastische vorm is immers iets volmaakt denkbeeldigs. Drie latten, strakke contour, geven een vlak, een denkbeeldig. Dwars daar doorheen weer zoo iets. Alles is er. Er is plastische werking en in de ruimte, want de derde demensie is voelbaar, zichtbaar gemaakt. Er is onderlinge relatie, want daarop komt het op aan. Dat noemen ze cerebraal. Probeer het eens. Alleen een fijn gevoel voor plastische vorm kan u helpen om het goed te doen, zoodat het leeft. De professor, die zegt tegen zijn leerling, „die spier verloopt anders". Dat is cerebraal. Noodig en nuttig, volmaakt eens. Zou, als men uit b.v. een Egyptisch beeld daaruit wegdenkt alles wat is zoogenaamd „surrogaat", zou dan alleen plastische vorm overblijven? Wanneer men dat zichtbaar maakt moet dan niet noodwendig alleen cubisme verschijnen? Zoo ja. dan is de toekomst toch voor het cubisme. Of zou het cubisme de uiterste consequentie zijn van „l'art pour l'art"?

Wanneer „plots de dingen krijgen een ander gezicht", maar meer nog, wanneer in ons de schepping ontstaat, zou dan niet alleen ons gevoel reageeren? Zoo ja, openbaart dan de beeldhouwkunst niet alleen onze gevoelens, waarvoor plastische vorm voldoende is, maar openbaart de beeldhouwkunst ook gedachte? Dat is, die gedachte, waarvoor ik u ter nadere verklaring naar den Franschen filosoof Bergson moet verwijzen.

In elk geval „allemaal surrogaten" is er naast.

H. A. VAN DEN EIJNDE

BEELD VOOR HET JUBILEUM VAN DRUKKERIJ SENEFELDER

H. A. VAN DEN EIJNDE. RELIEF IN TEAKHOUT IN HET SCHEEPVAARTSHUIS TE AMSTERDAM; „DE ZEE SCHEIDT DE VOLKEN"

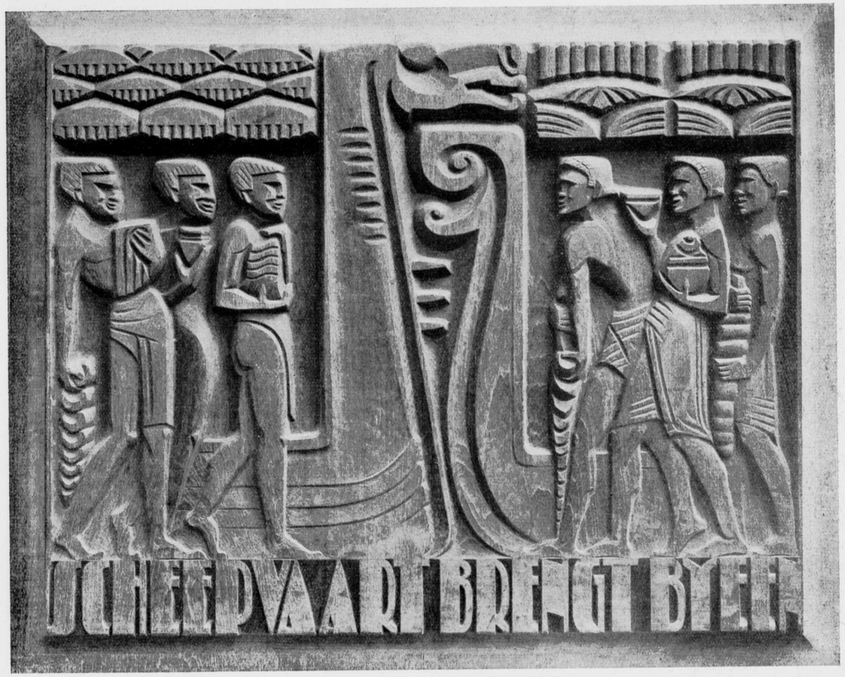

H. A. VAN DEN EIJNDE. RELIEF IN TEAKHOUT IN HET SCHEEPVAARTSHUIS TE AMSTERDAM; „SCHEEPVAART BRENGT BIJEEN"

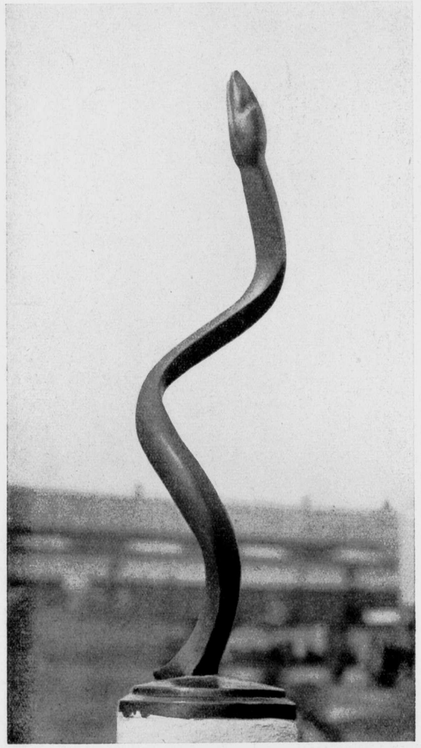

L. BOLLE BOVENGEDEELTE VAN TUINBEELD IN BRONS

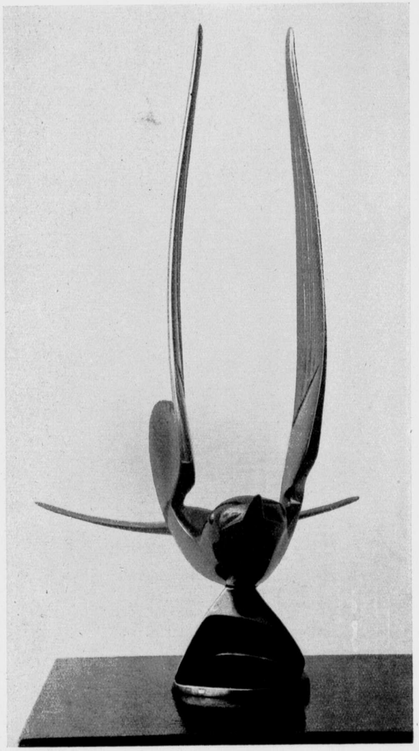

L. BOLLE ZEEZWALUW, BRONS. HOOGTE 35 cM.

L. BOLLE BRONZEN BEELDJE, OUDE DOODGRAVER

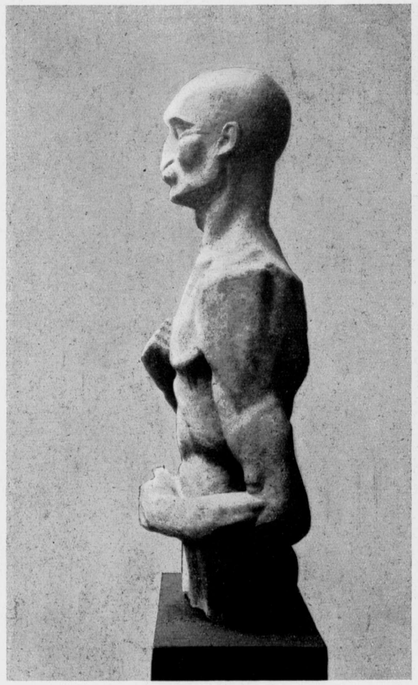

L. BOLLE TORS IN BETON; 1 METER HOOG

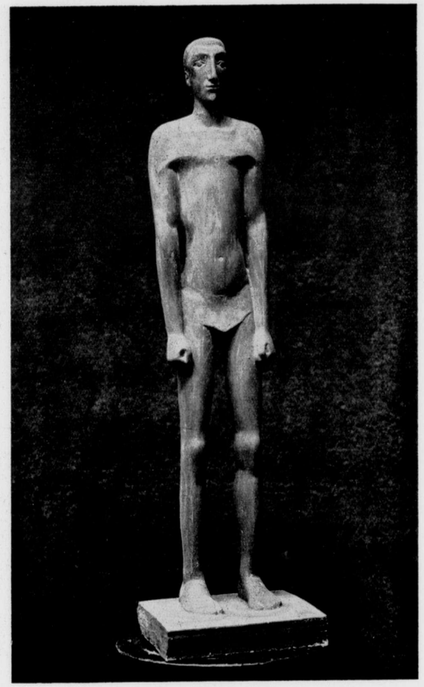

L. BOLLE NAAKTFIGUUR, GEKLEURD GIPS; HOOGTE 70 cM.

L. BOLLE KOP BOOTWERKER; HARDSTEEN. 50 cM. HOOG

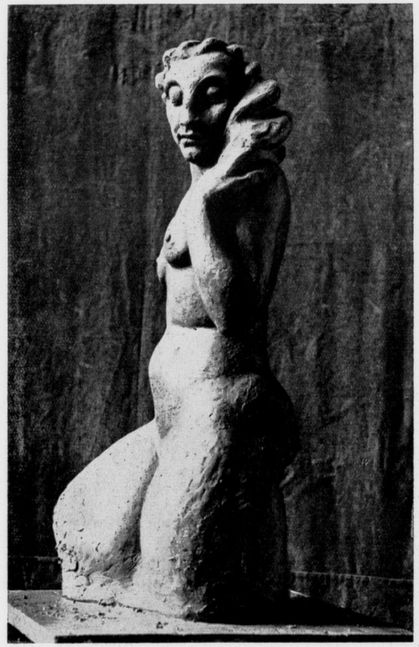

THEO VAN REIJN VROUWFIGUUR; GEMETALLISEERD BETON

THEO VAN REIJN DETAIL BRUGLEUNING; UITVOERING GRANIET

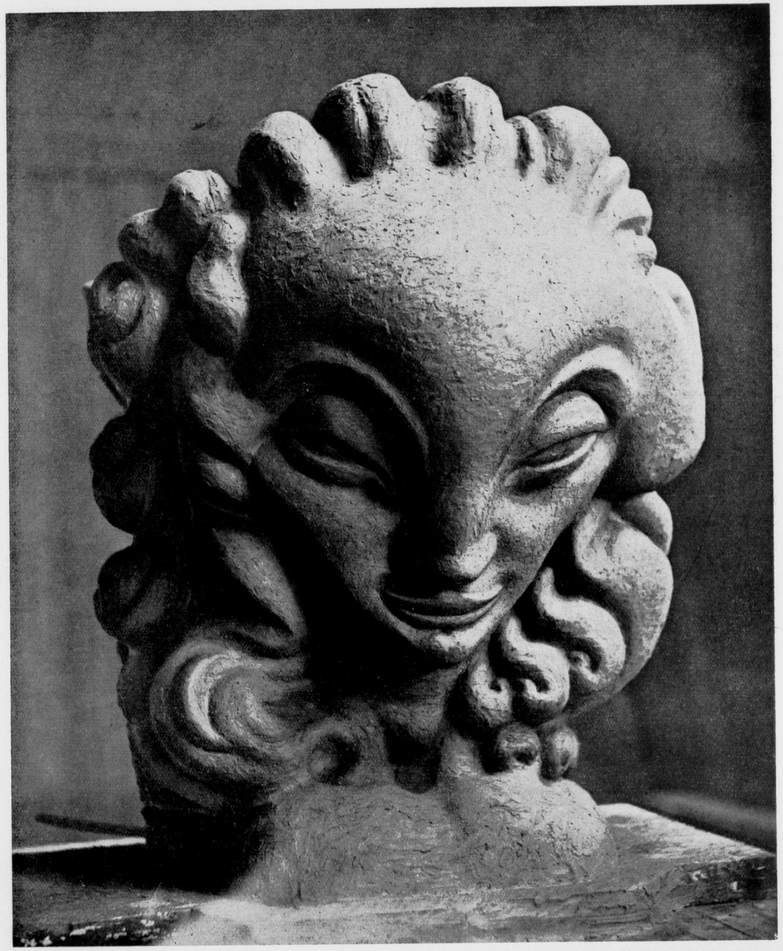

THEO VAN REIJN

KOP IN GEMETALLISEERD BETON

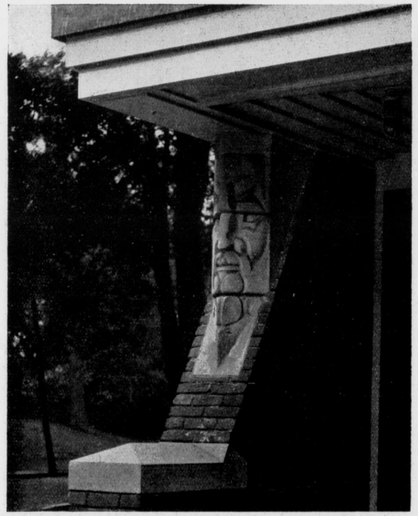

THEO VAN REIJN KERK HAARLEM; KOP NAAR PROF. BAVINK

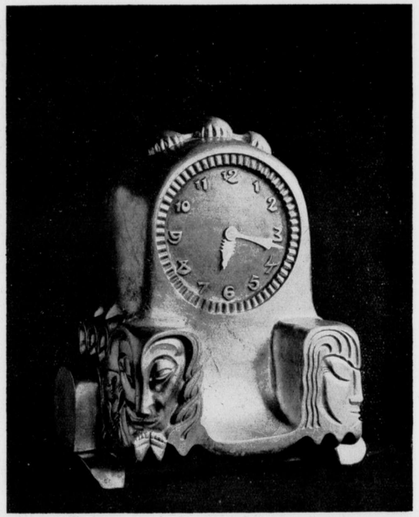

THEO VAN REIJN KLOK VAN GEGOTEN BRONS

THEO VAN REIJN RELIEF IN TUFSTEEN; „HANDEL"

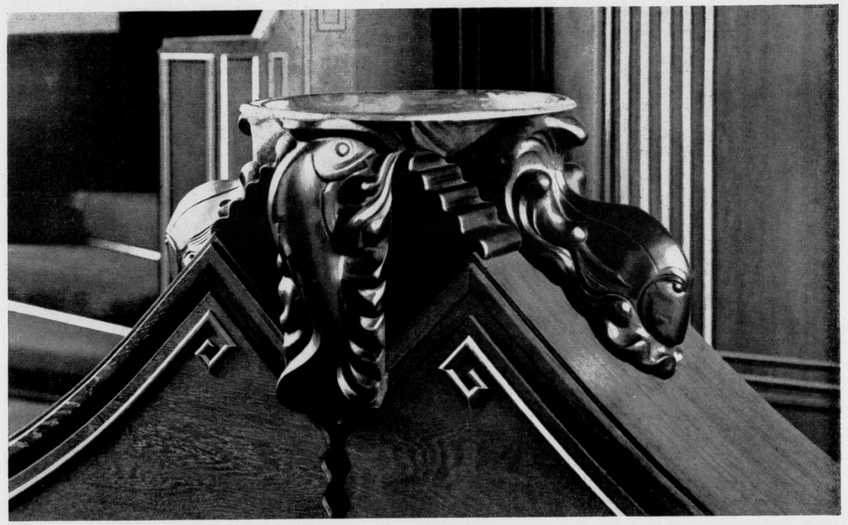

THEO VAN REIJN KERK TE SASSENHEIM; DOOPVONT

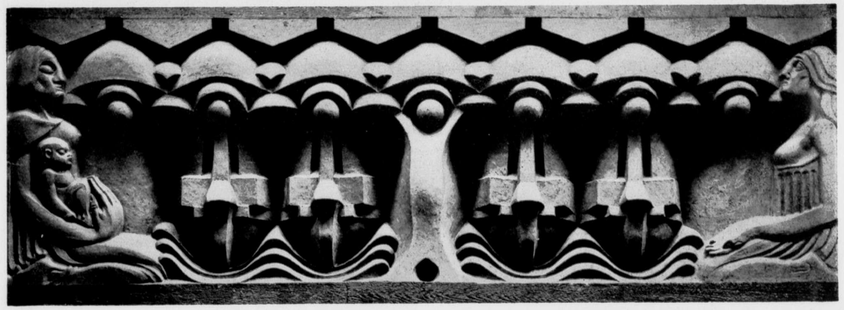

THEO VAN REIJN RELIEF IN TUFSTEEN; „SCHEEPVAART"

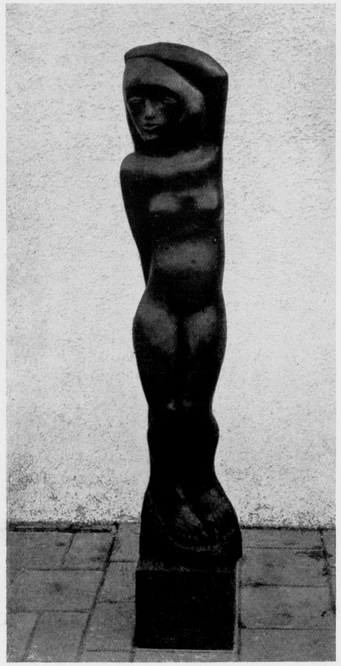

H. CHABOT BEELDJE IN EBBENHOUT

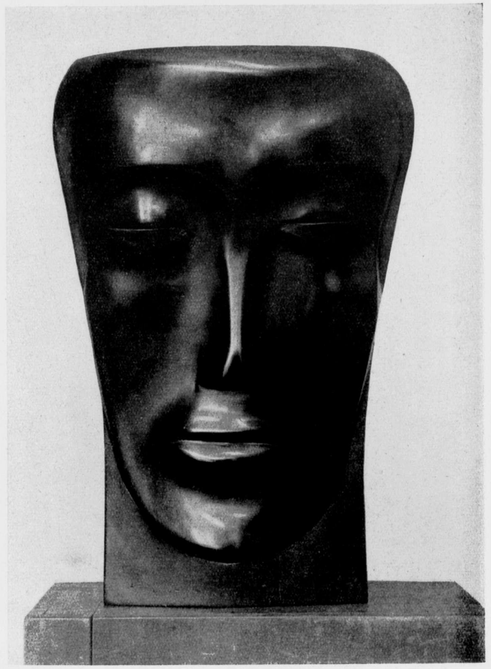

H. CHABOT KOP IN EBBENHOUT

H. CHABOT BEELDJE IN EBBENHOUT (DETAIL)

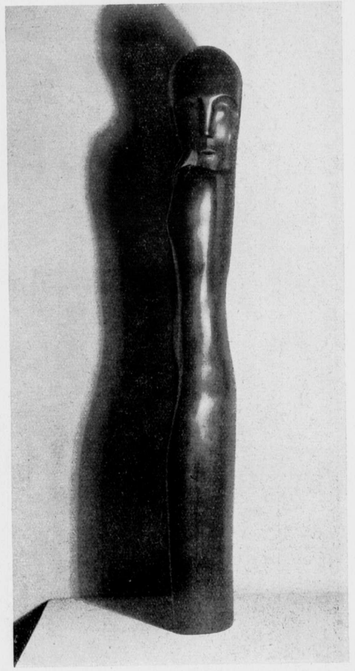

H. CHABOT BEELDJE IN EBBENHOUT

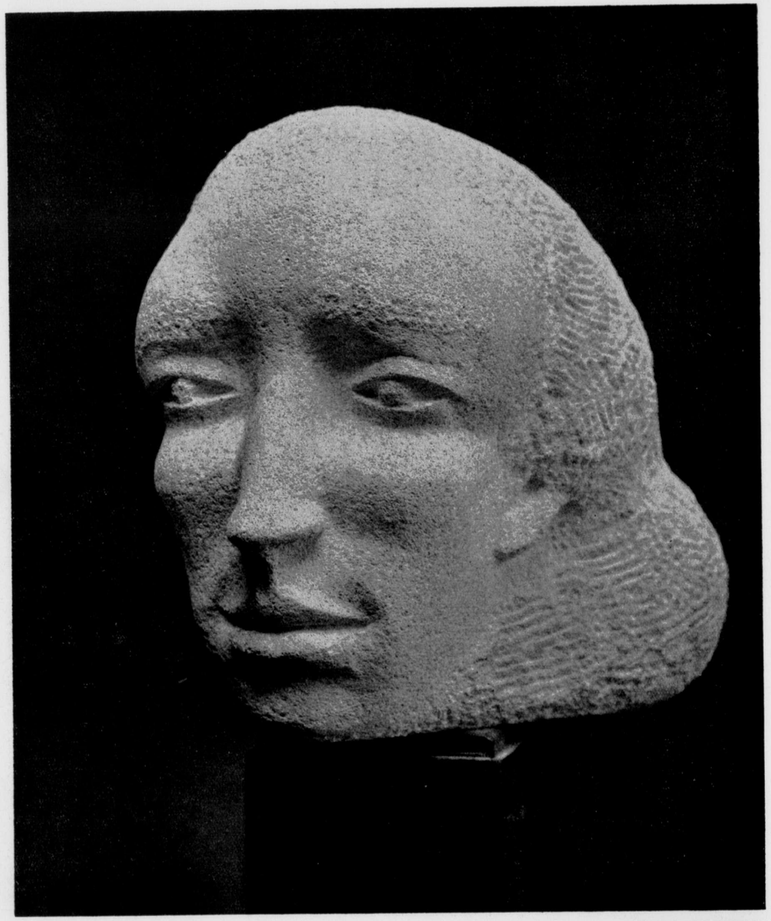

H. CHABOT

KOP IN NATUURSTEEN

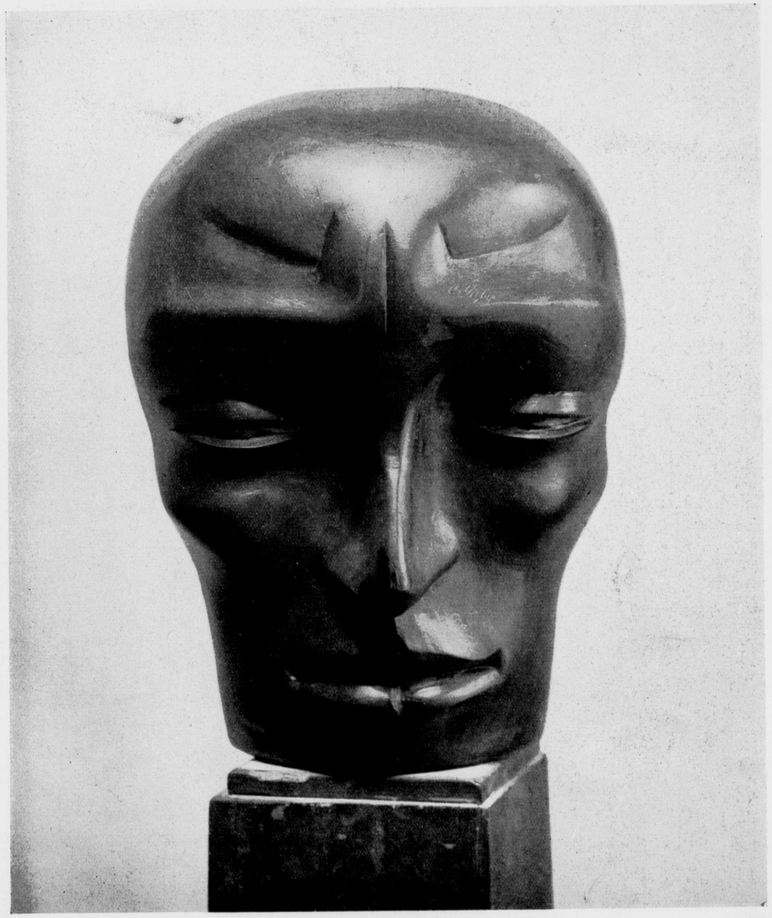

H. CHABOT

KOP

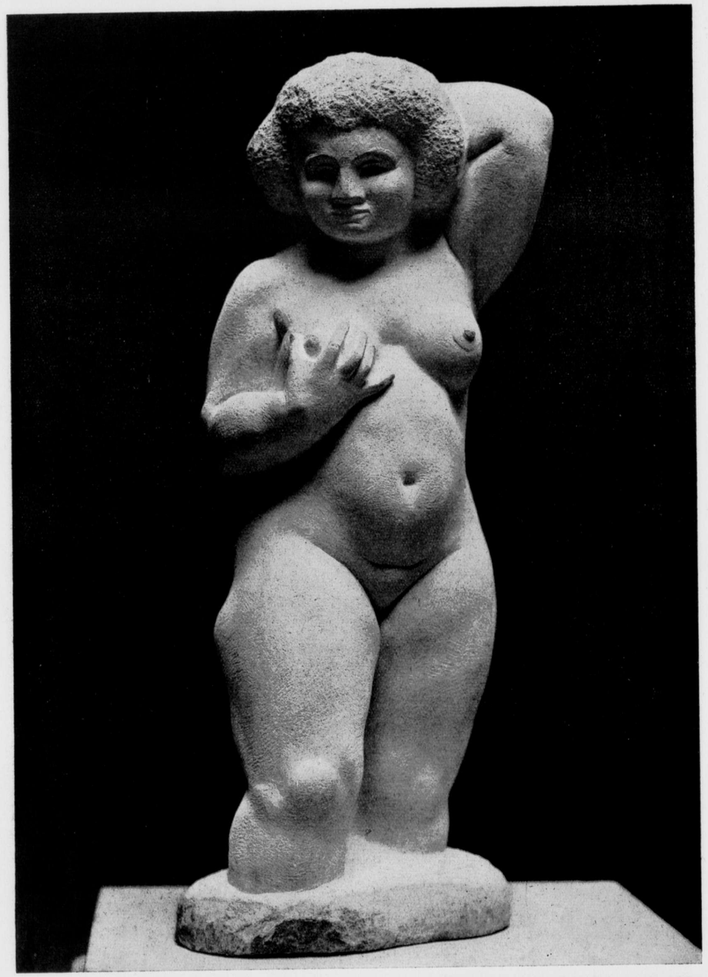

GIJS JACOBS VAN DEN HOF

BAADSTER, KALKZANDSTEEN. 55 cM. HOOG

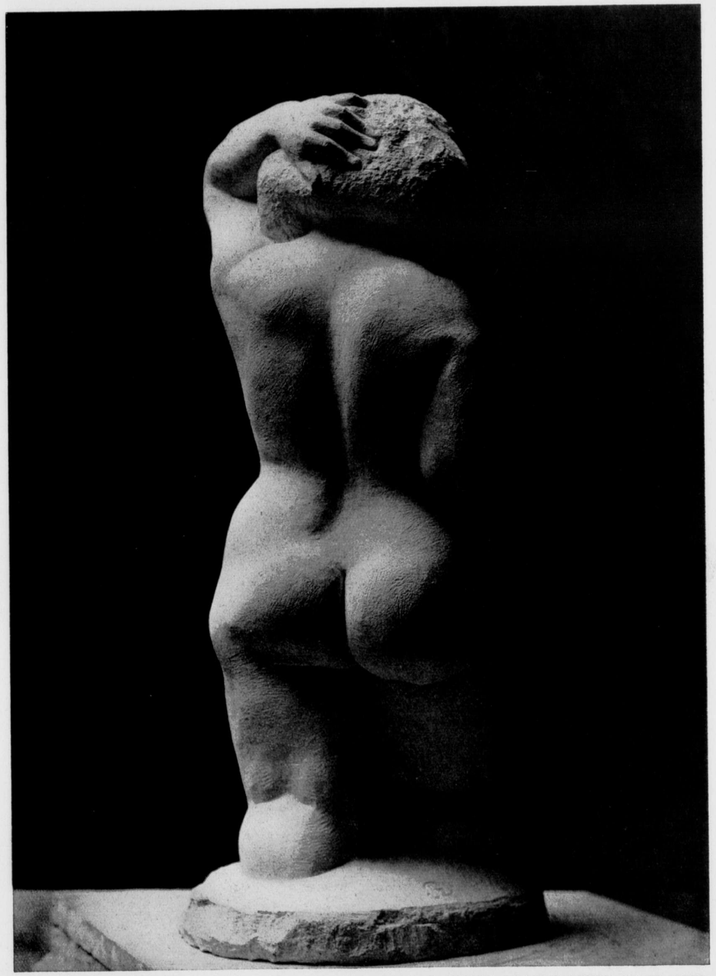

GIJS JACOBS VAN DEN HOF

BAADSTER, KALKZANDSTEEN. 55 cM. HOOG

GIJS JACOBS VAN DEN HOF

BEELD TEAKHOUT. 65 cM. HOOG

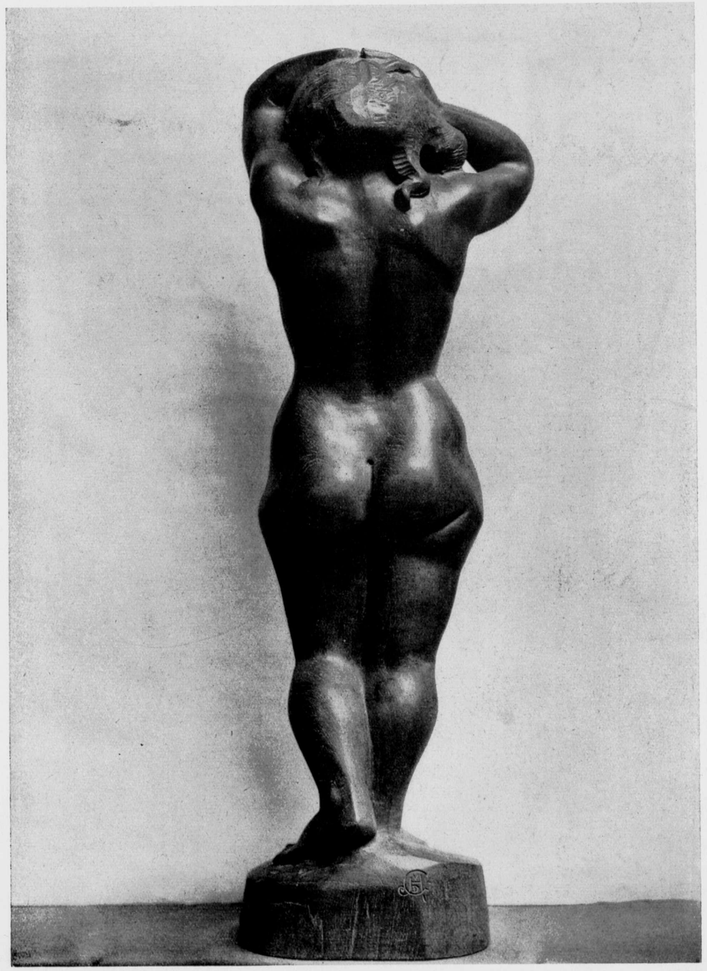

GIJS JACOBS VAN DEN HOF

BEELD TEAKHOUT. 65 cM. HOOG

GIJS JACOBS VAN DEN HOF

TUINBEELD IN TUFSTEEN; 1.10 M. HOOG

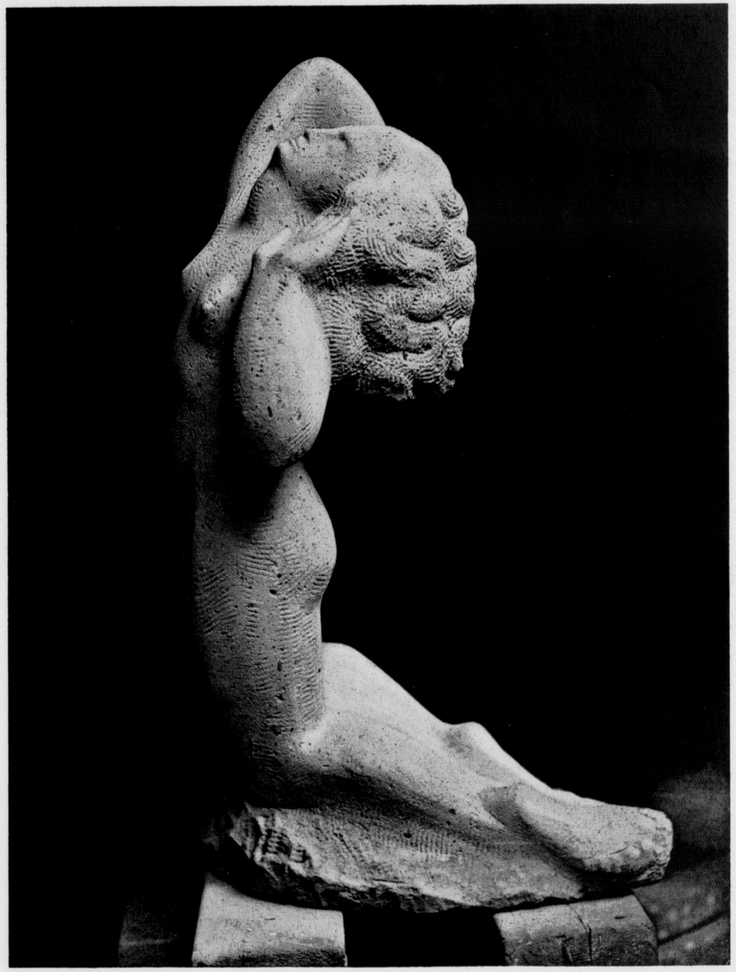

GIJS JACOBS VAN DEN HOF

TUINBEELD IN TUFSTEEN; 1.10 M. HOOG

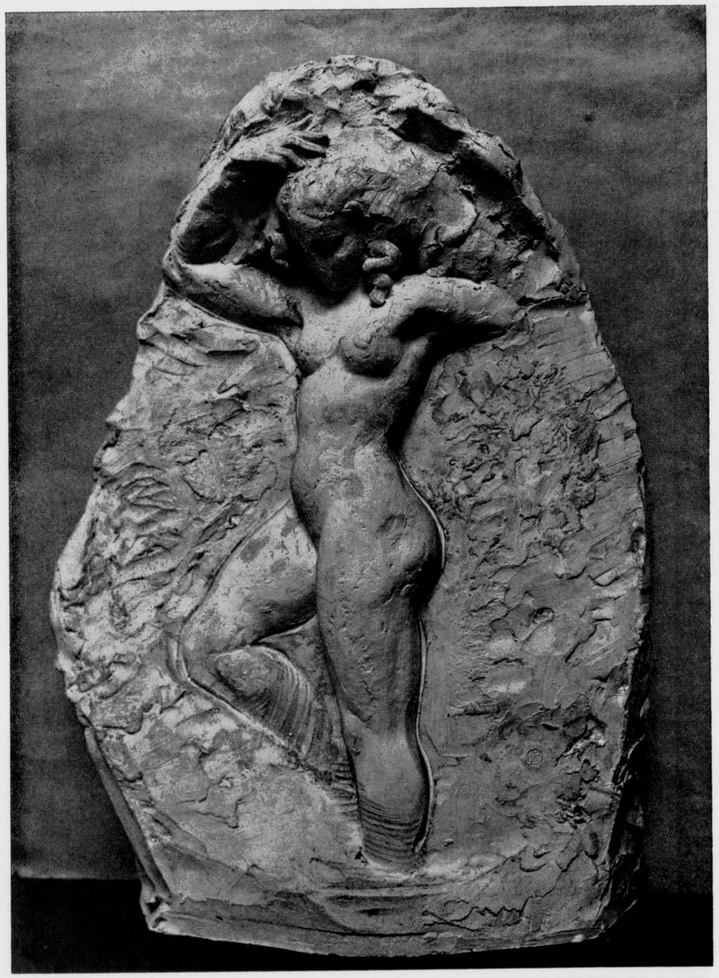

GIJS JACOBS VAN DEN HOF. DE GEBOORTE; RELIEF IN GIPS, BEDOELD VOOR NATUURSTEEN; 70 cM. HOOG

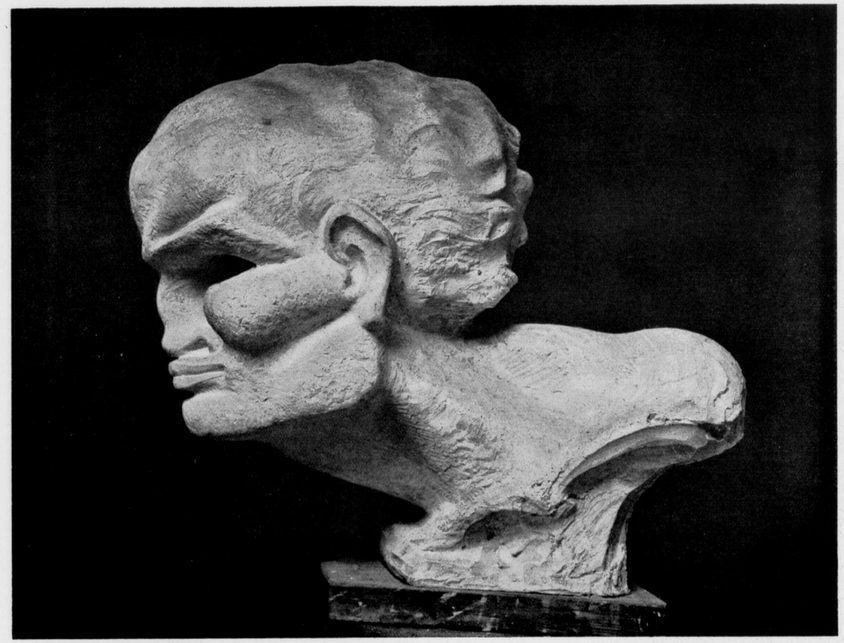

GIJS JACOBS VAN DEN HOF

KOP; CEMENT. 65 cM. HOOG

TJIPKE VISSER

VISCH; LETTERHOUT

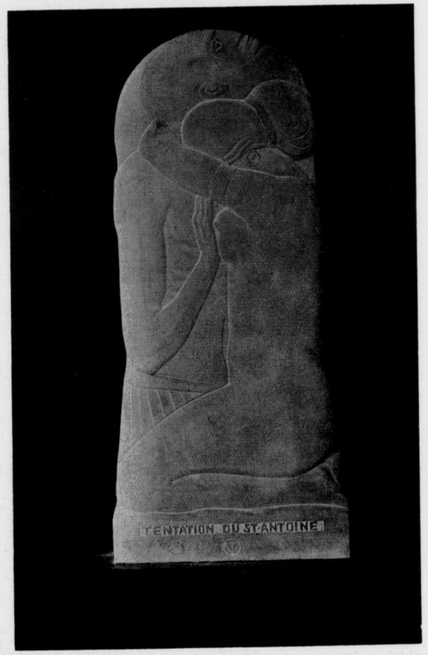

TJIPKE VISSER

„TENTATION DU ST. ANTOINE"; ALBAST

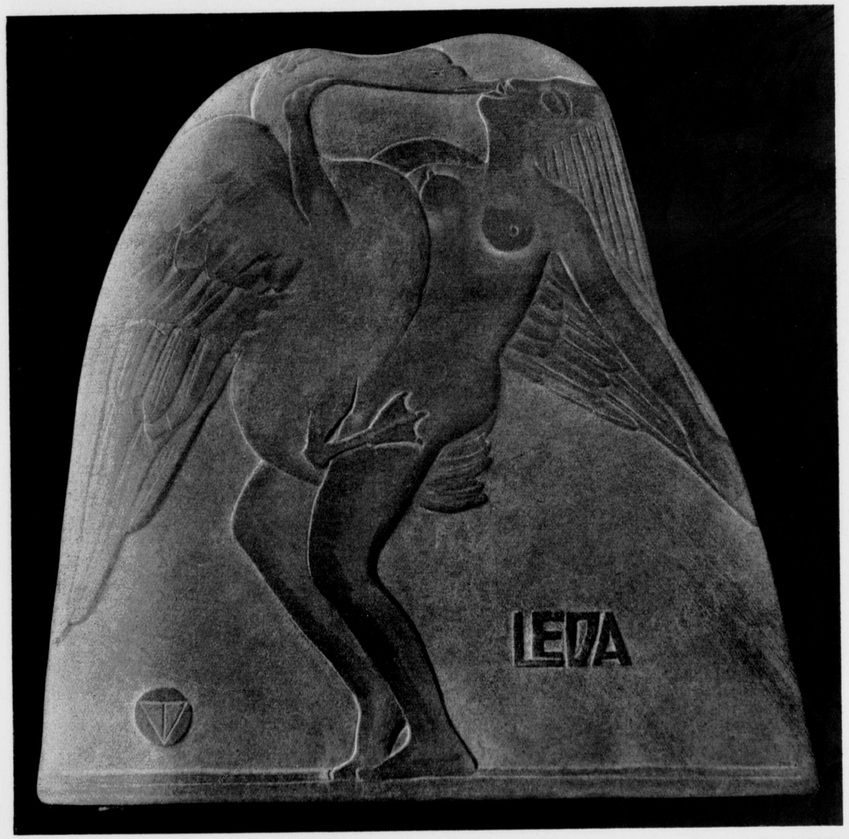

TJIPKE VISSER

LEDA; ALBAST

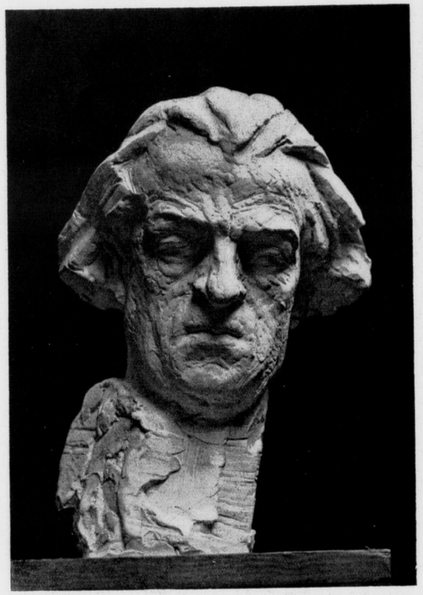

F. J. VAN HALL PORTRETBUSTE CANIVEZ

F. J. VAN HALL MASKER; GIPS

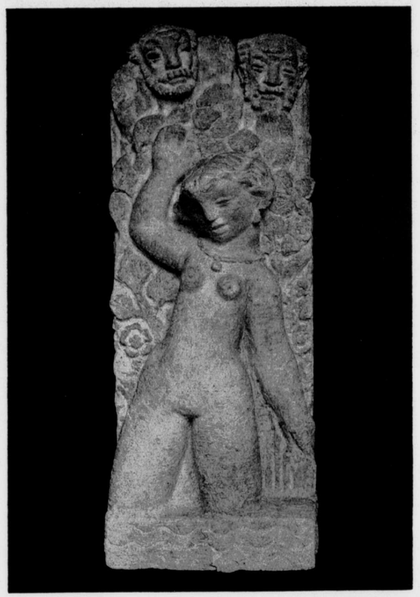

F. J. VAN HALL RELIEF

F. J. VAN HALL PIETÀ; GEDREVEN KOPER

F. J. VAN HALL SALOMÉ; GEDREVEN KOPER

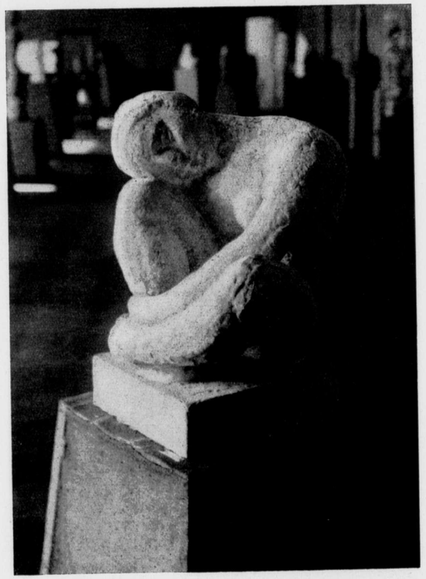

F. J. VAN HALL HURKENDE FIGUUR

M. ANDRIESSEN MADONNA

M. ANDRIESSEN ONTMOETING VAN MARIA EN ELISABETH; BRONS

M. ANDRIESSEN KINDERKOPJE

M. ANDRIESSEN PORTRETBUSTE

M. ANDRIESSEN DRIE GEVELBEELDEN; NIJVERHEID, HANDEL EN JUSTITIE

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

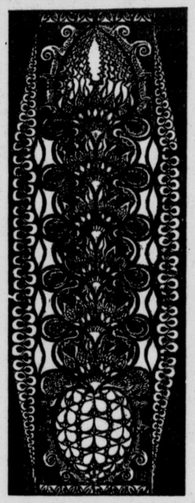

GEBRAND GESCHILDERD GLAS

GLAS IN LOOD

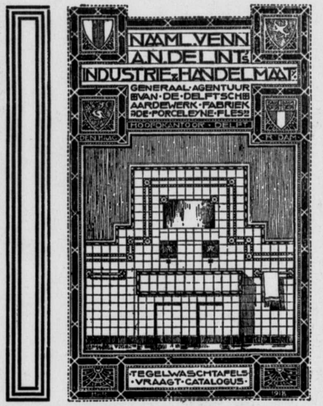

GLAS IN LOOD
A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 49
ROTTERDAM

M. ANDRIESSEN KINDERKOPJE

M. ANDRIESSEN PORTRETBUSTE

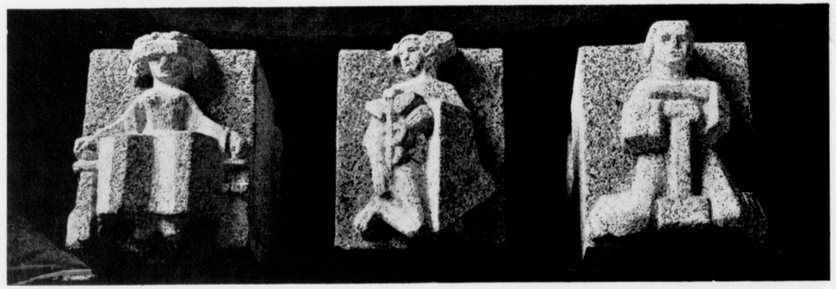

M. ANDRIESSEN DRIE GEVELBEELDEN; NIJVERHEID, HANDEL EN JUSTITIE

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

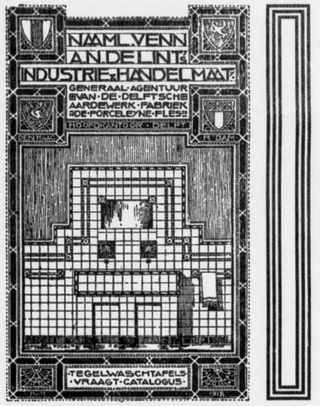

GLAS IN LOOD
A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 49
ROTTERDAM

BEELD HOUW KUNST

V.D.V.

ALBERT HAHN SR.

HAHN-DE.

HOLLANDSCHE
BETONMAATSCHAPPIJ

's-GRAVENHAGE
GROOT HERTOGINNELAAN 258
--- TELEFOON 33830 ---
TELEGR. ADRES: BETONIJZER

AFDEELING WEGEN

BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN
OP FUNDEERING
VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

LINOLEUM
KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34871

BIJ DE UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ E. N. U. M.
NIEUWE LOOIJERSSTRAAT 47, TE AMSTERDAM,
IS DE INTEEKENING OPENGESTELD OP

LANDEN EN VOLKEN
DE WERELD IN AL HAAR KLEURENPRACHT

Een prachtwerk bevattende meer dan 700 platen in kleurendruk en 3000 fotografieën in dubbeltoon, compleet in 36 afleveringen à 72 pagina's, formaat ongeveer 17 × 25 cM., of in 6 gebonden deelen

PRIJS in seriën van 2 afleveringen per maand f 2.45 per serie onder rembours; in 6 gebonden deelen van 6 afleveringen per 3 maanden f 7.65 per deel, bij vooruitbetaling te voldoen, na verzoek om toezending van het bedrag

Prospectus op kunstdrukpapier met illustraties in kleurendruk wordt op aanvrage gratis toegezonden

Binnen eenigen tijd wordt de prijs verhoogd tot f 4.— per 2 afleveringen en f 12.50 per gebonden deel

WENDINGEN

MAANDBLAD DOOR BOUWEN EN SIEREN DER ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No VIII

DIT IS NUMMER 8 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN SPOTPRENTEN VAN ALBERT HAHN SR. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE INLEIDING IS GESCHREVEN DOOR JUST HAVELAAR HET OMSLAG IS GEMAAKT NAAR EEN TEEKENING VAN □ ALBERT HAHN JR. □

HOLLANDSCHE
BETONMAATSCHAPPIJ

's-GRAVENHAGE
GROOT HERTOGINNELAAN 258
--- TELEFOON 33830 ---
TELEGR. ADRES: BETONIJZER

AFDEELING WEGEN

BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN
OP FUNDEERING
VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

LINOLEUM
KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34891

BIJ DE UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ E. N. U. M.
NIEUWE LOOIJERSSTRAAT 47, TE AMSTERDAM,
IS DE INTEEKENING OPENGESTELD OP

LANDEN EN VOLKEN
DE WERELD IN AL HAAR KLEURENPRACHT

Een prachtwerk bevattende meer dan 700 platen in kleurendruk en 3000 fotografieën in dubbeltoon, compleet in 36 afleveringen à 72 pagina's, formaat ongeveer 17 × 25 cM., of in 6 gebonden deelen

PRIJS in seriën van 2 afleveringen per maand f 2.45 per serie onder rembours; in 6 gebonden deelen van 6 afleveringen per 3 maanden f 7.65 per deel, bij vooruitbetaling te voldoen, na verzoek om toezending van het bedrag

Prospectus op kunstdrukpapier met illustraties in kleurendruk wordt op aanvrage gratis toegezonden

Binnen eenigen tijd wordt de prijs verhoogd tot f 4.— per 2 afleveringen en f 12.50 per gebonden deel

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTUUR ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT, TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No. X

DIT IS NUMMER 8 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN SPOTPRENTEN VAN ALBERT HAHN SR. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE INLEIDING IS GESCHREVEN DOOR JUST HAVELAAR HET OMSLAG IS GEMAAKT NAAR EEN TEEKENING VAN □ ALBERT HAHN JR. □

WENDINGEN

NADERT DE VREDE? HET LICHTENDE WOORD. UIT „DE NOTENKRAKER", JAARGANG 1917

GEWENDHEDEN

ALBERT HAHN, DOOR JUST HAVELAAR

In de kunst is het aangeboren talent véél, maar de levenshouding wellicht nog méér; zoo zei me onlangs een onzer begaafdste en meest gevormde architecten. Dit woord wekte vele echo's in mijn hart.

Waren al de beeldhouwers en bouwers der Gothische periode, waren de makers dier ontroerend-stille en devote graf-beeldjes van 't oude China, waren de steenhouwers van Boeddhistisch Java inderdaad zulke geniale kunstenaars, als wij, hun werken beschouwend, geneigd zijn te meenen? Misschien vindt men in onzen tijd meer „talent", dan in die verre onpersoonlijke eeuwen. Maar wat ons ontbreekt, dat is die vaste gevormdheid, die hoogheid van „levenshouding", welke wij in de plastiek van Azië, in de sculpturale en architectonische getuigenissen der 13e, 14e en begin 15e eeuw van West- en Noord-Europa bewonderen.

Onze eerbied voor het werk van den politieken teekenaar Hahn veronderstelt een bizondere begaafdheid bij dien eenig grooten karikaturist van Holland, maar wordt toch in de eerste plaats gevoed door Hahn's weifellooze levenshouding, door de stellige éénheid van stijl, van geest, van idealisme, waaruit dit werk is geboren en waaraan het zijn vurige kracht, zijn beheerschte intensiteit dankt. Hahn's werk — evengoed als de Beurs van Berlage, als Henriëtte Roland Holst's „Nieuwe Geboort" — is de aesthetische uitdrukking van het sociaal idealisme der Nederlandsche arbeiders-beweging in haar eerste, heroïsche en strijdende periode. Dit werk zegt ons, welke innerlijke krachten van geest, van wil, van zedelijk voelen leefden en woelden in duizend verwachtingsvolle harten. Diep en vast en hartstochtelijk waren Hahn's revolutionaire gevoelens, maar ook hoog en menschelijk. Hoewel hij geroepen was de dagelijksche politiek van ons kleine land beeldend en spottend te beschouwen, is zijn uiting nooit tot kleingeestige kwaadaardigheid verschrompeld. Hahn was strijdend, doch wijs. Hij bezat een natuurlijke grootheid van gemoed.

Hij kon geestig zijn — hoewel zwier en snelheid van intelligentie zijn meest opvallende deugd niet vormde — maar vooral treft zijn ernst, zijn verantwoordelijkheids-gevoel, zijn hooge rechtvaardigheidszin, zijn ruime menschelijkheid. Tegenstanders spaarde hij niet, maar kwetste hij evenmin. Zijn haat bleef edelmoedig. Daar was in hem geen klein partis-pris, geen doctrinaire verenging: daartoe waren zijn sociale overtuigingen te diep, te wijd.

De sterke bezonnenheid van zijn denken en voelen uitte zich reeds in den stijl zelf zijner teekeningen. Hij had niet de grootsche bewogenheid en de psychologische directheid van een Daumier, noch de luchtige, impressionistische gevoeligheid van een Steinlen, noch de harde scherpte en bitterheid van een Forain of van vele Simplicissimus-teekenaars. Wel-overwogen bouwde hij zijn teekeningen op tot strenge, ornamentaal werkende composities. En juist door die saamgedrongenheid van zijn soms wat stroeven stijl wonnen zijn teekeningen aan intensiteit van uitdrukking. Er was in zijn beste werk een stilte, die zeer welsprekend kon zijn. Altijd verachte hij de oratorische effecten. Volkomen Hollandsch — d.w.z. Hollandsch in den volkomen zin — is de eenvoud, de soberte, de ernst van Hahn's stijl.

Wij voelen het in dit werk aan: Hahn's politieke overtuigingen waren hem tot een innerlijk bezit geworden, tot een „levenshouding".

Hoe vast deze levenshouding met zijn wezen was saamgegroeid, toonde hij glorieus in de bange oorlogs-jaren. Toen lagen alle idealen stuk geschoten in de modder van de loopgraven. Een gruwelijke verwarring ontredderde de harten zelfs van hen, op wie men 't sterkst vertrouwd had. Blinde haat verdofte 't bewustzijn der meest universeele apostels van het sociaal humanisme. Velen vielen van hun hoogte neer: en zij beseften 't niet. Zij schaamden zich niet. En zij, die weigerden toe te geven, voelden zich veelal wegzinken in een donkere, zwijgende apathie, in de groote en hopelooze ontgoocheling.— Maar in Hahn's milde hart wekte de smart der ontgoocheling kreten van geloofskracht. Hij weifelde noch zweeg. Hij hield het vuur — het schuchter vonkje der menschelijkheid — brandend. Hij behoorde tot de weinigen, die zich niet te schamen behoefden. Zelfs de verleiding weerstond hij van het fanatisme, omdat hij den mensch stelde boven de idee en haar dogmatiek.

Er zijn, in den aanvang onzer eeuw en in 't einde der vorige, grooter kunstenaars, misschien ook rijker begaafde karikaturisten geweest. Maar Hahn's levenswerk doet ons nadrukkelijk den diepen zin verstaan van het woord „levenshouding", een woord dat ook in de sfeer der kunst een heilige, onmisbare, thans al te vaak miskende waarde bezit en behoudt.

EEN SLACHTOFFER VAN HET AMSTERDAMSCHE PREMIESTELSEL OF, IEDER EEN DUBBELTJE
UIT ZONDAGSBLAD VAN „HET VOLK"; JAARGANG 1902

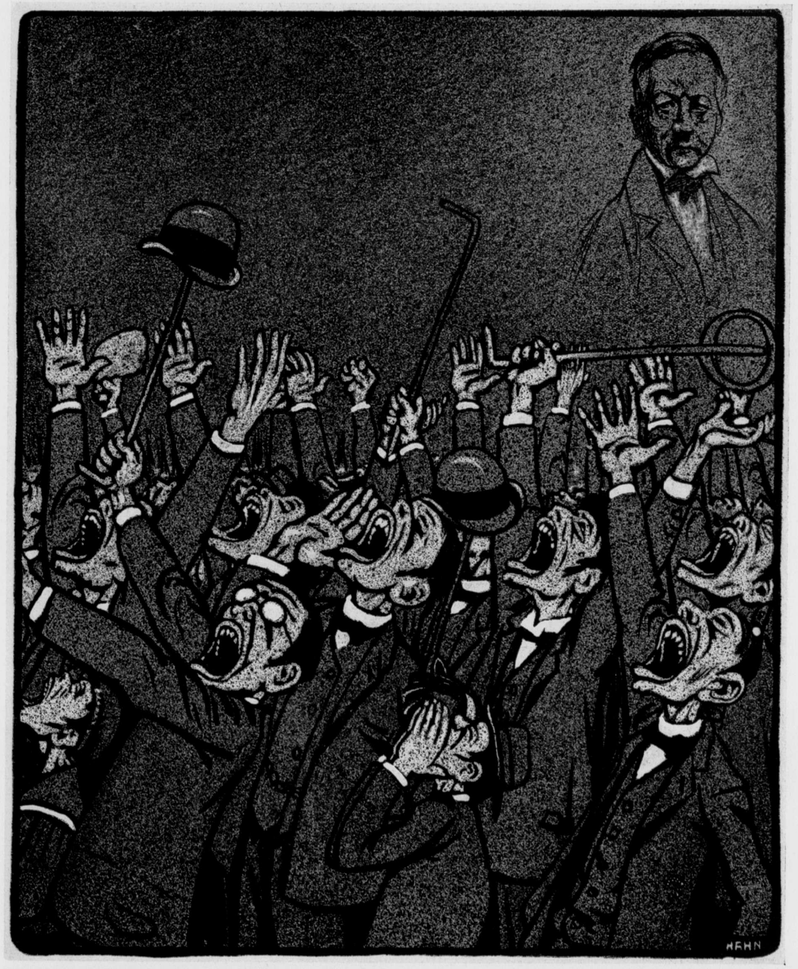

EEN BETOOGING TEGEN ONGELOOF EN REVOLUTIE. SCHIM VAN GROEN VAN PRINSTERER: „ZIJN DÀT MIJN JONGEREN?"
UIT ZONDAGSBLAD VAN „HET VOLK"; JAARGANG 1904

DE GEHEIMZINNIGE (BORGESIUS). UIT ZONDAGSBLAD VAN „HET VOLK"; JAARGANG 1905

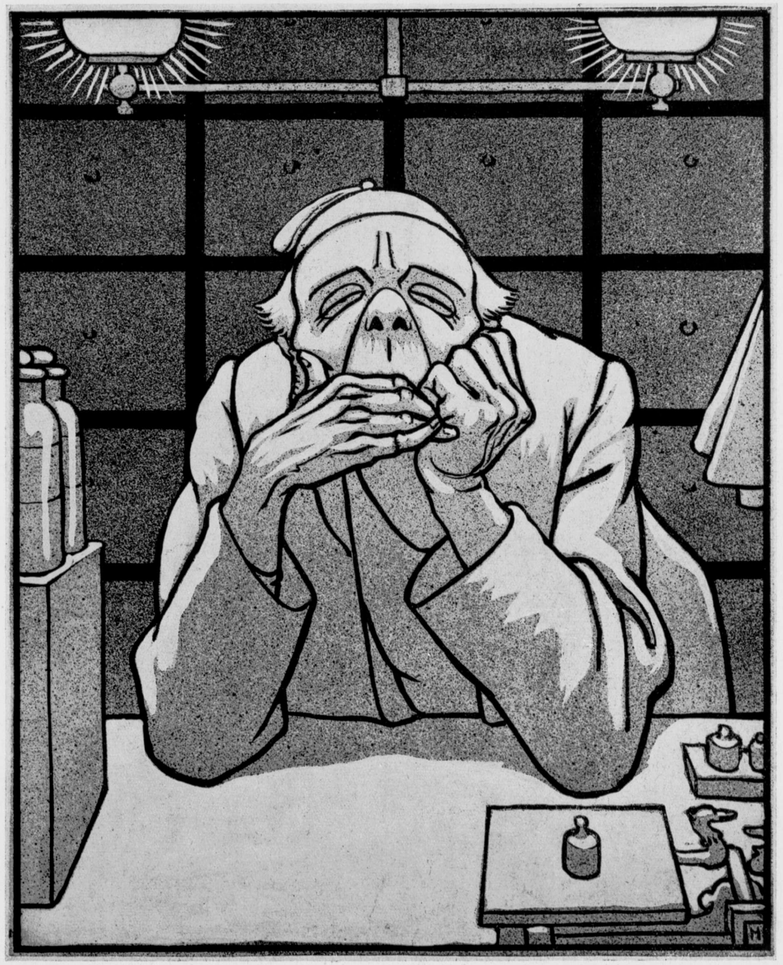

DE AMSTERDAMSCHE WINKELSLUITING VERWORPEN. LEVE DE VRIJHEID! UIT ZONDAGSBLAD VAN „HET VOLK"; JAARG. 1906

BEREKENING. „MOEDER, HOEVEEL IS EEN GULDEN?" „TWEEHONDERD HALLEFIES, JONGEN".
BEIDE PRENTEN UIT „DE NOTENKRAKER" VAN 1907

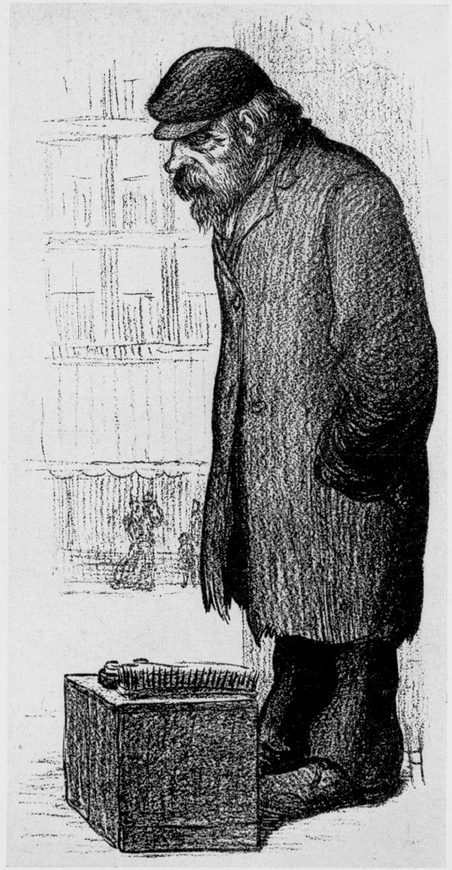

VOORJAARSGEDACHTEN. „DAAR KOMT DIE VERDOMDE ZON WEER DOOR EN DROOGT ALLE MODDER OP. HOE ZAL IK NOU WEER AAN EEN HAP VRETEN KOMMEN?"

NA HET PROCES. „IK HEB DEN EED SLECHTS AFGELEGD, OMDAT DE PRESIDENT DREIGDE MET HET ERGSTE DAT MIJ KON OVERKOMEN". „EN WAT WAS DAT?" „IK HAD NIET MOGEN GETUIGEN".
UIT „DE NOTENKRAKER" VAN 1908

DE ONTROUWE LEIDER, DR. DE VISSER: „IK HEB TEGENGESTEMD, MIJN BROEDER, OMDAT IK ONS PROGRAM VAN ACTIE ZOO INNIG LIEFHEB. NIET ÉÉN PUNT WIL IK ER VAN MISSEN. DAT WEET GOD!"
UIT „DE NOTENKRAKER"; JAARGANG 1909

RATTENVANGER BORGESIUS: „IK FLUIT M'N MOOISTE DEUNTJES, MAAR GEEN RAT VOLGT MIJ".
UIT „DE NOTENKRAKER"; JAARGANG 1910

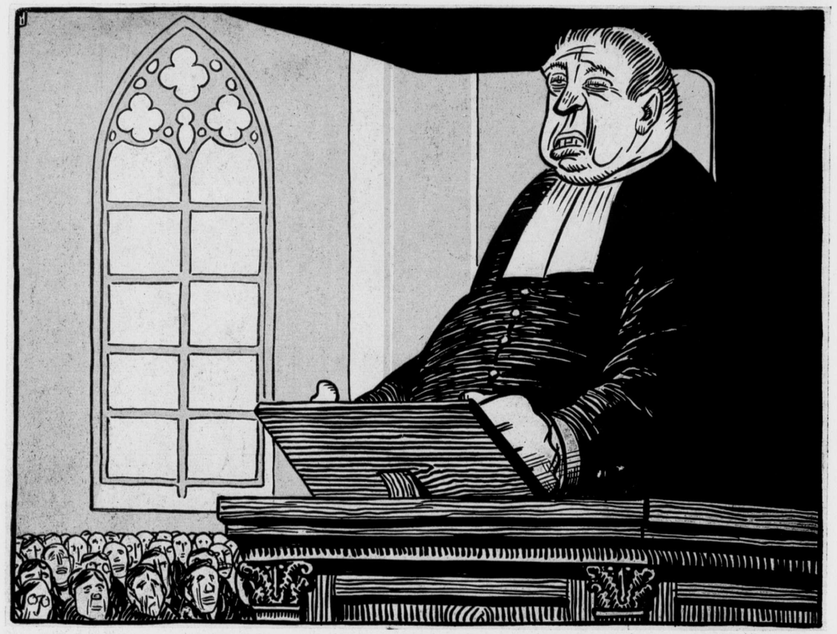

WAARSCHUWING. „BEDENK HET WEL GELIEFDEN, ALS GE OP DAT VERVLOEKTE PETITIONNEMENT UW HAND ZET, TEEKENT GE TEVENS IN OP EEN GERESERVEERDE PLAATS IN HET HELLEVUUR". UIT „DE NOTENKRAKER"; JAARGANG 1911

HYPNOSE. „JE MAG NIETS ONDERNEMEN BUITEN ONS, ZONDER ONS OF TEGEN ONS". UIT „DE NOTENKRAKER"; JAARGANG 1911

DE BAANTJESJAGER. „ZOU IK NU WAREMPEL WEER LINKS MOETEN WORDEN?"
BEIDE PRENTEN UIT „DE NOTENKRAKER"; JAARGANG 1913

IN HET STEMHOKJE. M'NEER DE PASTOOR HEIT GEZEIT: IK MOET ZWART STEMMEN, MAAR HOE KAN IK DAT NOU? HET POTLOOD IS TOCH BLAUW!

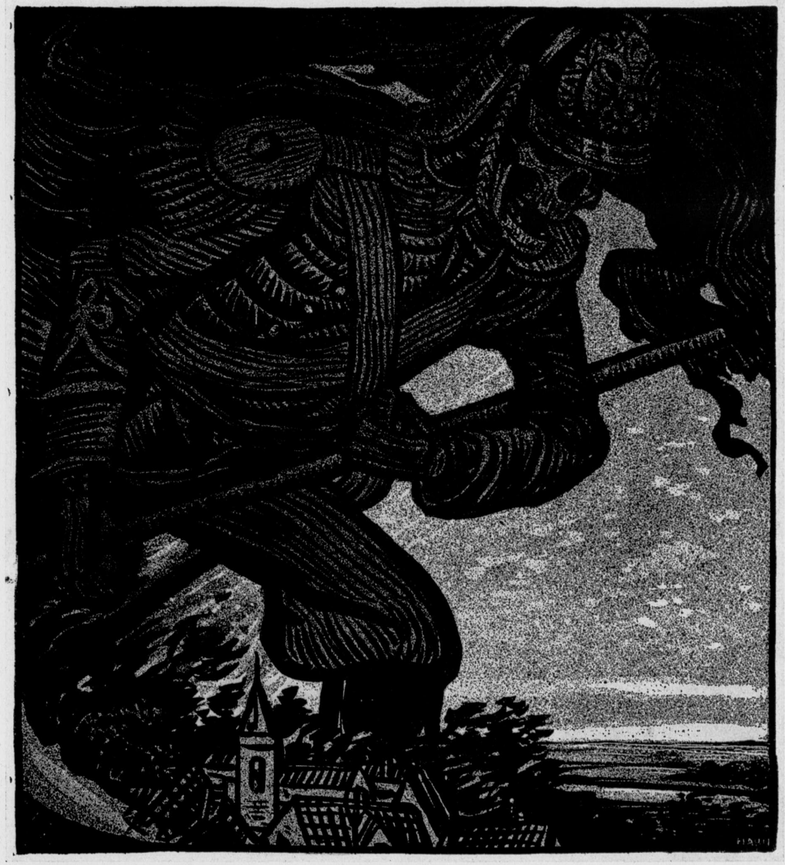

OORLOG

UIT „DE NOTENKRAKER"; JAARGANG 1914. 1 AUGUSTUS

HET NIEUWE OFFENSIEF. DOODENDANS.

UIT „DE NOTENKRAKER"; JAARGANG 1915

DE KOMMENSAAL VAN HET ARME BELGIË. MEER! MEER! NOG ALTIJD MEER

UIT „DE NOTENKRAKER"; JAARGANG 1915

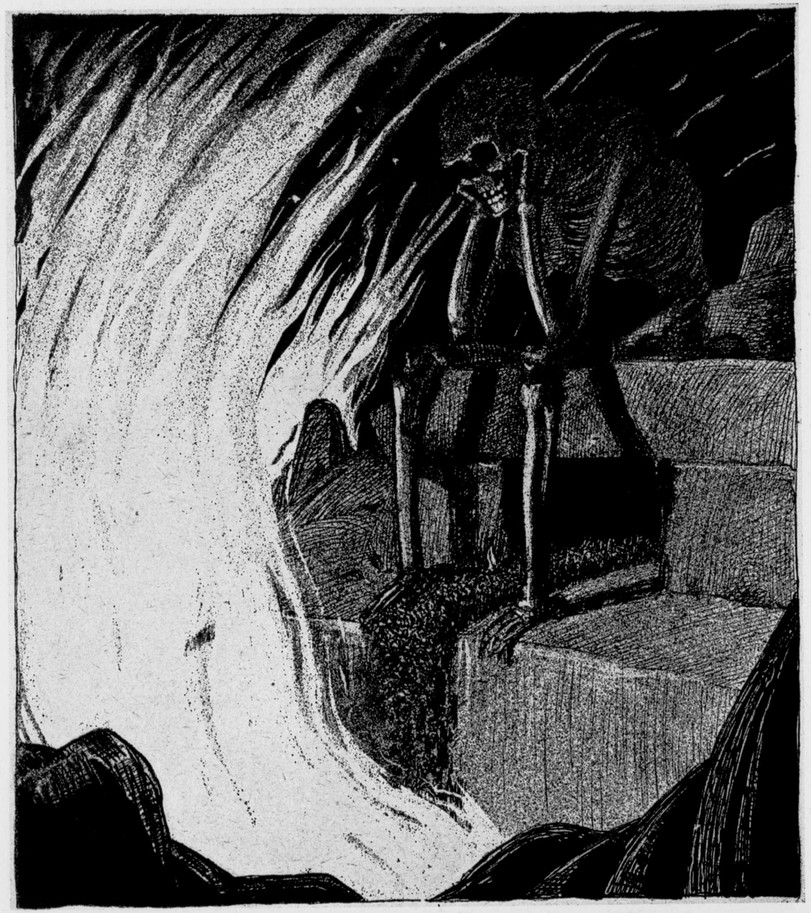

HIJ DIE DEN TIJD HEEFT: „NOTA'S, NOTA'S, KRANTENDEBATTEN EN NOG EENS KRANTENDEBATTEN... GA JULLIE JE GANG MAAR. IK HEB DEN TIJD."
UIT „DE NOTENKRAKER"; JAARGANG 1917.

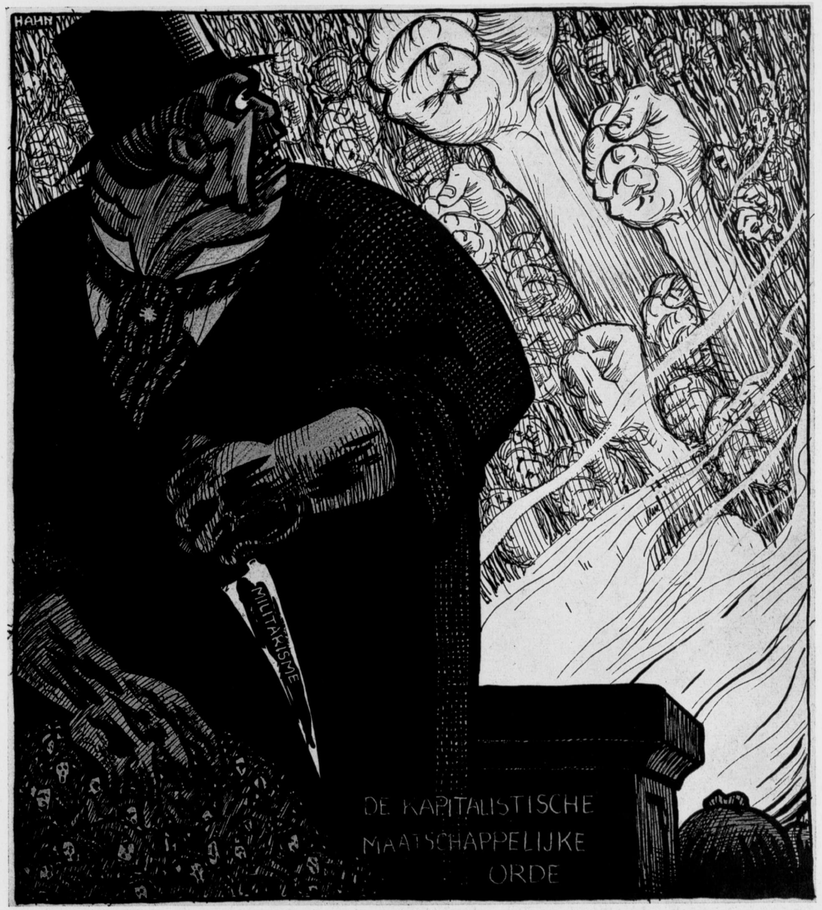

HET WERELDLEED. DAT AL DE DREIGENDE, MAGERE KNUISTEN WORDEN TOT ÉÉN MACHTIGE VUIST DIE HEM VERPLETTERT!
UIT „DE NOTENKRAKER"; JAARGANG 1917

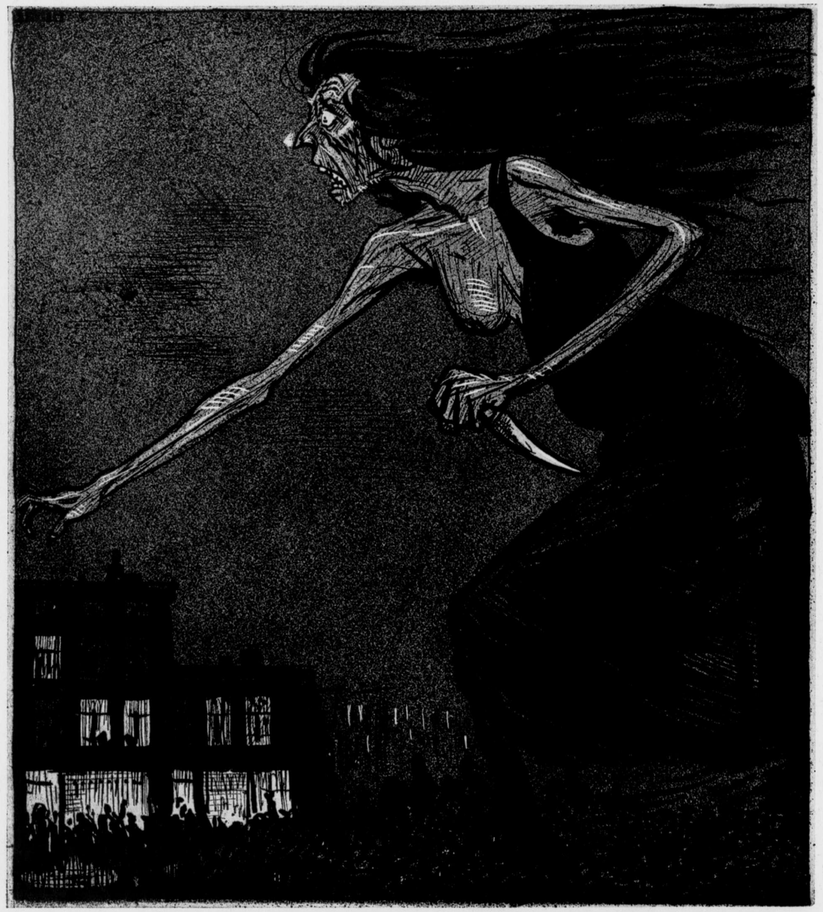

ANARCHIE. HET KWAAD WRAAKT ZIJN MEESTER

UIT „DE NOTENKRAKER"; JAARGANG 1917

HET DOLLE BEEST. NU DE LASSO GEWORPEN...!

UIT „DE NOTENKRAKER"; JAARGANG 1917

CHRISTELIJKE ARBEIDER: „MIJN KINDEREN LIJDEN GEBREK, ZE HEBBEN HONGER DOMINÉ". DOMINÉ: „O, BROEDER, DE SOCIAAL-DEMOCRATEN ZIJN ZOO SLECHT, ZE VERWOESTEN HET HUISGEZIN".... CHRISTELIJKE ARBEIDER: „WIJ HEBBEN GEEN KLEEREN, GEEN SCHOEISEL".... DOMINÉ: O BROEDER, DE SOCIALISTEN ZIJN VOOR DE VRIJE LIEFDE, TEGEN GOD, VOOR DE VACCINATIE".

UIT „DE NOTENKRAKER"; JAARGANG 1918

HET DUITSCHE OFFENSIEF. „HOERA! IK BEN DE EENIGSTE, DIE VAN GEEN RANTSOENEERING WEET".

UIT „DE NOTENKRAKER"; JAARGANG 1918

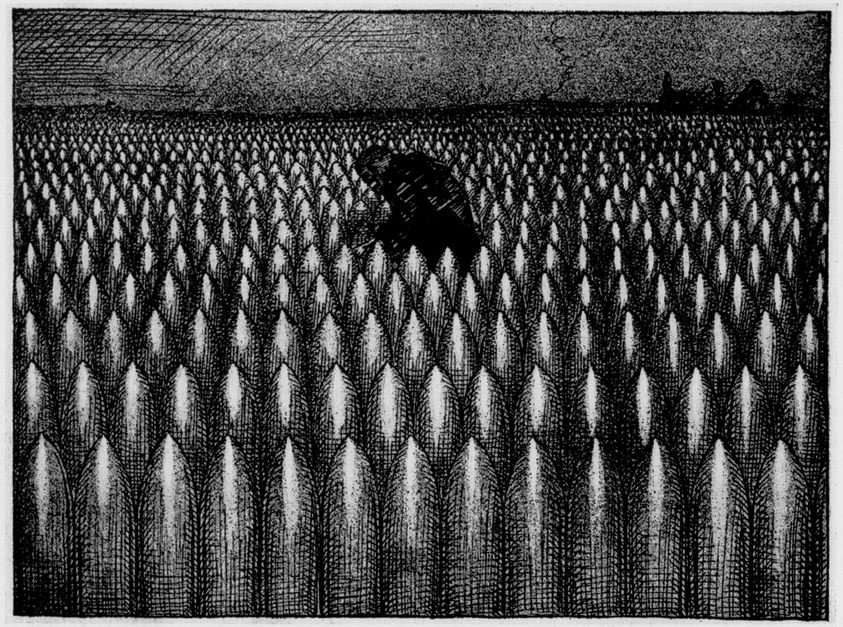

HET KOMENDE VOORJAAR. DE AARDE IN LENTETOOI.

UIT „DE NOTENKRAKER"; JAARGANG 1917

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

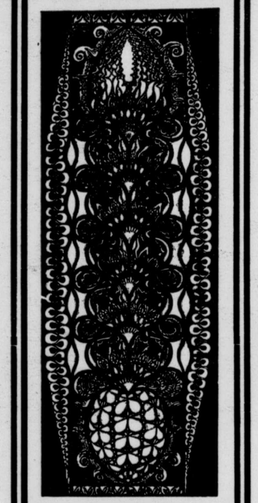

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

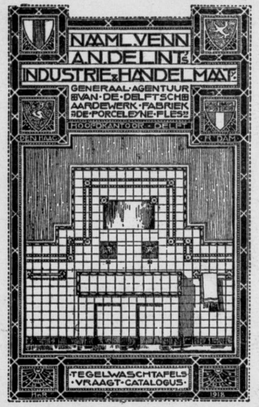

DE DRUKKERIJ DER N.V.
IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT
WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK
AL UW BENOODIGDE
DRUKWERKEN
DESGEWENSCHT MET BIJ-
LEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET
DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOIERSSTRAAT 47, AMSTERDAM
TELEFOON 42897

WENDINGEN

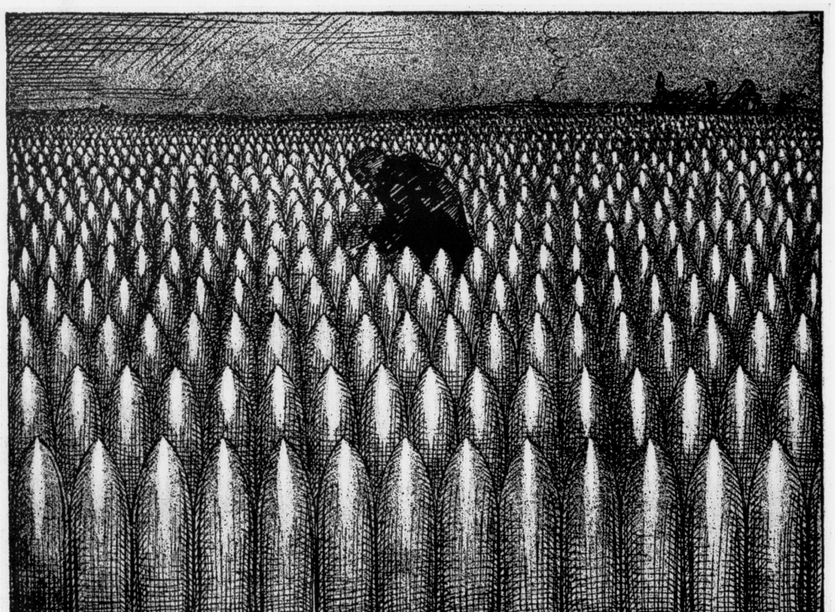

HET KOMENDE VOORJAAR. DE AARDE IN LENTETOOI.

UIT „DE NOTENKRAKER"; JAARGANG 1917

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

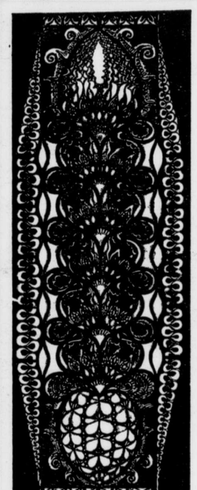

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

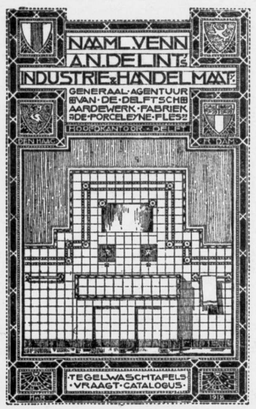

DE DRUKKERIJ DER N.V.
IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT
WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK
AL UW BENOODIGDE
DRUKWERKEN
DESGEWENSCHT MET BIJ-
LEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET
DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOIJERSSTRAAT 47, AMSTERDAM
TELEFOON 42897

WENDINGEN

GLAS IN LOOD

A. J. A. HEETMAN

PIETER DE RAADTSTRAAT 49

ROTTERDAM

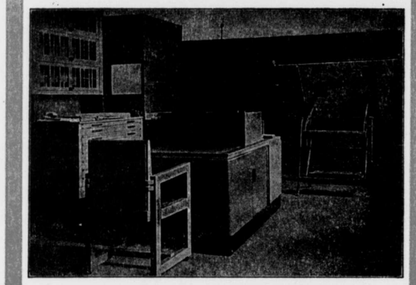

KANTOORGEBOUW TE BREDA . ARCH. P. BILSEN Fz.

EFFEN LINOLEUM 6 mM., GRIJS EN ZWART

ARCHITECTONISCHE LINOLEUMVLOEREN

LINOLEUM KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S

FABRIEK BIJ ST. LAURENS

BETIMMERINGEN

VITRINES

ROTTERDAM

ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34871

ETABLES ROBBE & CO

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN

WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH

WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT, TELEFOON NR. 22220

WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM

ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIË „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 9

DIT IS NUMMER 9 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN WERKEN VAN JOHAN THORN PRIKKER. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE INLEIDING IS GESCHREVEN DOOR J. W. H. LEURING. HET OMSLAG IS GEDRUKT NAAR EEN HOUTSNEDE VAN HILDO KROP

EINDE

GLAS IN LOOD
A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 49
ROTTERDAM

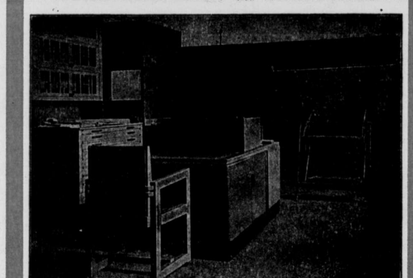

KANTOORGEBOUW TE BREDA · ARCH. P. BILSEN Fz.
EFFEN LINOLEUM 6 mM., GRIJS EN ZWART

ARCHITECTONISCHE
LINOLEUMVLOEREN
LINOLEUM KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34891

WENDINGEN

MAANDBLAD DOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM, VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 9

DIT IS NUMMER 9 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN WERKEN VAN JOHAN THORN PRIKKER. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE INLEIDING IS GESCHREVEN DOOR J. W. H. LEURING. HET OMSLAG IS GEDRUKT NAAR EEN HOUTSNEDE VAN HILDO KROP

DE ZAAIER

TEMPERA TEEKENING

GEWIJDE GEESTEN

JOHAN THORN PRIKKER

1868 — 6 Juni — 1928

Johan Thorn Prikker werd, nadat hij in zijn geboortestad, Den Haag, het lager en meer uitgebreid lager onderwijs genoten had, ingeschreven als leerling aan de Academie voor Beeldende Kunsten, alwaar hij van zijn 15de tot zijn 19de jaar bleef. Hij toonde zich een ijverig, begaafd, maar lastig leerling. Autodidact, fijnvoelend, filosofisch aangelegd, met visionnaire scheppingskracht begon hij zijn loopbaan, op negentien jarigen leeftijd, vol illusies.

Zijn belangrijk jeugdwerk was voorlooper van beloften voor later, zooals slechts weinigen, v.n. critici, zich toen bewust waren. Het waren kunstuitingen uit wankele tijden nog, doch interessant en der moeite ter bestudeering overwaard.

Hij begon zijn loopbaan in de jaren der laatste stuiptrekkingen van de eertijds zoo groote „Haagsche School", eens zoo schitterend, toen reeds aan doovend vuur gelijk, op den overgang van het wegstervend oude kunstidée en het nieuwe zich vinnig omhoog heffend kunstgeloof. De looden last van het dogmatische in de kunst verstikte alle vrije kunstuitingen in Holland; men was al aardig bezig, gesteund door de alom heerschende eenzijdige kritiek, om de nieuw opkomende kunstuitingen voor jaren te remmen.

Wat echter in Prikkers ziel geborgen lag, stierf gelukkig niet door het drukken der zorgen; toch kon hij dikwijls zeer zwaarmoedig en neerslachtig zijn en blikte dan het liefst in hoogere sferen, om te trachten achter het wezen der dingen te geraken; al zijn denken concentreerend in een aanschouwen van het Eeuwige, alsof hij op een stem wachtte, die spreken zou van God!

Hij bleef echter eenzaam, een dienende; werd niet begrepen en de kritiek bleef hem ongenadig, hem onverbiddelijk buiten den kring stellend en hem vogelvrij verklarend, wiens werk als lachsucces of hilariteitsobject beschouwd werd. Als apostel van den „Arbeid", wiens symbool hij zoo schoon in verscheiden vorm heeft weergegeven in: het bloedend doornengekroond hoofd en bloedend doornagelde handen van den Christus, was hij een natuurlijk vijand van het niets-doen; eenzaam werkte hij vlijtig door, den langen en voor hem zoo moeizamen tijd van 1887 tot 1898, waarin hij, zelf lijdend, als symbool van den „Arbeid", zich op allerlei kunstgebied bewegend, allerschoonst en voortreffelijkst werk leverde. In die periode verschenen zijne eerste lijnstudies; hiermee iets geheel nieuws in de kunst brengend, dat vóór hem nog door geen ander in toepassing was gebracht. Met vaardige hand wist hij het teere wondere lijnenspel weer te geven, waar hem noodig bleek: zijn arbeid nader te definieeren. Doch niet alleen in lijn, maar ook in kleurenspel, van de teerste nuanceering in tint, symboliseerde hij zijn levensvisie. Later zich geheel toeleggende op de nijverheids- en gemeenschapskunst, gaat ook daar steeds een wijding uit van zijn werk. In zijn eerste z.g. sgraffito, voorlooper voor later arbeid op dat gebied, gaf hij het eeuwige wisselende leven, gesymboliseerd in lijnen, waartusschen vlakfiguren. Ondanks al zijn werken bleef hij onbegrepen, kreeg hij geen opdrachten en verkocht hij niets. Hij was daarom gencodzaakt ten slotte het aanbod te aanvaarden, om in Kreveld aan de Kunstnijverheidsschool als leeraar op te treden.

In 1906 volgde zijne benoeming en toen hij alras bemerkte, dat hij daar werken zou, zooals hij het gewenscht had, dat hij aan al zijne plannen uitvoering kon geven, dat er dus uitkomst in zicht was, is bij die eerste hoop, het licht gekomen en is het forsch-willen in hem gevaren. Hij voelde zich als gezonden en hij wist zijn weg; maar hij wist ook, dat hij dien nooit als de rechte kon blijven noemen, waar verre horizonten achter opdoemen, zoodat alles weer onvolmaakt werd, wat hij had geschapen. Hij werkte gestaag, ijverig en goed, voelde verwantschap met den Nederrijnlander, was tevreden en gelukkig. Uit dien tijd dagteekenen: zijn schoone kartons in het Kaiser Wilhelm-museum te Krefeld, zijn eerste uitvoeringen in gebrandschilderd glas in Hagen, zijne voortreffelijke sgraffito's in openbare en particuliere gebouwen. Onderwijl gaf hij ook lessen aan de Kunstnijverheidsschool te Essen, waardoor hij bekend werd in grootindustrieele kringen, die hem menige opdracht hebben gegeven. Hier werd hem toen de opdracht verstrekt, tot het ontwerpen van vijf gebrandschilderde vensters voor de H. Driekoningenkerk te Neuss.

Dat het den kunstenaar, die de geheele ruimte als een eenheid ondergaat, geen rust liet, alvorens hij de wanden en dat gedeelte der wand, waardoor het licht valt in zijn kunstuiting meenam, is begrijpelijk. Die vensters zijn niet door hem bewerkt, als: om gaten met kleurenspel te vullen; neen, zijn doel is: tot ons te spreken in alle oprechtheid, met diepe waarachtige stem, in groot gehouden symbolisch-gebeuren. Om zijne vensters goed te kunnen begrijpen, dienen we terug te gaan tot het begin der middeleeuwen, waar we in oud-gotische kathedralen, de prachtige gloed zijner kleuren terugvinden; kleuren, die langzamerhand geheel waren verloren gegaan en sedert de na-gothiek niet meer werden aangebracht. Tot dusverre heeft nog niemand Prikkers hoogte van glaschilderkunst kunnen bereiken. Zijn vijf groote

LE FORGERON TEEKENING

vensters in Neuss zijn de kerkelijke kunst eene openbaring geweest, na zooveel jaren van verval. Nu kent men weer, hoe het licht door gekleurde vensters ons kan tooveren de geheimzinnigheid van een altaar en alle symboliek daarvan. Maar wel is deze oergeweldige kunst voor den bedorven smaak van dezen tijd, en dan bedoel ik daarmee ook de kerkelijke smaak, nog onverwacht groot, om direct begrepen te kunnen worden; getuige de smartelijke en lange strijd, zoowel voor den kunstenaar, als den priester, die hem de opdracht daartoe verstrekte, om eerst na tien jaar het geluk te mogen hebben, dat het aartsbisschoppelijk decreet van verbanninning werd opgeheven en de vensters in het godshuis konden worden opgenomen. De laatste groote kerkelijke opdracht gold, in de oud-romaansche kerk van Wittlaer 26 vensters te maken, waar het hem ten slotte gelukt is, in die middeleeuwsche kerk, de moderne kunst te paren aan die grootsche kunst van voorbijgegane eeuwen. Deze vensters toonen ons de sterke innerlijke vooruitgang en ontwikkeling van den kunstenaar, sedert zijn Neuss-tijd. Was er toen nog een enkele maal sprake van onrust, soms hier en daar eenige onzekerheid; in het werk van Wittlaer is vastgelegd: de verheven rust, de heldere klaarheid, en de alomvattende eenheid. In de uitbeelding geheel symbolisch, maar geen starre, vaste, soms doodsche, doch vragende, twijfelende en naar de waarheid tastende, gaat het ver boven alle godsdiensten uit, gedragen door echte groote menschelijkheid. In de groote drie vensters van het koorapsis, die slechs drie kruizen vertoonen, heeft hij door een kleurengloed en door de hooge vergeestelijking van het kruismotief, een zoo treffende hoogte bereikt, dat men er onwillekeurig, als vastgenageld, voor blijft staan. Dit nu lijkt me het hoogste, wat de kunstenaar op dat gebied bereikt heeft.

LA FIN D'UN ÈRE TEEKENING

Een opdracht ter versiering van de wanden in de eerezaal van het Kaiser Wilhelmmuseum te Krefeld, volvoerde hij eenige jaren geleden; het gegeven motief betrof: de vier leeftijden in verband met de vier jaargetijden. Wie dit sterke en schoone werk goed bekijkt, bemerkt al zeer spoedig, dat daarin de ouderdom gemist wordt. Het was den kunstenaar niet mogelijk, de grijsaard weer te geven, als symbool van verval. Zulks was hem te machtig en dat kon en wilde hij niet, omdat hij den ouderdom beschouwt als een vóórstadium voor de jeugd van een leven hierna. Ook de wandschilderingen van het Krefelderhof, waar hij de elementen: water, land, lucht en vuur behandeld heeft, strak en blank, maar grootsch en breed, leveren het bewijs van zijn veelzijdige kunstuiting. De prachtig gestyleerde dieren, als adelaars, meeuwen, wilde ganzen, enz. zijn hem als dier bijzaak; zij gaan geheel in de ornamentiek op en daarmede is iets gezegd, dat voor de kunst van Prikker het meest typeerende is. In de behandeling van het ornament staat hij boven alle kunstenaars en alleen; voor hem is het geheele, tot patroon geworden ornament weer iets levends, vol beteekenis en als zinnebeeldig iets geworden.
Prikker is niettegenstaande de waardeering, die hij op zijn ouderen leeftijd heeft ondervonden en nog ondervindt, een eenzame gebleven, een dienende. Hij wordt nog heel weinig begrepen nu, en men begrijpt ook nu nog niet, dat de kunst moet dienen, en dat het werk, de idee, voegzaam moet zijn. De idee is bij hem als de godsdienst. Hij is een religieus kunstenaar, ook wanneer hij geen kerkelijke of religieuse opdrachten uitvoert. Hij legt gevoel en gedachten in zijn werk, die de eeuwen kunnen trotseeren, die al het verlangen dezer tijden, welke in het bovennatuurlijke reiken, vermoeden, en die wijzen naar de mogelijke vervulling. Men voelt in zijn werk steeds: zijn sterke bovennatuurlijke impuls, die zijn werk beheerscht; zijn steeds verheffen der materie tot vergeestelijking; zijn steeds verheerlijken van het natuurlijk aardsche tot het bovennatuurlijke Eeuwige. En ik meen, dat juist hierin ligt opgesloten: zijn groote beteekenis voor de kunst. Tegenover alle verleugening stelt hij de waarheid, de echtheid; tegenover verwarring en verdeeldheid legt hij den nadruk op het eenvoudig ware, op het klare, op het in-zich-geslotene en knoopt daaraan vast: de groote tijd van het ontstaan van de christelijke idee. Prikker is een der grootste kunstenaars van den tegenwoordigen tijd!

Mook. W. J. H. LEURING.

De foto's in dit nummer zijn gemaakt door de firma Oppenheim te Den Haag.

ONTWERP DECORATIE VOOR HET RAADHUIS TE ROTTERDAM GEKLEURDE TEEKENING

ONTWERP DECORATIE VOOR HET RAADHUIS TE ROTTERDAM GEKLEURDE TEEKENING

HEILIG AVONDMAAL; (VOOR DE DUINOORDKERK TE DEN HAAG)

ONTWERP VOOR MOZAÏK

APOSTEL

FRAGMENT MOZAÏK DUINOORD, DEN HAAG

AANBIDDING VAN DE HERDERS

GEKLEURDE TEEKENING

HET HART VAN JEZUS

MOZAÏK

VLIEGENDE WILDE GANZEN

GEKLEURDE TEEKENING

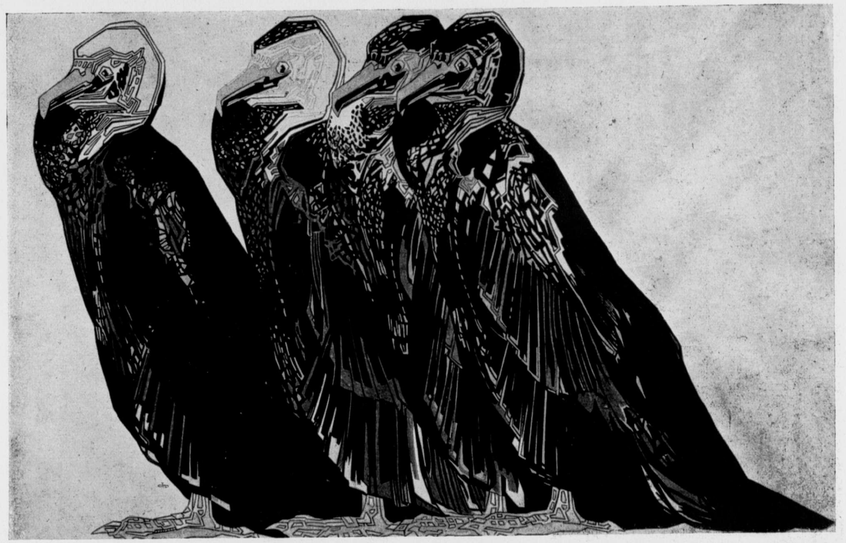

ADELAARS

OOST-INDISCHE INKT TEEKENING

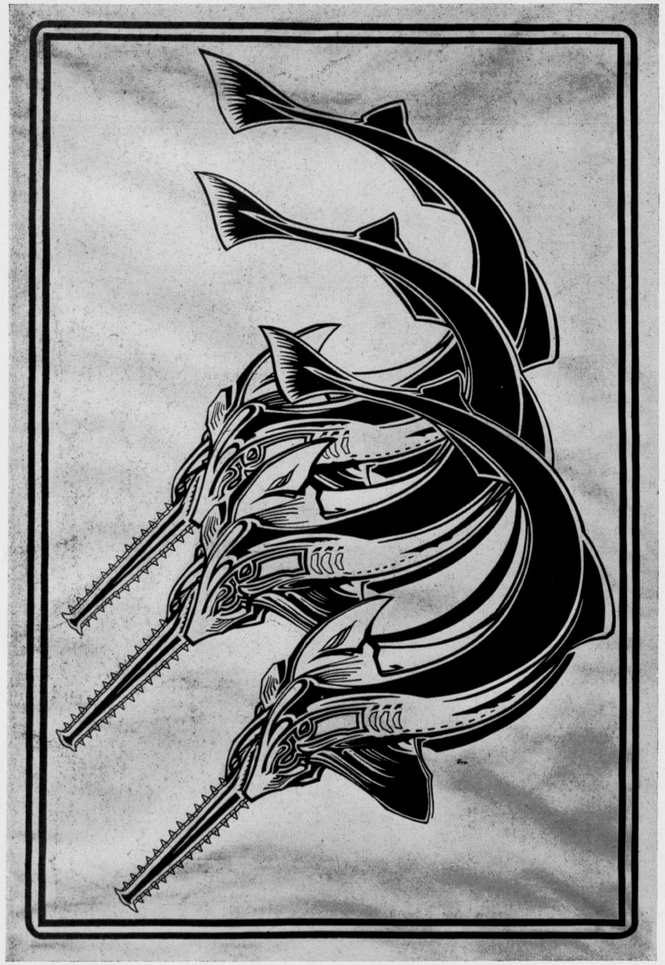

ZAAGVISSCHEN

LITHOGRAFIE

SPRINGMUIZEN

LITHOGRAFIE

PORTRET

AQUAREL

LES TRAVAILLEURS DE LA MER

AQUAREL

SAUL EN DAVID

GEKLEURDE TEEKENING

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

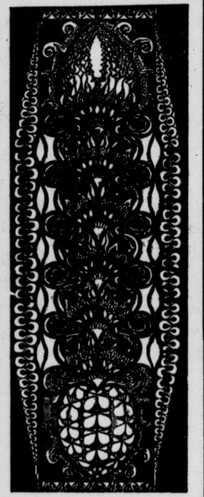

GEBRAND GESCHILDERD GLAS

GLAS IN LOOD

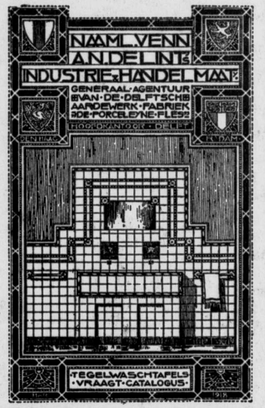

BIJ DE UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ E. N. U. M.
NIEUWE LOOIJERSSTRAAT 47, TE AMSTERDAM,
IS DE INTEEKENING OPENGESTELD OP

LANDEN EN VOLKEN

DE WERELD IN AL HAAR KLEURENPRACHT

Een prachtwerk bevattende meer dan 700 platen in kleurendruk en 3000 fotografieën in dubbeltoon, compleet in 36 afleveringen à 72 pagina's, formaat ongeveer 17 × 25 cM., of in 6 gebonden deelen

PRIJS in seriën van 2 afleveringen per maand f 2.45 per serie onder rembours; in 6 gebonden deelen van 6 afleveringen per 3 maanden f 7.65 per deel, bij vooruitbetaling te voldoen, na verzoek om toezending van het bedrag

Prospectus op kunstdrukpapier met illustraties in kleurendruk wordt op aanvrage gratis toegezonden

Binnen eenigen tijd wordt de prijs verhoogd tot f 4.— per 2 afleveringen en f 12.50 per gebonden deel

WENDINGEN

SAUL EN DAVID GEKLEURDE TEEKENING

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

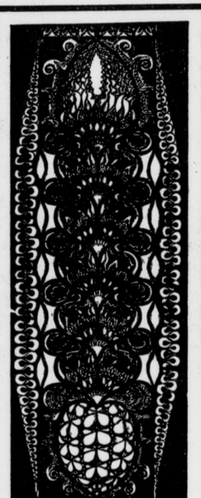

GEBRAND GESCHILDERD GLAS

GLAS IN LOOD

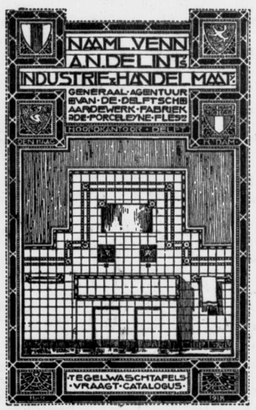

BIJ DE UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ E. N. U. M.
NIEUWE LOOIJERSSTRAAT 47, TE AMSTERDAM,
IS DE INTEEKENING OPENGESTELD OP

LANDEN EN VOLKEN

DE WERELD IN AL HAAR KLEURENPRACHT

Een prachtwerk bevattende meer dan 700 platen in kleurendruk en 3000 fotografieën in dubbeltoon, compleet in 36 afleveringen à 72 pagina's, formaat ongeveer 17 × 25 cM., of in 6 gebonden deelen

PRIJS in seriën van 2 afleveringen per maand f 2.45 per serie onder rembours; in 6 gebonden deelen van 6 afleveringen per 3 maanden f 7.65 per deel, bij vooruitbetaling te voldoen, na verzoek om toezending van het bedrag

Prospectus op kunstdrukpapier met illustraties in kleurendruk wordt op aanvrage gratis toegezonden

Binnen eenigen tijd wordt de prijs verhoogd tot f 4.— per 2 afleveringen en f 12.50 per gebonden deel

WENDINGEN

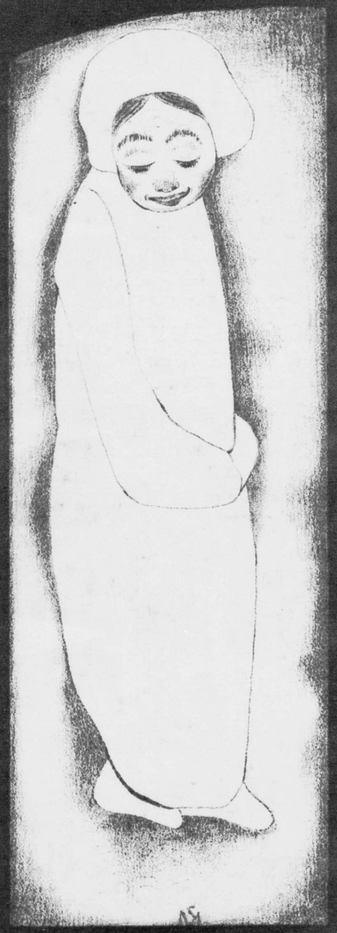

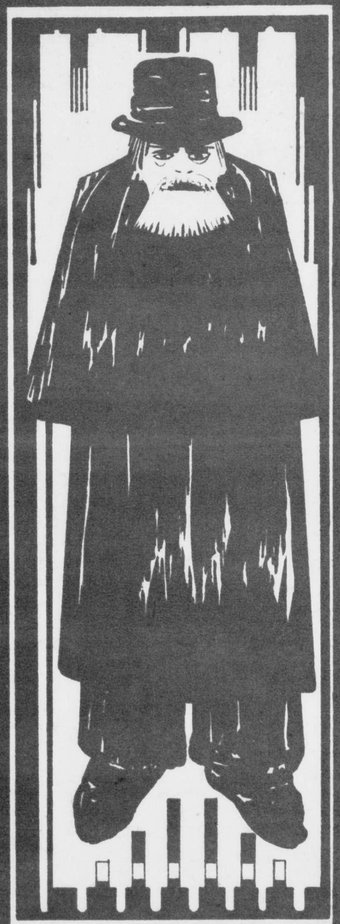

LITHO HOUTSNEDE ETS

VC4C VC-E

HOLLANDSCHE
BETONMAATSCHAPPIJ

's-GRAVENHAGE
GROOT HERTOGINNELAAN 258
--- TELEFOON 33830 ---
TELEGR. ADRES: BETONIJZER

AFDEELING WEGEN

BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN
OP FUNDEERING
VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

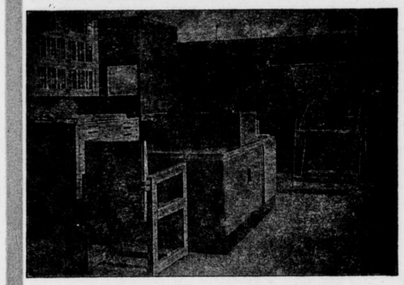

KANTOORGEBOUW TE BREDA ARCH. P. BILSEN Fz.
EFFEN LINOLEUM 6 mM., GRIJS EN ZWART

ARCHITECTONISCHE
LINOLEUMVLOEREN
LINOLEUM KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34891

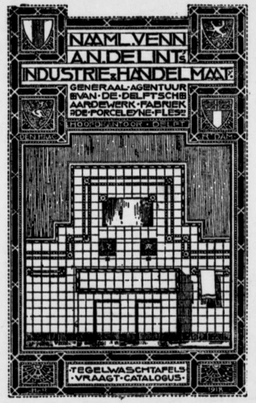

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No I

DIT IS NUMMER 10 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN GRAFISCHE KUNST. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE STOF IS BIJEENGEBRACHT EN DE INLEIDING GESCHREVEN DOOR S. MOULIJN. HET OMSLAG IS GEDRUKT NAAR EEN TEEKENING VAN S. JESSURUN DE MESQUITA

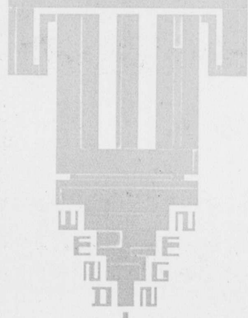

HOLLANDSCHE
BETONMAATSCHAPPIJ

's-GRAVENHAGE
GROOT HERTOGINNELAAN 258
--- TELEFOON 33830 ---
TELEGR. ADRES: BETONIJZER

AFDEELING WEGEN

BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN
OP FUNDEERING
VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

KANTOORGEBOUW TE BREDA ARCH. P. BILSEN Fz.
EFFEN LINOLEUM 6 mM., GRIJS EN ZWART

ARCHITECTONISCHE
LINOLEUMVLOEREN
LINOLEUM KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 107 TELEF. 34871

1928

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No I

DIT IS NUMMER 10 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN GRAFISCHE KUNST. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE STOF IS BIJEENGEBRACHT EN DE INLEIDING GESCHREVEN DOOR S. MOULIJN. HET OMSLAG IS GEDRUKT NAAR EEN TEEKENING VAN S. JESSURUN DE MESQUITA

WENDINGEN

I

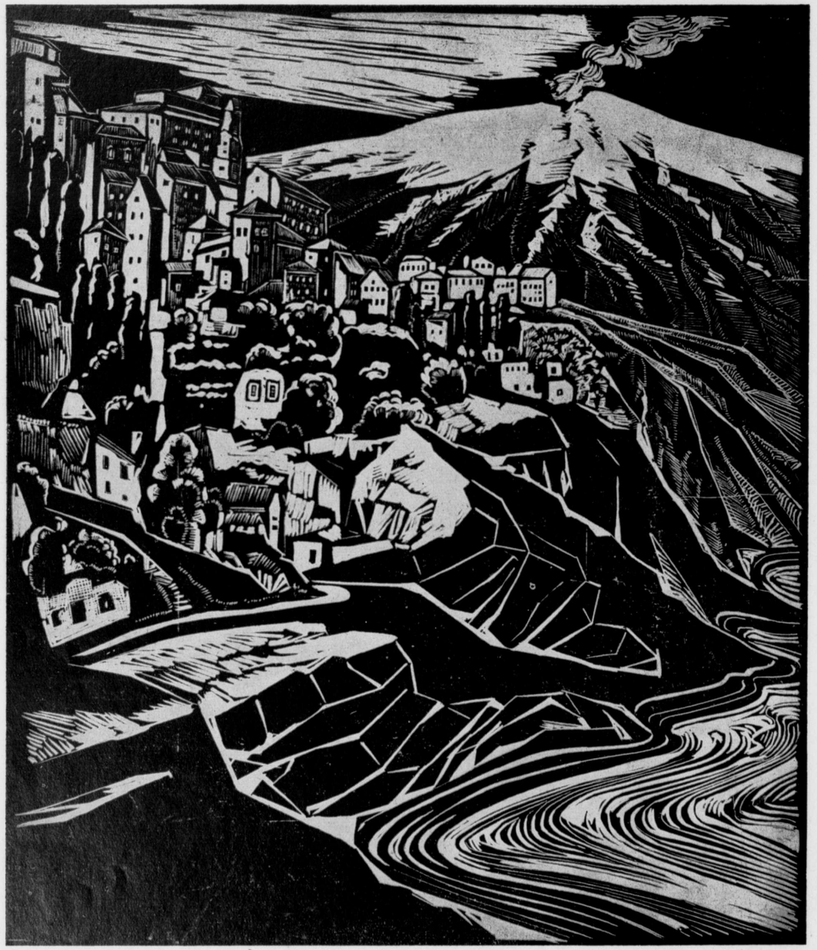

J. G. VELDHEER

„DE ETNA". HOUTSNEDE

DE GRAFISCHE KUNSTEN.

Het is ongetwijfeld geen toeval, dat in de laatste jaren de grafische kunst in aanzien stijgt. Een der oorzaken hiervan kan zijn, dat een eenvoudig omlijste prent velen begeerlijker is aan den wand van het soberder dan vroeger gemeubelde intérieur dan een veelvervig schilderij, waarvan de prijs, door het gekwansel van speculanten vaak op onzinnige wijze is opgevoerd. De toenemende bloei der grafische kunsten zal echter wel in de eerste plaats zijn toe te schrijven aan het feit, dat de prent meer en meer tot haar oorspronkelijke karakter terug keert, want in wezen behooren de grafische kunsten tot de versierende kunsten.

Wanneer wij het verre oosten buiten onze beschouwing laten, zien wij in de westersche cultuur de houtsnede het eerst toegepast in den vorm van versierde speelkaarten en, spoedig daarna, ter verduidelijking van het gedrukte woord in aansluiting met den boekdruk. Met de uiterlijke verwording van het boek verdwenen daaruit ook de in hout gesneden prenten; geen wonder is het dus, dat, nu de liefde voor het naar den aard verzorgde boek toeneemt, ook de verluchters er van weer de oude techniek ter hand nemen en daarin nieuw leven brengen. De moderne boekillustratie en het feit, dat een omlijste houtsnede aan den wand van een rustig vertrek een voorname noot kan aanbrengen, verklaren de voorkeur die in den laatsten tijd is ontstaan voor de xylografie; wat natuurlijk weer ten gevolge heeft, dat veel onbevoegden er zich op werpen en zelfs de goedkoope imitatie van het houtblok, de linoleumsnede, bij de massa ingang vindt. Zooals in een voorgaande periode, die van den bloei der impressionistische schilderkunst, alleen de ets als prentkunst werd beschouwd, dreigt nu de houtsnede een soort van modeartikel te worden.

Toch hebben wij aan de kracht waarmede de houtsnede zich haar plaats heeft heroverd, te danken, dat ook het etsen, waarbij vaak zooveel trucs en toevalligheden in het spel komen om tot een aardig effect te geraken, weer in eenvoudiger banen geleid wordt, naar zijn ware karakter. Omdat het luchtig krassen in de met vernis bedekte etsplaat een lichter hand vereischt dan de stroeve guts-steek in het weerbarstige hout, geeft de etslijn aanleiding tot een speelsch noteeren van omtrekken en schaduwpartijen. Dit kan voeren tot een bekoorlijk spel van min of meer diep ingevreten lijnen, wanneer het etswater zijn invloed heeft doen gelden; maar ook de lijn die ontstaat bij de directe aanraking van de etsnaald met het metaal en die door de braam van het koper zoo mooi fluweelig zich laat drukken, de z.g. droge naald ets, is karakteristiek voor deze grafische techniek. Voor den echten prentenminnaar is zonder twijfel de meest aristocratische van de technieken met de metalen plaat de burijngravure, die onze gedachten terugvoert naar de schoone portretten en vignetten die oude boeken op zoo een voorname wijze sieren; wel zijn er enkele kunstenaars die trachten hun moderne sentiment met deze oude werkwijze te uiten, doch van een herleving van de burijngravure is nog geen sprake.

De lithografie is in haar toepassing wel de meest algemeene van de drie grafische technieken en juist daardoor waarschijnlijk bij het publiek het minst in aanzien. Het feit dat alle teekenmanieren op den steen kunnen worden aangewend en de steendruk voor de meest uiteenloopende doeleinden, van het eenvoudige visitekaartje tot de uitvoerig doorwerkte prent, bruikbaar is, heeft gemaakt, dat hij in handen van zuiver commercieele ondernemingen, vaak voor de meest kunstlooze productie is misbruikt, en het de grootste moeite kost om de massa er van te overtuigen, dat hij gelijkwaardig is aan de andere grafische technieken.

Uitgevonden in een tijd waarin voor kunst geen plaats was (1796), beleefde de lithografie in de eerste helft van de 19e eeuw een grooten bloei toen zij voornamelijk voor illustratie van politieke bladen en als reproductietechniek gebezigd werd. Voor het eerste doel is zij nog altijd een der meest geschikste uitingsmiddelen, omdat zij den kunstenaar in staat stelt zijn spontane teekeningen direct neer te zetten, zooals zij van de pers zullen komen; voor het tweede echter is zij geheel verdrongen door de fotografie. Een nieuw gebied voor den steendruk is de reclame en waar thans meer en meer de reclame aan den kunstenaar wordt toevertrouwd, is het duidelijk, dat hier een terrein open ligt waarop, hoewel reeds veel schoons werd bereikt, prachtig werk te verrichten valt.

Doch ook op het gebied der prentkunst staat de lithografie niet achter bij haar zustertechnieken. Wanneer de teekenaar eenigszins vertrouwd is met haar aard, het opbrengen van een vette materie op den blanken steen, dan staan hem onuitputtelijke middelen ten dienste. Van den spontanen krabbel tot de meest doorwerkte tonen, van het teerste licht tot het diepst fluweelige donker, zal de steen de bedoelingen van den kunstenaar weergeven. Zoo staan elk naar haren aard, de drie grafische kunsten in de moderne samenleving. De houtsnede voor de versiering van onze boeken, de lithografie voor allerlei versierd drukwerk, dat ons, als toevallig, onder de oogen wordt gebracht en, met de ets, waardeeren wij het drietal als de voorname prentkunst, die onze woningen siert en den verzamelaar zoo groot genot verschaft. Het aan den wand hangen van veel prenten zal een vertrek onrustig maken, doch te weinig wordt het geluk beseft, dat een in portefeuille bewaarde verzameling kan geven, bij rustige beschouwing met gelijkgestemden.

S. MOULIJN.

De foto's in dit nummer zijn gemaakt door Julius Oppenheim, den Haag.

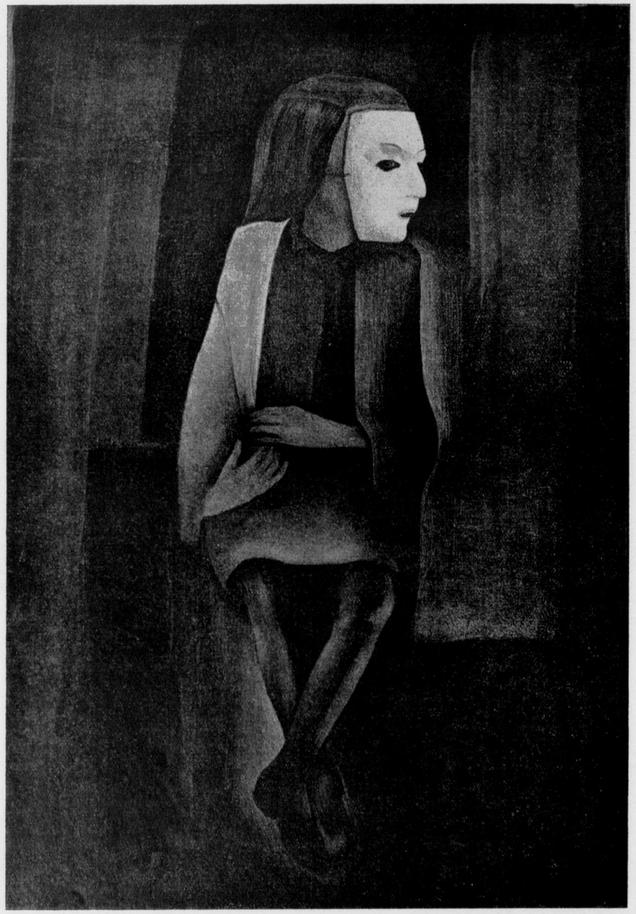

LOD. SENGERS

„MEISJE MET MASKER". LITHOGRAFIE

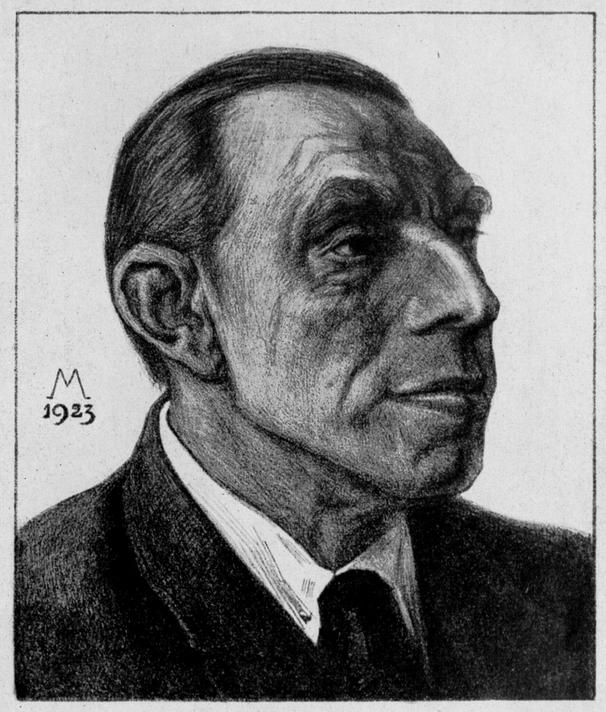

S. MOULIJN

„PORTRET". LITHOGRAFIE

D. NIJLAND

„HARWICH STEAMER". HOUTSNEDE

N. EEKMAN

„DE NAR". HOUTSNEDE

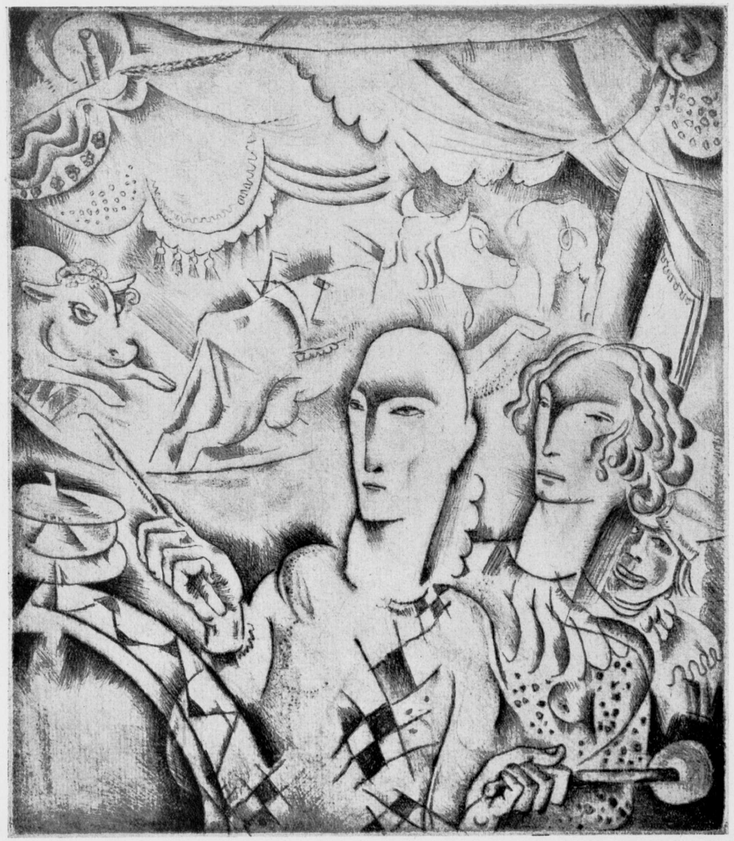

N. EEKMAN

„KERMIS". DROGE NAALD ETS

A. DERKSEN VAN ANGEREN

„LANDHEK". ETS

S. JESSURUN DE MESQUITA

LITHOGRAFIE

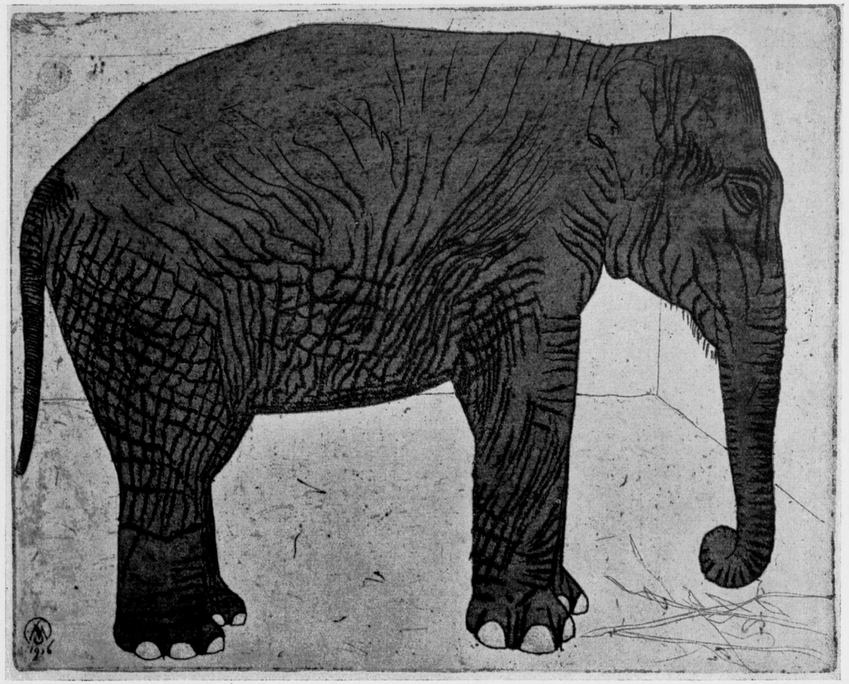

S. JESSURUN DE MESQUITA

„OLIFANT", ETS

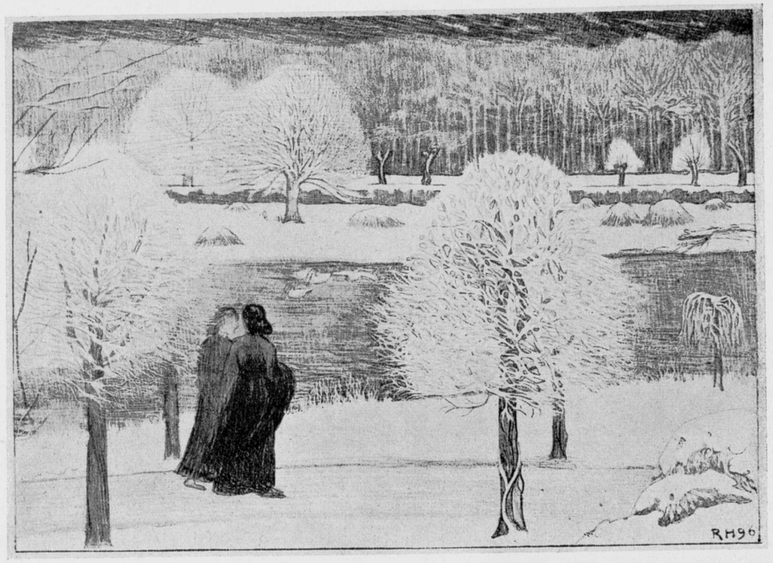

R. N. ROLAND HOLST

„SNEEUWLANDSCHAP". LITHOGRAFIE; 1896

B. ESSERS

„OOGST". HOUTSNEDE

W. OEPTS

„VECHTPARTIJ". HOUTSNEDE

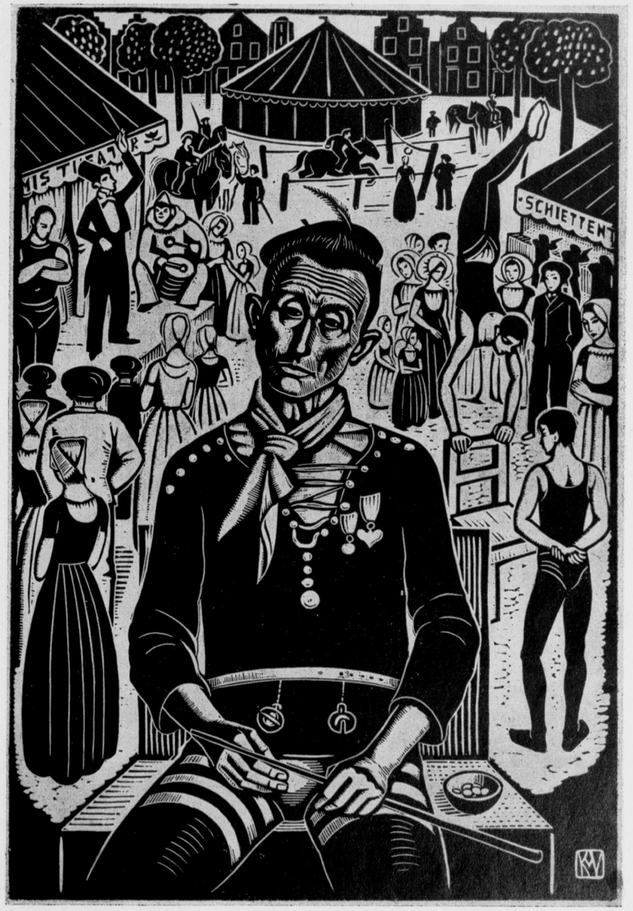

K. VAN VEEN

„KERMISKLANT". HOUTSNEDE

FOKKO MEES

„SCHOUWING". HOUTSNEDE

J. TEN KLOOSTER

„MELANESIË". HOUTSNEDE

W. VAN HEUSDEN „KOP". LITHOGRAFIE

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

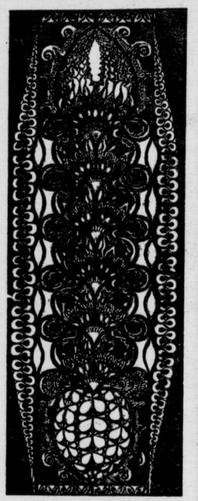

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

BIJ DE UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ E. N. U. M.
NIEUWE LOOIJERSSTRAAT 47, TE AMSTERDAM,

IS DE INTEEKENING OPENGESTELD OP

LANDEN EN VOLKEN

DE WERELD IN AL HAAR KLEURENPRACHT

Een prachtwerk bevattende meer dan 700 platen in kleurendruk en 3000 fotografieën in dubbeltoon, compleet in 36 afleveringen à 72 pagina's, formaat ongeveer 17 × 25 cM., of in 6 gebonden deelen

PRIJS in seriën van 2 afleveringen per maand f 4.— per serie onder rembours; in 6 gebonden deelen van 6 afleveringen per 3 maanden f 12.50 per deel, bij vooruitbetaling te voldoen, na verzoek om toezending van het bedrag

Prospectus op kunstdrukpapier met illustraties in kleurendruk wordt op aanvrage gratis toegezonden

DE DRUKKERIJ DER N.V.
IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT
WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK
AL UW BENOODIGDE
DRUKWERKEN
DESGEWENSCHT MET BIJ-
LEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET
DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOIJERSSTRAAT 47, AMSTERDAM
TELEFOON 42897

WENDINGEN

W. VAN HEUSDEN „KOP". LITHOGRAFIE

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

BIJ DE UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ E. N. U. M.
NIEUWE LOOIJERSSTRAAT 47, TE AMSTERDAM,
IS DE INTEEKENING OPENGESTELD OP

LANDEN EN VOLKEN
DE WERELD IN AL HAAR KLEURENPRACHT

Een prachtwerk bevattende meer dan 700 platen in kleurendruk en 3000 fotografieën in dubbeltoon, compleet in 36 afleveringen à 72 pagina's, formaat ongeveer 17 × 25 cM., of in 6 gebonden deelen

PRIJS in seriën van 2 afleveringen per maand f 4.— per serie onder rembours; in 6 gebonden deelen van 6 afleveringen per 3 maanden f 12.50 per deel, bij vooruitbetaling te voldoen, na verzoek om toezending van het bedrag

Prospectus op kunstdrukpapier met illustraties in kleurendruk wordt op aanvrage gratis toegezonden

DE DRUKKERIJ DER N.V.
IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT
WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK
AL UW BENOODIGDE
DRUKWERKEN
DESGEWENSCHT MET BIJ-
LEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET
DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOIJERSSTRAAT 47, AMSTERDAM
TELEFOON 42897

WENDINGEN

AETA

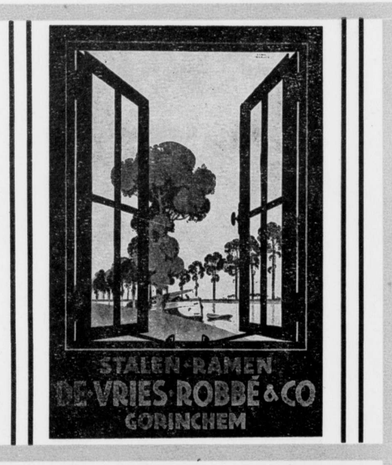

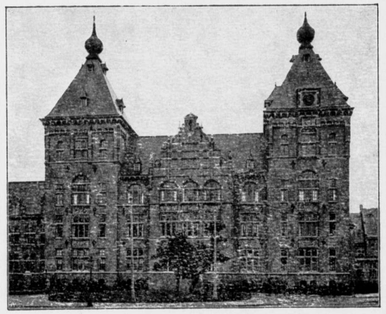

Ca. 9000 M² GELEGD
KOLONIAAL INSTITUUT - AMSTERDAM
LINOLEUM KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK „BIJ ST. LAURENS"
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF: 34891

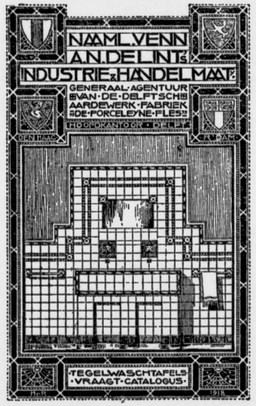

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT. TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIË „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No

DIT IS NUMMER 11 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN POPPEN EN MARIONETTEN VAN GRIETJE KOTS. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE INLEIDING IS GESCHREVEN DOOR T. LANDRÉ. HET OMSLAG IS ONTWORPEN EN OP STEEN GETEEKEND □ DOOR A. KURVERS □

WENDINGEN

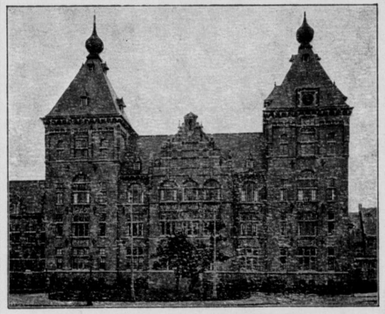

C.a. 9000 M² GELEGD
KOLONIAAL INSTITUUT - AMSTERDAM
LINOLEUM KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34891

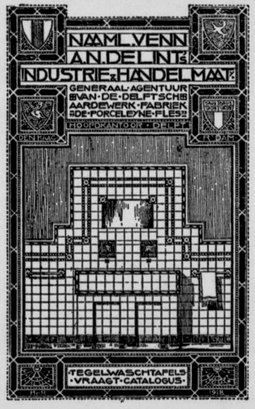

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT, TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN, IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

IXe

DIT IS NUMMER 11 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN POPPEN EN MARIONETTEN VAN GRIETJE KOTS. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE INLEIDING IS GESCHREVEN DOOR T. LANDRÉ. HET OMSLAG IS ONTWORPEN EN OP STEEN GETEEKEND DOOR A. KURVERS

HET VRAAGTEEKEN

40 cM. HOOG

BEELDINGEN

POPPEN EN MARIONETTEN VAN GRIETJE KOTS

Wanneer men eenmaal de schrijfmachine heeft af- en weggesloten, ter fine van non-activeering, nademaal men dan eindelijk toch tot het inzicht is gekomen, dat het schrijven óver de dingen toch eigenlijk wel een parasietachtig bedrijf is voor die geest en gemoed heeft om zelf dingen te verzinnen, en handen om zelf dingen te doen, — dan moet het wel een sterke verrassing zijn, welke ertoe nopen kan om, — neen, nog niet de schrijfmachine weer voor den dag te halen, maar de pen dan toch ter hand te nemen om nog eenmaal, schrijvend, de vreugde over die verrassing lucht te geven. Wanneer wij hier schrijven over het werk van Grietje Kots, doen wij dit uitsluitend uit puur pleizier om iets over dit inderdaad treffende werk te zeggen, dat is dus louter om de vreugde welke dit werk ons deed.

Grietje Kots maakt poppen, — er is nu eenmaal geen ander woord voor, — uit lapjes vilt en zeemleer, zijde, wol, bandjes en vetertjes, en de een of andere vulling. In zooverre doet zij dus hetzelfde als de modefabrikanten die poppen vervaardigen.
Maar het wezen van haar poppen is wel gansch anders. Daar is zelfs reeds het cardinale verschil, dat deze poppen inderdaad een wezen hébben. Men zou zelfs kunnen zeggen, dat al het andere bijzaak, het wezen hoofdzaak is. En dit ware dan weer onjuist omdat de détails zoo sterk medewerken om het wezen vast te leggen. Het karakter, het wezen, van verbeeldingen als De Non en De Dauwdrup worden voor een groot deel bepaald door vorm en val van het kleed, dat toch niet veel anders is dan een zwart zijden lapje, zeer zorgvuldig geschikt en geplooid en gehecht opdat vooral niet door een wat nonchalant verzetten een andere plooienval ontstaat. Want dáárdoor toch zou het karakter geheel veranderen, en dat mag niet, want, juffrouw Kots neemt geen genoegen met de verwachting, dat 't wel aardig zal uitvallen, zij zoekt integendeel zeer bewust naar een bepaald beeld, — dat zij soms in haar verbeelding alleen, maar vaak ook met behulp van houtskool of potlood op papier, vooraf tot in de onderdeelen precies vaststelt. Intusschen, hoezeer de bekleeding, de drapeering, een voorname factor is bij de vorming van het beeld, het is natuurlijk geenszins de eenige factor. Die drapeering blijft dood en zonder expressie wanneer er niet een kernvorm is, met al de onderdeelen daarvan, met de eigen expressie van houding, gelaat, armen en handen, beenen en voeten, welke tezamen de algemeene expressie, dus het complete beeld, componeeren. Nu ware het natuurlijk onjuist de karakter-expressie te zoeken in het weergeven van allerlei toevallige trekken, én mismakingen, welke zich bij wat dan toch in laatste instantie óok bij deze kunst het model is, den mensch, — óf het dier, — voordoen. Deze toch bepalen het wezen, het karakter niet; zij werken integendeel veelal samen om het te maskeeren. Het gaat om, laat ons zeggen, de „naakte waarheid" — maar de naakte waarheid is geen ingewikkeld samenstel van bijkomstige détails, de naakte waarheid is een punt, een lijn, een vorm, een verhouding. Welke vaak achter en onder de bijkomstigheden en toevalligheden totaal verscholen liggen. Hoe zeer de ontwerpster dit laatste beseft, blijkt uit gansch andersoortig werk van haar. Zij houdt zich bij tijd en wijle ook bezig met portret-teekenen, — en het komt ons voor dat dit voor haar eigenlijke werk een uitnemende en onontbeerlijke studie-arbeid is.
Maar behalve deze naturalistische, — om voor het gemak dit woord te gebruiken, — portretten teekent zij ook een ander soort van portretten, waarin zij op, veelal door den geportretteerde moeilijk te aanvaarden wijze, een beeld geeft van het wezen, zooals zij het ziet natuurlijk, een beeld, dat vaak voor den oppervlakkigen beschouwer zoo weinig „gelijkt", dat hij zelfs geen verwijderd verband vindt. Zoo kan het gebeuren, om maar een verduidelijking te geven met een zelf verzonnen voorbeeld, — dat juffrouw Kots van een uiterlijk goedmoedig en minzaam mannetje een portret geeft, dat het beeld lijkt van een venijnig soort van duiveltje, met grijnzend bakkesje, arglistig gekromd rugje en puntige graaiklauwtjes, geteekend zonder veel omslag met wat lijnen en vlakke schaduwfiguren. Ook hier dus zoekt zij onder de toevallige en opzettelijke uiterlijke bemaskering het innerlijke wezen, de naakte waarheid te vinden, waarvan geen ingewikkeld beeld noodig is om haar te verstaan, omdat zij inderdaad zelve een synthese is. Een synthese. Juist. En zooals zij zoekt naar die synthese, en zoekt die synthese te verbeelden met de sumiere middelen, waarom de verbeelding van een synthese vraagt, in de even genoemde „portretten" — zoo zoekt zij naar die synthese, en naar de juiste uitdrukkingswijze, in haar poppen. En zij slaagt daarin in zooverre, dat zij ons haar bedoelingen op overtuigende wijze weet duidelijk te maken, en de ontroering weet te wekken, welke aan deze bedoeling inhaerent is. Zij slaagt daarin verrassend, maar toch nog binnen zekere perken, welken den beschouwer kunnen hinderen. Perken

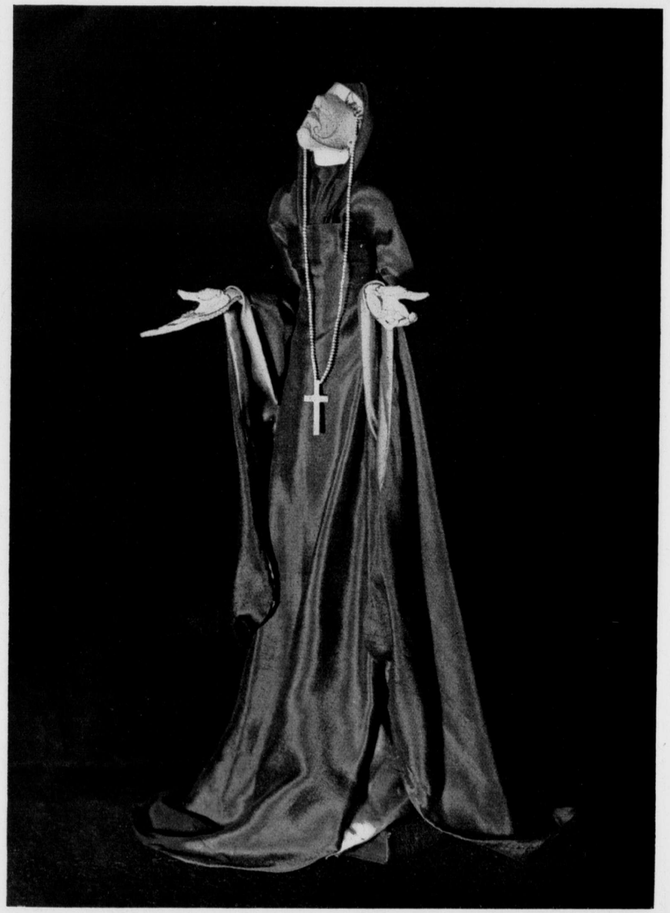

DE NON

50 cM. HOOG

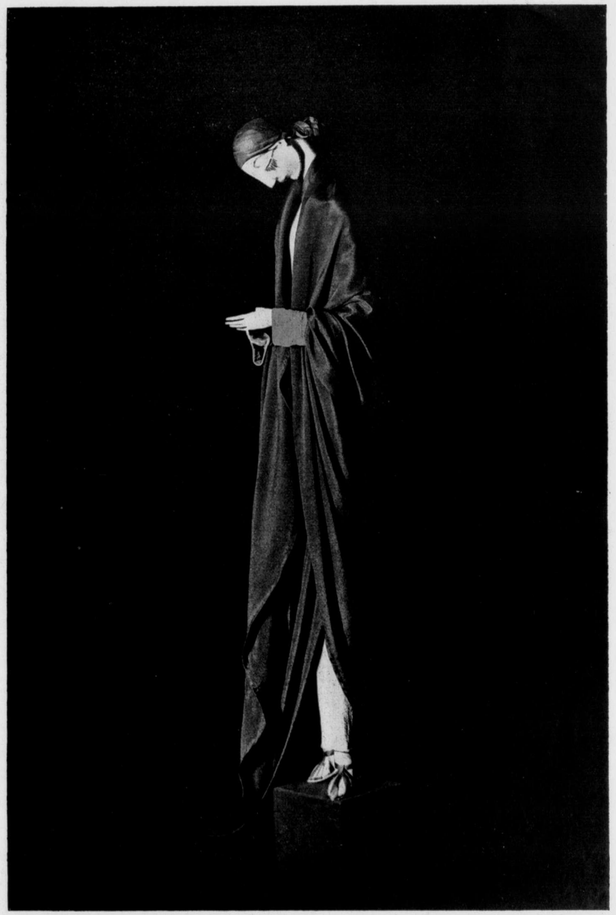

DAUWDRUPPEL

75 cM. HOOG

CLOWNTJE

40 cM. HOOG

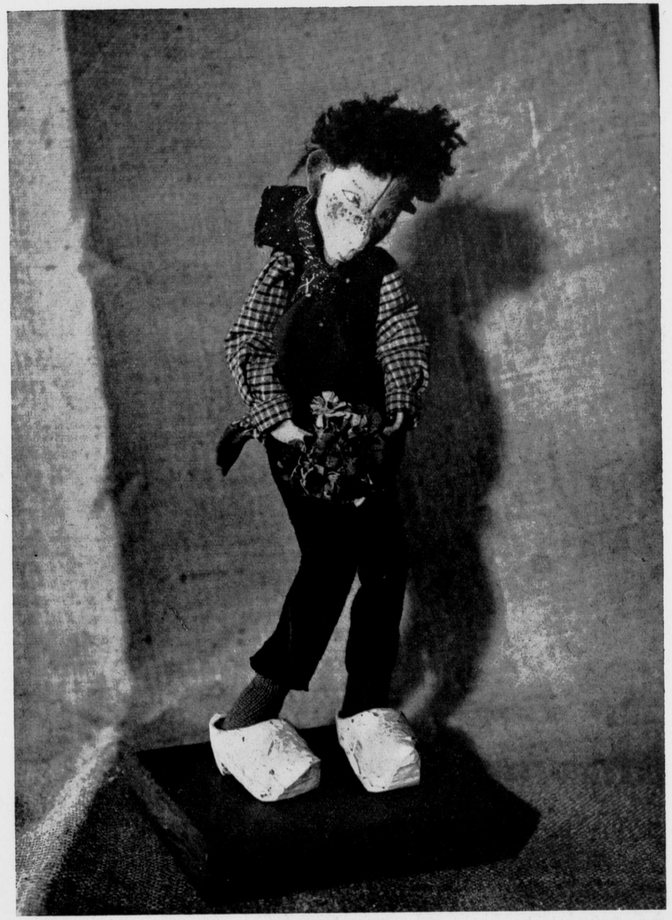

BOERTJE

35 cM. HOOG

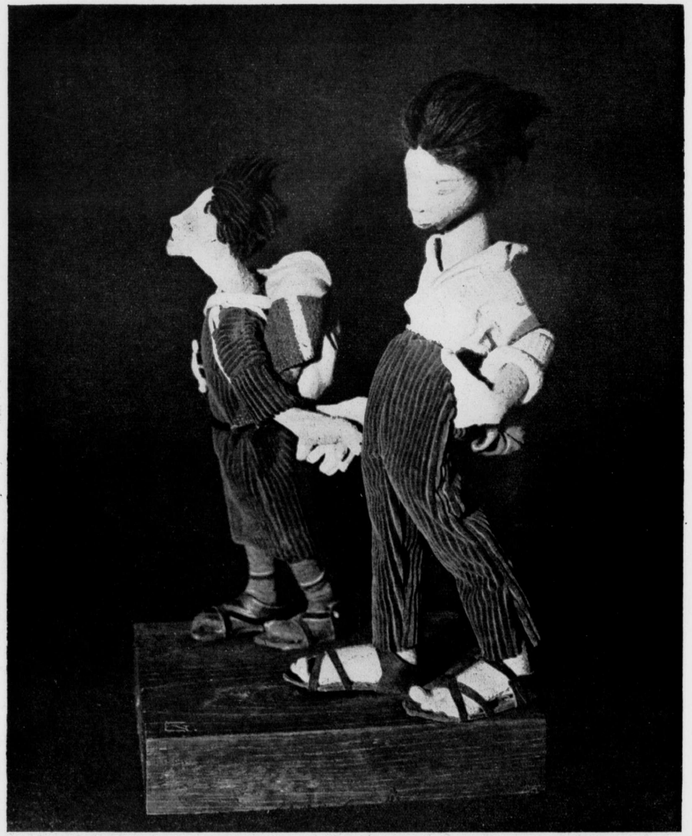

DE TREKVOGELS

35 cM. HOOG

DUIVEL

30 cM. HOOG

DE SLAPPE

30 cM. BREED

MARIONET

MARIONET

MARIONET

MARIONET

overigens, welke, naar het ons wil voorkomen, niet aangeven de begrenzing van haar talenten, maar veeleer de uit den aard nog wat enge horizon waarbuiten haar jeugd nog niet vermag meer dan vage beelden te zien, welke zij ons dan vertoont, met sterke intuïtie, zeker, maar ook met de neiging tot averechtsche veralgemeening van het bijzondere, — het vervormen bijvoorbeeld van een persoonlijke, in waarheid voor ieder ander weinig rijke episode tot een algemeen menschelijk drama, — en met de opdringerigheid, welke der jeugd eigen is in haar ongeduidig pogen om de grenzen waarbinnen zij nog terug gehouden wordt, te violeeren. Die jeugdige neiging, opdringerigheid, zij gedemonstreerd aan de pop „De Non". Deze non betast met de handen een rozenkrans, welke evenwel niet om haar hals hangt, maar ontspringt uit haar oogen. Nu is er niets tegen om van een rozenkrans iets meer te maken dan een boekhouding van de gebeden, zelfs is er niets tegen een rozenkrans te maken tot een aaneenrijging van tot tranen gestolden weedom, — maar dit te doen op de al te directe wijze van aanhechting van de beide uiteinden van een krans aan de ooghoeken, — welke overigens door dit procédé onmiddelijk tot op vilt of zeemleer aangebrachte figuurtjes worden, — het is een opdringerigheid, waartegen ons verlangen om zelven te ervaren, te begrijpen, te voelen, zich met kracht verzet.

Dat niettegenstaande deze ernstige en kardinale fout toch de Non niet geworden is een ruwe karikatuur, maar blijft een nobele verbeelding van bewogenheid en vrome overgave, — het pleit voor het talent van juffrouw Kots. Welk talent overigens overtuigend gedemonstreerd wordt door de ontwikkeling van haar, niet eens zoo omvangrijke poppen-oeuvre. Dit opent met een waarlijk al te naturalistisch tafreel van een onschuldig herdersuurtje in een wel grappige, maar in esthetischen zin waardelooze mise-en-scène van een boompje en bloemetjes. In een tweede eveneens nog naturalistisch tafreel, verbeeldend een gezonde en de wanverhoudingen constateerende kijk op

MARIONET

DETAIL

MARIONET

MARIONET

het averechtsche terug-naar-de-natuur-inzicht van onze Wandervögel, is reeds de ter zake niet dienende en verwarrende mise-en-scène achterwege gelaten, — en met dit tweede beeld is tegelijkertijd de beginperiode van het wankele leeren loopen, geëindigd. Want dan, — nu zij staan en zich bewegen kan, — gaat Grietje Kots hooger grijpen, — naar het wezen, naar de quintescence, naar de synthese. En zij grijpt raak. Er volgt een reeks beelden, welke elk voor zich, — afgescheiden van de door de maakster vermeende inspiratie, — meer of minder geslaagde, maar in elk geval kunstwerkjes zijn.

De vraag doet zich voor of, indien dit werk inderdaad talentvol kunstwerk is, het niet betreurd moet worden, dat het wordt uitgevoerd in zoo vergankelijk en weinig stabiel materiaal. Naar onze meening is dit geen wezenlijk bezwaar. Deze meening ontstaat uit een complex van inzichten en verwachtingen, te ingewikkeld om er hier een volledige uiteenzetting van te geven, doch ten aanzien waarvan wij hier kunnen volstaan wellicht door in herinnering te brengen dat alle kunst van dit oogenblik nog verre van definitief is. Wij zitten midden in een evolutie en zijn nog verwijderd van een stabiele cultuur. Alles

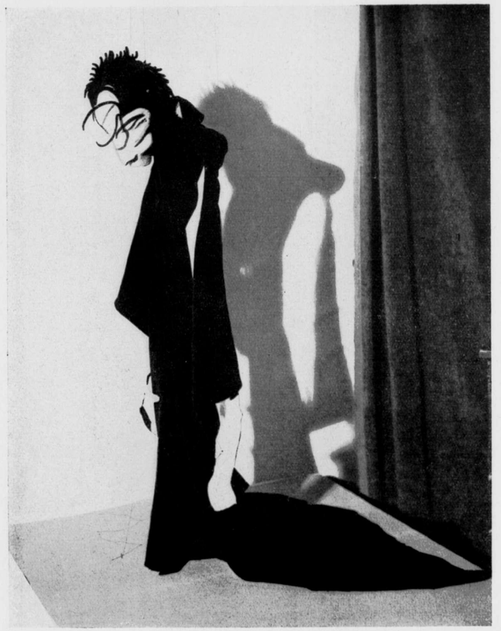

MARIONET

VOORSTUDIE

wat wij doen is nog, meer of minder geslaagd, meer of minder gevorderd, experimenteeren, — zóó zeer, dat het wel eens benauwt die experimenten te zien verricht in voor eeuwenduur bestemde materialen. Want mogen wij al trotsch zijn op wát wij dan nog vinden vaak in onze désolatie, wij hebben toch te waken tegen al te hooge vlucht van dien trots, en wij hebben ons ervan bewust te zijn dat het allermeeste van wat wij doen slechts documentaire waarde zal hebben voor de toekomst, en alleen voor een beperkt heden ontroerende waarde, schoonheidswaarde heeft. Welnu, dit zoo zijnde, geldt de vraag qu'importe le flacon pourvu qu'on ait l'ivresse?
Natuurlijk, er zijn kunsten, — de bouwkunst in de eerste plaats, — die aangewezen zijn op bestendig materiaal, maar is er bezwaar om waar dit kán, minder duurzaam materiaal te gebruiken voor zelfs, ja, kunstwerken, ontstaan in een periode, waarvan wij niet beter hopen kunnen dan dat zij maar zoo spoedig mogelijk tot het vergeten verleden zal behooren, met alles wat er aan vast zat? Een andere vraag is of zich voor werk als deze poppen veel uitbreidingsmogelijkheid voordoet. Het ligt voor de hand dat de maakster, wil zij doorgaan dergelijke poppen te maken, zal moeten zoeken naar een weg waarlangs zij hen de wereld in kan sturen. En het wil ons voorkomen dat zij dien weg eerst zal vinden nu zij gekomen is van het maken van haar poppen als vrije kunstwerkjes tot het maken van marionetten, — in welke evolutie zij zelve, naar wij den indruk kregen, de bevrijding voelt uit een impasse, waarin zij zich bewust was te zullen doodloopen.
Inderdaad meenen wij dat eerst door deze marionettenkunst, welke haar een doel biedt op een hooger plan, welke haar de kans geeft tot zoo veel concreter uiting en zooveel dieper greep, haar talent tot volle ontplooiing zal kunnen komen. Wat wij van haar marionnetten zagen waren nog maar enkele proeven, die echter deden zien dat zij ook in dit werk wil vasthouden aan de goede beginselen, welke haar poppen tot zoo voortreffelijke stalen van een bijzondere kunst maken.

T. LANDRÉ.

VOORSTUDIE VOOR MARIONET

VOORSTUDIE VOOR MARIONET

VOORSTUDIE VOOR MARIONET

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

GLAS IN LOOD

A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 49
ROTTERDAM

DE DRUKKERIJ DER N.V.
IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT
WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK
AL UW BENOODIGDE
DRUKWERKEN
DESGEWENSCHT MET BIJ-
LEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET
DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOIERSSTRAAT 47, AMSTERDAM
TELEFOON 42897

VERVOLG ADVERTENTIEN

VOORSTUDIE VOOR MARIONET

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

GLAS IN LOOD
A. J. A. HEETMAN
PIETER DE RAADTSTRAAT 49
ROTTERDAM

DE DRUKKERIJ DER N.V.
IPENBUUR & VAN SELDAM
WAAR DIT TIJDSCHRIFT
WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK
AL UW BENOODIGDE
DRUKWERKEN
DESGEWENSCHT MET BIJ-
LEVERING VAN CLICHÉ'S
IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET
DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN
NIEUWE LOOIERSSTRAAT 47, AMSTERDAM
TELEFOON 42897

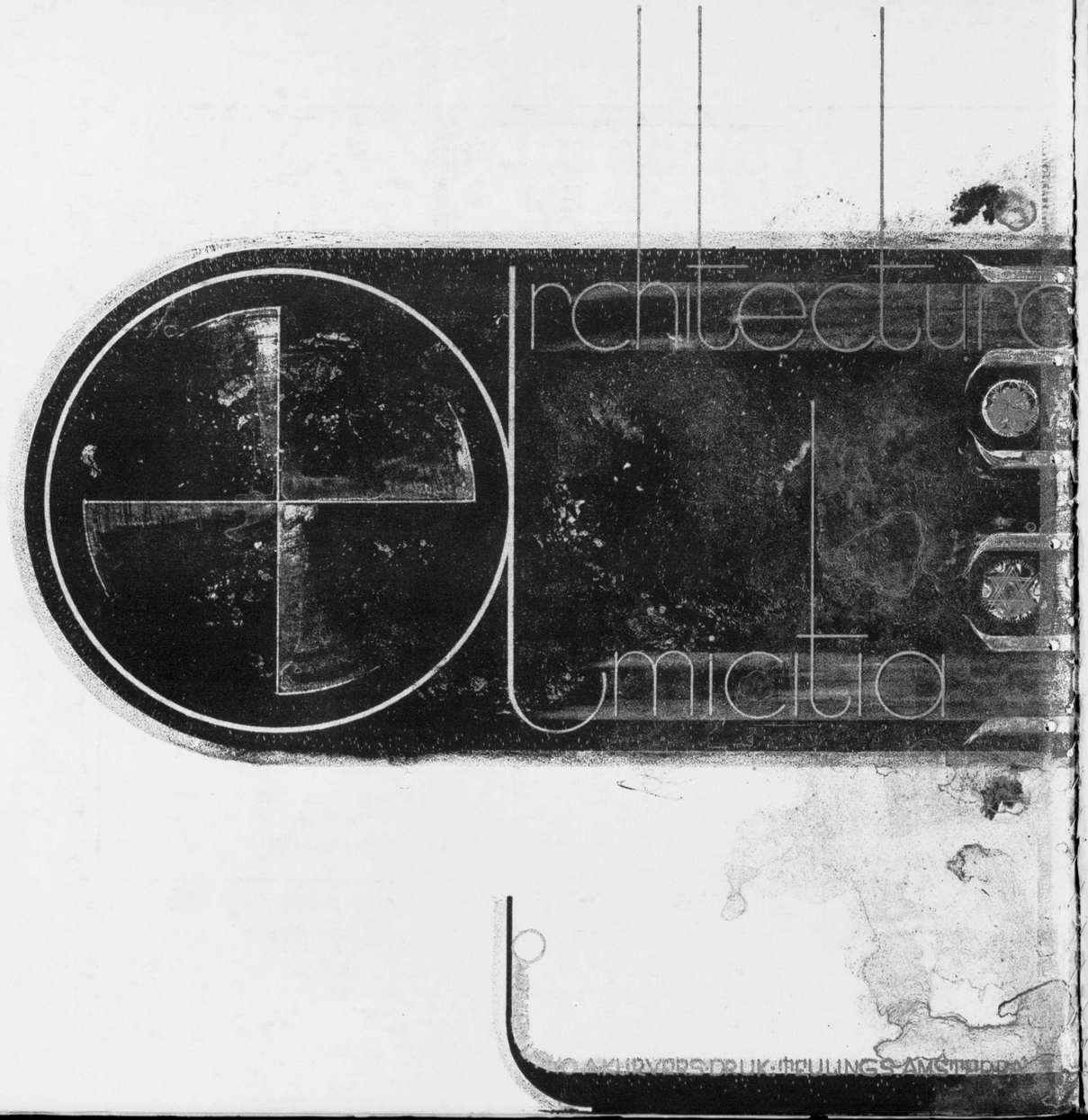
rchitectura
micitia

СОБОРЪ СѢХЪ НЕБЕСНЫХЪ
СИЛЪ БЕЗПЛОТНЫХЪ·
К.КАТКОВЪ

HOLLANDSCHE
BETONMAATSCHAPPIJ

's-GRAVENHAGE
GROOT HERTOGINNELAAN 258
--- TELEFOON 33830 ---
TELEGR. ADRES: BETONIJZER

AFDEELING WEGEN

BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN
OP FUNDEERING
VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

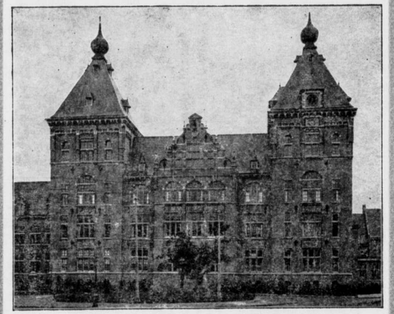

Ca. 9000 M² GELEGD
KOLONIAAL INSTITUUT - AMSTERDAM

LINOLEUM KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34871

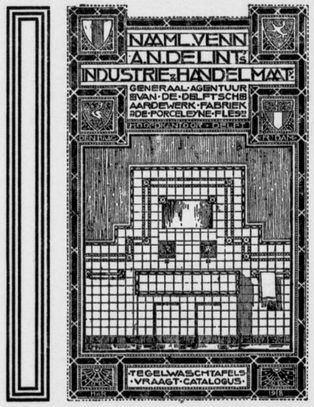

WENDINGEN

MAANDBLAD VOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT, TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 12

DIT IS NUMMER 12 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN RUSSISCHE IKONEN. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE INLEIDING IS GESCHREVEN DOOR DR. L. H. GRONDIJS. HET OMSLAG IS ONTWORPEN DOOR K. KATKOF. AFBEELDINGEN UIT L'ICONE RUSSE, MET TOESTEMMING VAN SEMINARIUM KONDAKOVIANUM, PRAAG.

REPRODUCTIE VERBODEN

HOLLANDSCHE
BETONMAATSCHAPPIJ

's-GRAVENHAGE
GROOT HERTOGINNELAAN 258
--- TELEFOON 33830 ---
TELEGR. ADRES: BETONIJZER

AFDEELING WEGEN
BITUMINEUZE WEGBEDEKKINGEN
OP FUNDEERING
VAN IEDER GEWENSCHT TYPE

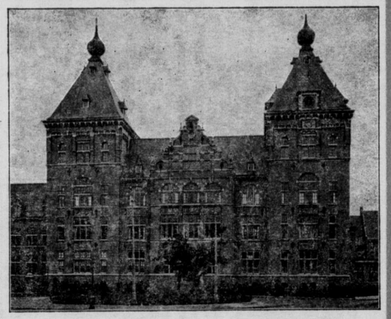

Ca. 9000 M² GELEGD
KOLONIAAL INSTITUUT - AMSTERDAM
LINOLEUM KROMMENIE

N.V. BREEDVELD'S
FABRIEK BIJ ST. LAURENS
BETIMMERINGEN
VITRINES
ROTTERDAM
ROCHUSSENSTR. 109 TELEF. 34871

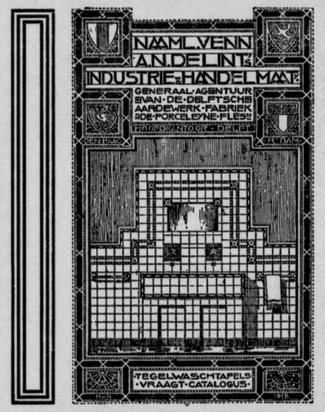

WENDINGEN

MAANDBLAD DOOR BOUWEN EN SIEREN VAN ARCHITECTUUR ET AMICITIA

REDACTIE: C. J. BLAAUW - W. M. DUDOK - HILDO KROP - J. F. STAAL - P. VORKINK EN H. C. VERKRUYSEN
WENDINGEN, ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM,
VERSCHIJNT IN DE NEDERLANDSCHE TAAL EN SOMS IN HET FRANSCH, DUITSCH OF ENGELSCH
WENDINGEN WORDT UITGEGEVEN DOOR C. A. MEES TE SANTPOORT, TELEFOON NR. 22220
WENDINGEN WORDT GEDRUKT BIJ DE NAAML. VENN. IPENBUUR EN VAN SELDAM TE AMSTERDAM
ABONNEMENT BIJ DE UITGEVERS OF BIJ DEN BOEKHANDEL. VOOR BELGIE „DE SIKKEL" ANTWERPEN

No 12

DIT IS NUMMER 12 VAN DE 9DE SERIE (1928) EN GEWIJD AAN RUSSISCHE IKONEN. MET BEHOUD VAN DE BESTAANDE TYPOGRAFIE NAAR ONTWERP VAN H. TH. WIJDEVELD IS DIT NUMMER SAMENGESTELD DOOR H. C. VERKRUYSEN. DE INLEIDING IS GESCHREVEN DOOR DR. L. H. GRONDIJS. HET OMSLAG IS ONTWORPEN DOOR K. KATKOF. AFBEELDINGEN UIT L'ICONE RUSSE, MET TOESTEMMING VAN SEMINARIUM KONDAKOVIANUM, PRAAG.
REPRODUCTIE VERBODEN

IKOON DER MOEDER GODS MET DE DUIF, VAN KONEWETS. SCHOOL VAN NOVGOROD. 15E EEUW. HET ORIGINEEL IS EEN BEROEMDE MARIABEELTENIS, DIE VOLGENS DE TRADITIE OMSTREEKS 1400 UIT DEN MONT ATHOS OVERGEBRACHT ZOU ZIJN NAAR HET KLOOSTER KONEWETS AAN HET LADOGA-MEER. DE STIJL IS ITALO-BYZANTIJNSCH.

OVERDENKINGEN

DE RUSSISCHE IKONEN

Nog voor veertig jaren, werd de Russische ikoonkunst in West-Europa meest veracht als een dienstbare, onbelangrijke, van het leven vervreemde en in traditioneele vormen verstarde kunst. Ondertusschen is echter, vooral onder invloed van het Impressionisme, een hoe langer hoe hooger stijgende belangstelling in de ikonen wakker geworden. De Westersche kunstminnaar heeft er, tot zijne verwondering, de realisatie in gevonden van menig oud schoonheidsideaal en de oplossing van menig langgezocht probleem. Wil men de ikonen niet alleen beoordeelen naar opvallende uiterlijke kenmerken, wil men zich niet tevredenstellen met enkel maar de classificatie der gevolgde schildersprocedee's en der historische ikoonscholen, wenscht men vooral zich een denkbeeld te vormen van de plaats, die de ikonen innemen in het cultuurleven haars tijds, dan behoort men kennis te nemen van de zeer bijzondere „ikoonphilosophie", die haar opvatting, stijl en techniek bepaalt.

De ikoonkunstenaar staat in dienst van het kerkelijk onderricht. Hij heeft tot taak, in zichtbare vormen een bovenaardsche werkelijkheid neer te leggen, gelijk de godsdienst haar aan zijne gelooviger onderwijst. En opdat de bedoelingen zijner kunst overeenstemmen met het voorwerp der godsdienstprediking, zal hij in on-aardsche en symbolische trekken, in grenstypen en vormschakeeringen, verbeeldingen moeten neerleggen, welke in den gelooviger herinneringen of vóórgevoelens wekken van een bovenzinnelijke, een „hemelsche" wereld van godheid en heiligen. Deze „ikonographie van het bovenzinnelijke" is gegroeid uit de van ongeloofelijk enthousiasme vervulde beeldenvisie van het Oostersch Christendom. Men vindt er een oude Grieksche gedachte in terug: alle werkelijke dingen in onze zichtbare wereld zijn afbeeldingen van zelfstandig bestaande oer-vormen of prototypen. Er zijn echter oervormen, die op aarde niet verwerkelijkt zijn.

In den schoot der godheid verborgen, in de volheid der Wijsheid ingebed, sluimeren, onuitgevoerd, oneindig vele vóór-vormen en -beelden. Deze ongebaarde vormen, welke voor haar verwerkelijking een volmaakter stof vereischen zouden, dan de wereld inhoudt, kunnen alleen door den begenadigden ziener worden aanschouwd. De wijze bakent er de begrippen van af, de ziener deelt er de visie's van mede, de kunstenaar onderscheidt er de trekken van, temidden van de purperen wolken welke het „centrale goddelijke licht" omgeven.

Volgens die leer is de menschelijke vorm niet de noodzakelijke eindterm der aardsche scheppingsreeksen. Reeds had de verbeelding der joodsche profeten hoogere aanzijnsvormen van het geestelijke wezen meenen te onderkennen in den Cherub, waarin de mensch met drie treffende uitdrukkingen van dierlijke geestelijkheid (leeuw, stier en adelaar) is samengesmolten.

Wel is Christus, in Zijn tweede natuur, gebonden aan de menschelijke lichaamsvorm, evenals de aartsvaders en heiligen. Maar noch de oud-Christelijke, en evenmin de Russische ikoonverbeelding, hebben de heiligen der kerk bekleed gedacht met normale menschelijke schoonheid. In de 17e eeuw heeft Nikoon's voornaamste tegenstander, abt Awakoem, verzet aangeteekend tegen de schilders, die den Christus afbeelden met een fraai, vol, zinnelijk, rond, bloeiend gelaat.

De oude kerk heeft den Christelijken Übermensch vereerd in den asceet, die, in ononderbroken geestelijke oefeningen, in onthouding en eenzaamheid, in overdenking en lijden, zijn geest voorbereidt voor kortstondige versmeltingen met het goddelijk beginsel. Zoo springt de verbeelding van den ikoonschilder dan ook van de menschelijke, naar een hoogere oer-vorm over. Op de ikonen verschijnen de heiligen als een hooger „engelachtig" type. In een bleek, uitgeteerd, „vergeestelijkt" gelaat lichten vlammende oogen op, in een onafgebroken spanning naar de godheid gericht. Het vermagerde lichaam is door een lange tucht aan den wil onderworpen. Naar een zuivere elegantie worden de volkomen dienstbare ledematen bewogen, in verfijnde gebaren, volgens verheven bedoelingen. Alle zinnelijkheid en alle zwaarte schijnen opgeheven: de te kleine voeten onder de slanke beenen, hebben nauw meer een gewicht te dragen.

Ook het goddelijk karakter der Maagd is in een bijzondere ikonographie uitgedrukt. Op de ikonen verschijnt zij, op een onbereikbaren rang, als de eenige vrouw onder enkel mannen. In hooger mate dan zij allen, verpersoonlijkt zij de ontheffing aan alle zinnelijkheid, daar zij alleen baart en niet arbeidt, alleen passief en nooit ingrijpend schept. Terwijl de andere heiligen de goddelijke vonk, die in hen gelegd, is moeten uitstralen als een bundel handelingen, door den nevel der stoffelijke wereld,

staat de Heilige Maagd volmaakt stil in het middenpunt aller menschelijke bedoelingen, voorbeeld zonder daad, voortreffelijk zonder verdienste. Met zóó lichte banden is zij aan de materie gebonden, dat zij schijnt, nauwelijks uit het Pleroma in de wereld te zijn uitgetreden.

De trekken van haar gelaat worden niet opgevat als voertuigen van gevoelens maar als omtrekken der gelaatsarchitectoniek: onder de (naar menschelijke maat) te lange en te dunne neus ligt de keurige arabesk der aristocratische lippen. De te groote, opmerkzame oogen, die al het leed der wereld schijnen op te drinken, glanzen uit met den gloed eener twijfellooze overtuiging, zonder vrees voor logenstraffing of weerstand. Naast de door de Russische vroomheid diep vereerde en hartstochtelijk beminde Moeder, wordt het Kind bijna iets bijkomstigs.

De ikoonschilder ziet zijne heiligen niet temidden van aardsche tafereelen, maar in de omraming van hemelsche landschappen. De vloeden en weiden, de rotsen en boomen, de wolken en gebouwen, worden naar „byzantijnsche" symboliek, afgebeeld met gedurfde, nu strakke dan grillige

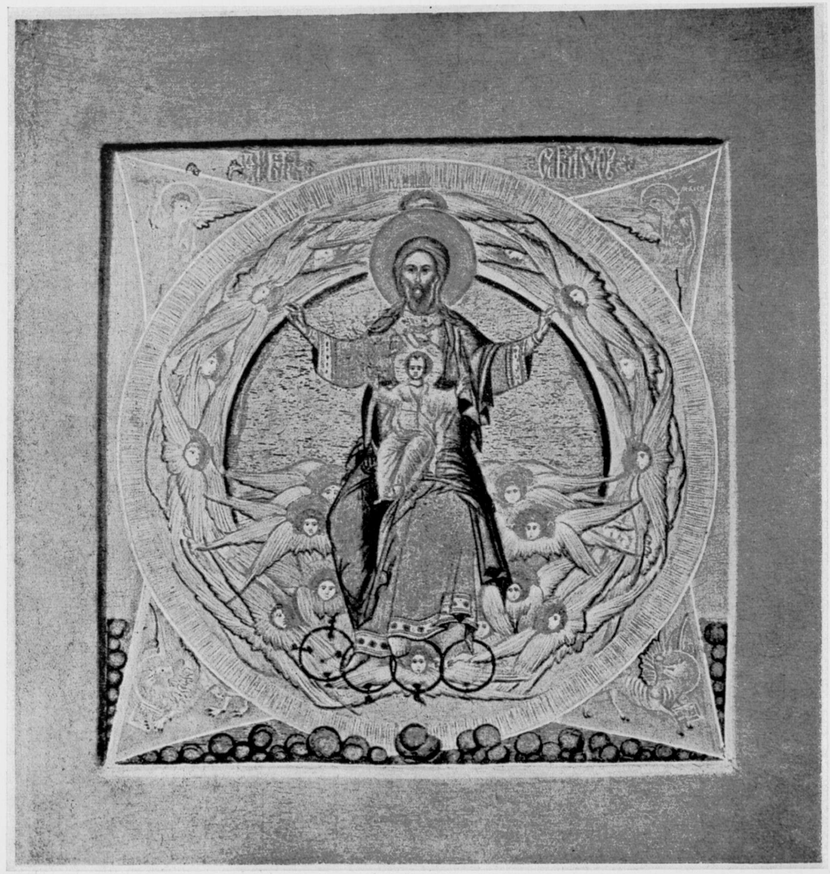

omtrekken, en vormen een bijzondere geheimzinnige wereld, aan gene zijde van alle aardsche horizonten, ver achter de stoutste droomen. De nimben der heiligen, en de hemelsche landschappen, zijn omstraald door bundels van kleuren, zoo licht en kinderlijk, zoo vroolijk en opwekkend, dat het hart van den geloovige er zich door voorbereidt tot een voortreffelijkere onaardsche blijheid. Een bijzondere kleurensymboliek, welker toonschaal ontleend is aan de pracht der zonsondergangen, beheerscht deze feestelijke phantasieën. In het Westen heeft de Renaissance, door de kunstverbeelding naar het waarneembare terug te leiden, voor altijd de kerkkunst gedood. In de Russische ikonen bezitten wij de eenige Christelijke schilderkunst in Europa, en waarschijnlijk de eenige gemeenschapskunst, die in ons wereldddeel nog mogelijk schijnt.

Dr. L. H. GRONDIJS.

De foto's zijn van Julius Oppenheim, Den Haag.

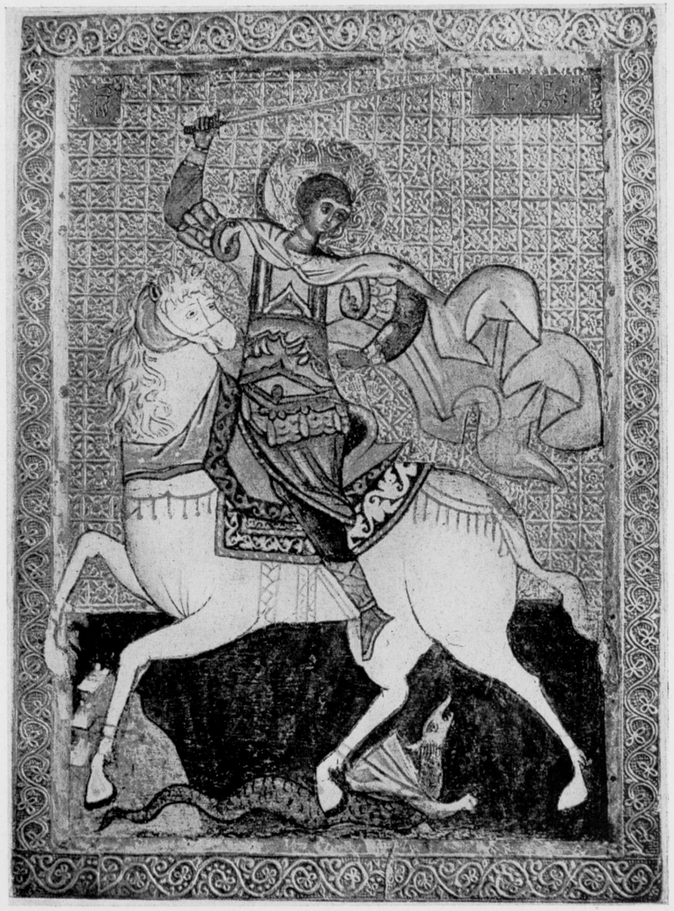

IKOON VAN DEN GROOTEN MARTELAAR ST. GEORGES. SCHOOL VAN NOVGOROD. EIND 14E OF BEGIN 15E EEUW. VERZAMELING VAN OSTROOECHOF.
AFBEELDING BLZ. 4: IKOON VAN GOD DEN VADER, MET HET KIND IMMANUEL. EERSTE DEEL VAN EEN TRYPTIEK, VOORSTELLENDE DE DIISOES. (GOD-ZOON TUSSCHEN DE MAAGD EN JOHANNES DEN DOOPER). BEGIN 17E EEUW. ON-BYZANTIJNSCHE VOORSTELLING VAN DEN VADER IN MENSCHELIJKE GEDAANTE.

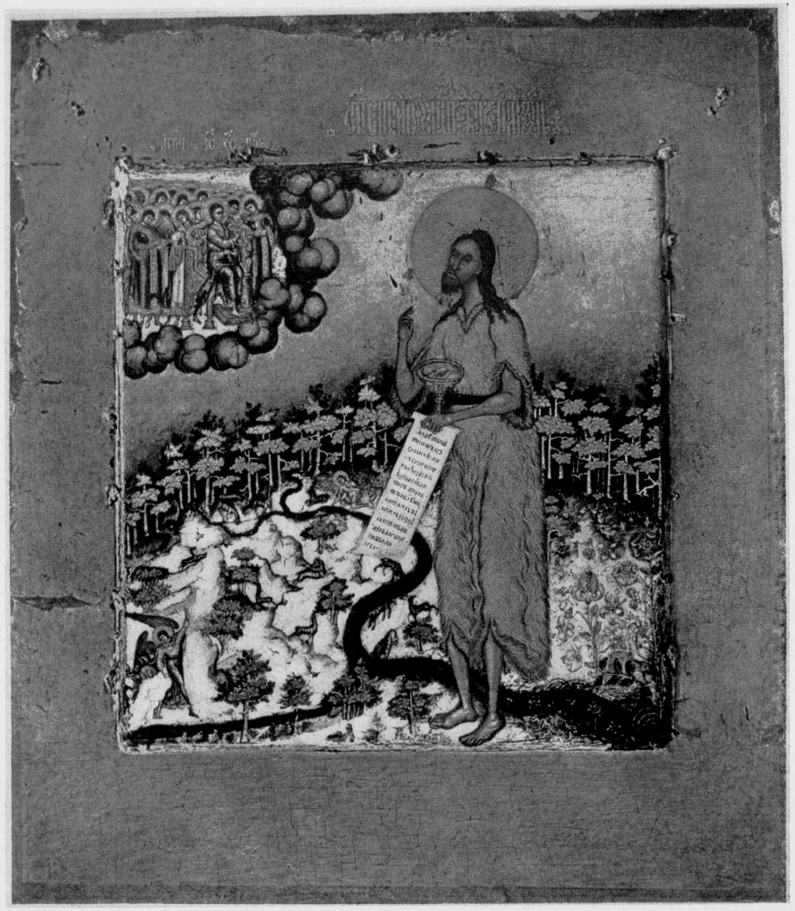

IKOON VAN JOHANNES DEN DOOPER IN DE WOESTIJN. SCHOOL STROGANOF. BEGIN 17E EEUW. MERKWAARDIG DOOR DETAILVERFIJNING EN KLEURENSCHOONHEID. ON-BYZANTIJNSCH DOOR DE ZORG, AAN HET LANDSCHAP BESTEED. PATHETISCHE VERDIEPING VAN HET OUDE IKONOGRAPHISCHE ASCETENIDEAAL.

IKOON DER GEBOORTE DES HEEREN. SCHOOL VAN NOVGOROD. EIND 15E OF BEGIN 16E EEUW. DE STIJL GESTRENG TRADITIONEEL, IN EEN VOLLEDIGE OPVOLGING DER GEBRUIKELIJKE TAFEREELEN WAARIN MEN ZICH CHRISTUS' GEBOORTE VOORSTELDE.

IKOON DER MOEDER GODS. UIT EEN ZEVEN-DEELIGE REEKS VOOR EEN BEELDENWAND. EERSTE HELFT DER 15E EEUW. SCHOOL VAN ANDREE ROEBLOF. ZEER OPMERKENSWAARDIG IS DE AANWENDING VAN WOLKENVORMEN ALS ACHTERGROND, WAARDOOR DE KOSMISCH GEWELDIGE AFMETINGEN DER FIGUUR WORDEN AANGEDUID.

IKOON DER DIISOES. SCHOOL VAN MOSKOU. MIDDEN 15E EEUW. COLLECTIE OSTROOECHOF. DE GOUDEN RADEERINGEN, WAARMEDE GEWAAD, ZETEL, EVANGELIE, DIE IN AANRAKING MET DEN HEER ZIJN, ZIJN VERLUCHT, VORMEN DEN AANHEF EENER NIEUWE RUSSISCHE KLEUREN-IKONOGRAPHIE.

IKOON VAN DE HEMELVAART DES HEEREN. TRADITIE VAN MEESTER DIONYSIUS. EIND 15E EEUW. MERKWAARDIGE SYMMETRIE IN HOUDINGEN EN KLEUREN. EEN HOOGTEPUNT EENER ZUIVER-RUSSISCHE IKONOGRAPHIE.

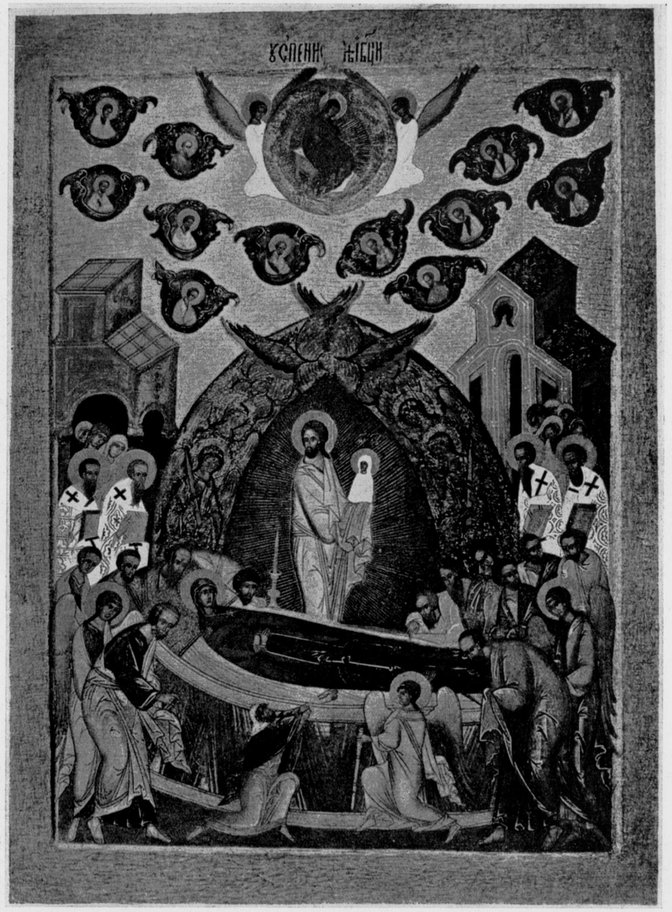

IKOON VAN DOOD EN OPSTANDING DER MOEDER GODS. TRADITIE VAN MEESTER DIONYSIUS. EIND 15E OF BEGIN 16E EEUW. SCHOOL NOVGOROD. DE SYMMETRIE HEEFT HIER EEN VRIJER KARAKTER DOOR LICHTE ASYMMETRIEEN.

IKOON VAN ST. NICOLAAS DEN WONDERDOENER. TRADITIE VAN MEESTER DIONYSIUS. EIND 15E OF BEGIN 16E EEUW. MANIER VAN NOVGOROD. TYPISCHE AFBEELDING VAN DEN BISSCHOP MET HOMOPHORION.

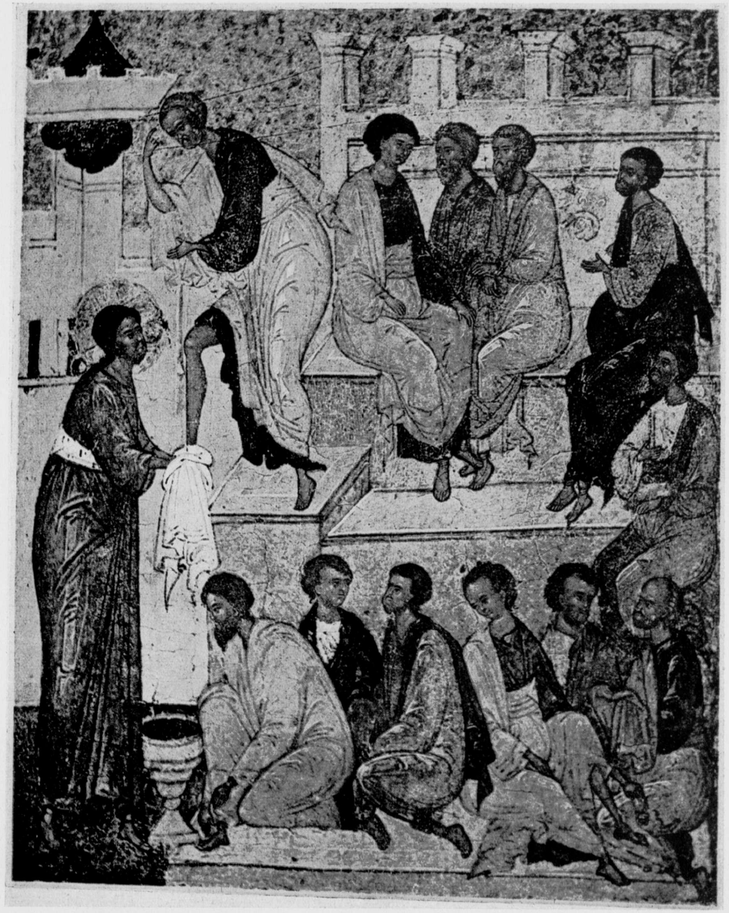

IKOON DER VOETWASSCHING. TRADITIE VAN MEESTER DIONYSIUS. EIND 15E OF BEGIN 16E EEUW. IS EEN DETAIL VAN EEN GROOTERE IKOON: DE ZES FEESTDAGEN. DE IKONOGRAPHIE IS ZUIVER BYZANTIJNSCH. IN COLORIET EN HOUDING KOMEN ALLE ELEMENTEN EENER NATIONALE SCHOOL NAAR VOREN.

IKOON DER AFNEMING VAN HET KRUIS. TRADITIE VAN MEESTER DIONYSIUS. BEGIN 16E EEUW. MERKWAARDIG VOORBEELD VAN MUZIKALITEIT DER LIJNEN EN VERHOUDINGEN. ZUIVER RUSSISCHE IKOONKUNST. ONHANDIGHEID DER DETAILS.

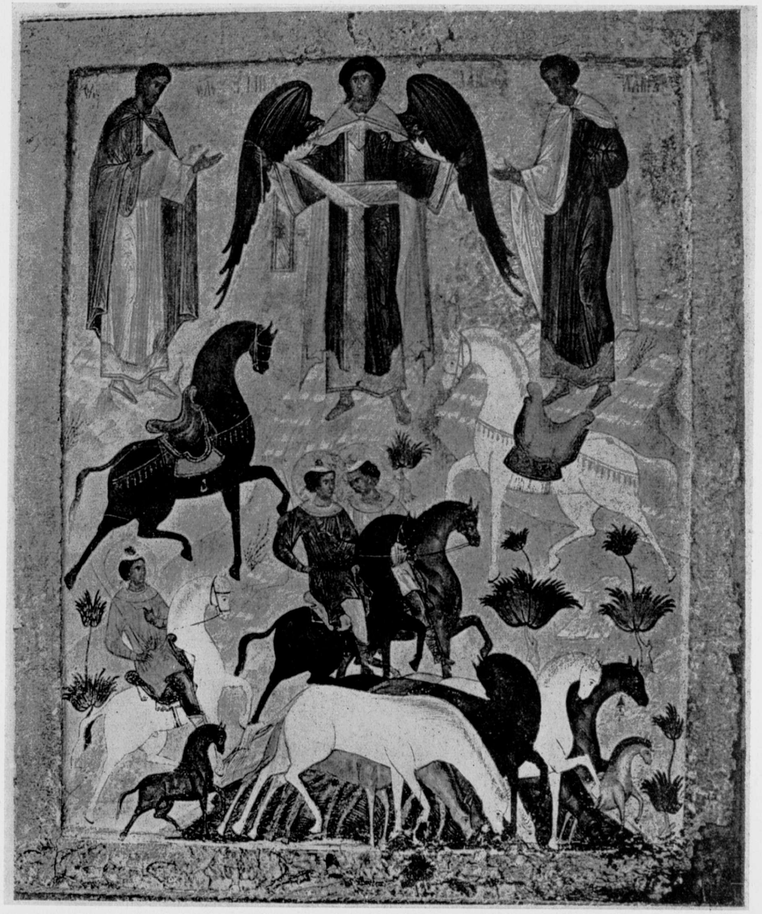

IKOON DER HEILIGEN FLOR EN LAWR. EERSTE SCHOOL VAN STROGANOF. MIDDEN 16E EEUW. UIT NOVGOROD. VOORTZETTING DER OUDE NOVGORODSCHE TRADITIE. DOOR ASYMMETRIEEN VERLEVENDIGDE SYMMETRISCHE OPBOUW NAAR ECHT-RUSSISCHEN TRANT.

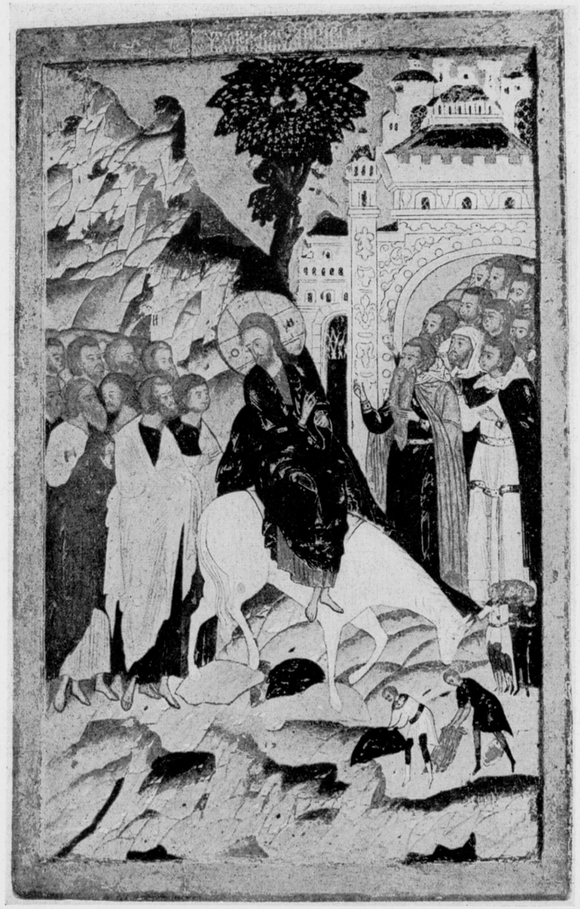

IKOON VAN DEN INTOCHT DES HEEREN IN JERUSALEM. EERSTE SCHOOL VAN STROGANOF. TWEEDE HELFT DER 16E EEUW. MOSKOU. MERKWAARDIG VOORBEELD VAN EEN ECHT-RUSSISCHE ARCHITECTONISCHE OMVORMING VAN DEN BYZANTIJNSCHEN, WAT SCHRALEN IKOONSTIJL. NAAST DE TRADITIE ONTWIKKELT ZICH EEN VRIJE KUNSTOPVATTING.

IKOON NAAR HET LEVEN DER HEILIGEN BORIS EN GLEB. GROOTVORST JAROSLAV ONTVANGT DE TIJDING VAN BORIS' VERMOORDING. EERSTE SCHOOL VAN STROGANOF. 16E EEUW, ONTWORPEN IN DEN MINIATUURSTIJL VAN DIEN TIJD, MET BELANGWEKKENDE HISTORISCHE DETAILS IN KLEEDING, WAPENING ENZ.

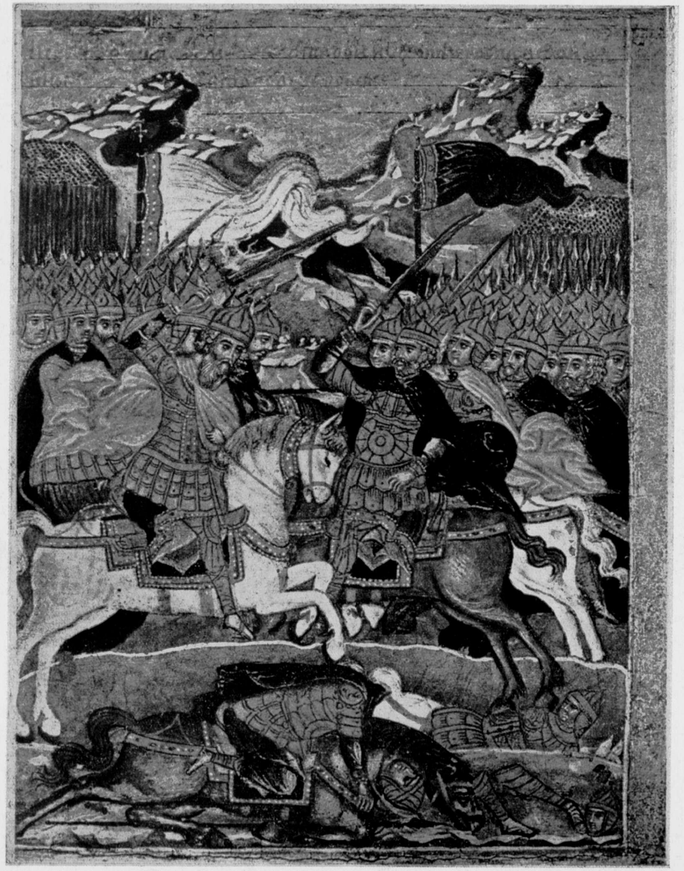

IKOON NAAR HET LEVEN DER HEILIGEN BORIS EN GLEB: VELDSLAG DER LEGERS VAN GROOTVORST JAROSLAV EN SVIATOPOLK DEN VERVLOEKTE.

W. BOGTMAN
HAARLEM
EMMAKADE
45 45

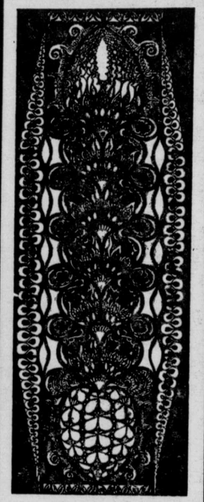

GEBRAND
GESCHILDERD
GLAS

GLAS IN LOOD

BIJ DE UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ E. N. U. M.
NIEUWE LOOIJERSSTRAAT 47, TE AMSTERDAM,

IS DE INTEEKENING OPENGESTELD OP

LANDEN EN VOLKEN

DE WERELD IN AL HAAR KLEURENPRACHT

Een prachtwerk bevattende meer dan 700 platen in kleurendruk en 3000 fotografieën in dubbeltoon, compleet in 36 afleveringen à 72 pagina's, formaat ongeveer 17 × 25 cM., of in 6 gebonden deelen

PRIJS in seriën van 2 afleveringen per maand f 4.— per serie onder rembours; in 6 gebonden deelen van 6 afleveringen per 3 maanden f 12.50 per deel, bij vooruitbetaling te voldoen, na verzoek om toezending van het bedrag

Prospectus op kunstdrukpapier met illustraties in kleurendruk wordt op aanvrage gratis toegezonden

DE DRUKKERIJ DER N.V.

IPENBUUR & VAN SELDAM

WAAR DIT TIJDSCHRIFT
WORDT GEDRUKT, LEVERT
SPOEDIG EN BILLIJK
AL UW BENOODIGDE
DRUKWERKEN
DESGEWENSCHT MET BIJ-
LEVERING VAN CLICHÉ'S

IS SPECIAAL INGERICHT VOOR HET
DRUKKEN VAN GROOTE OPLAGEN

NIEUWE LOOIJERSSTRAAT 47, AMSTERDAM
TELEFOON 42897